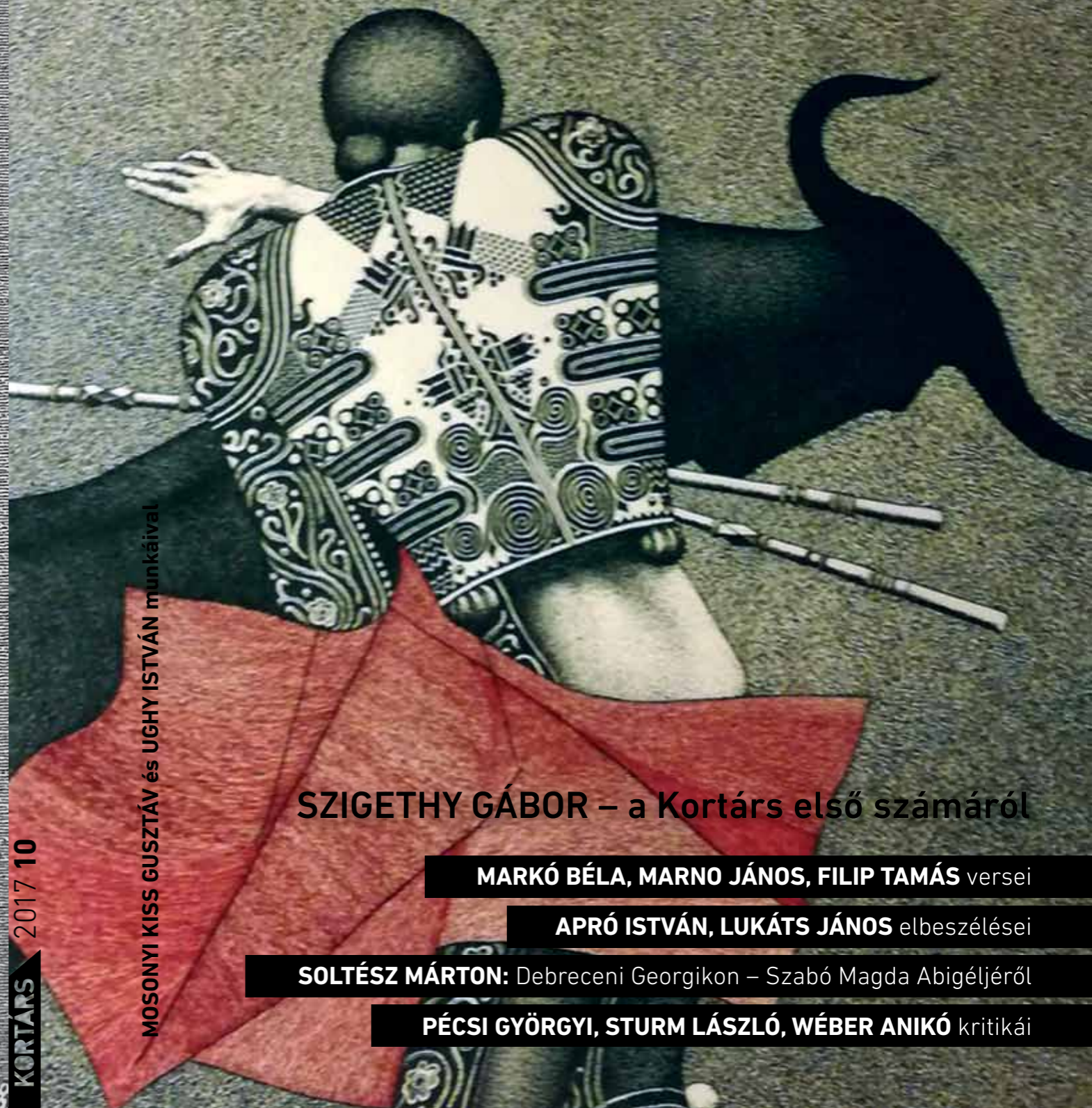

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2017 10^{szám}

MOSONYI KISS GUSZTÁV és UGHY ISTVÁN munkáival

SZIGETHY GÁBOR – a Kortárs első számáról

MARKÓ BÉLA, MARNO JÁNOS, FILIP TAMÁS versei

APRÓ ISTVÁN, LUKÁTS JÁNOS elbeszélései

SOLTÉSZ MÁRTON: Debreceni Georgikon – Szabó Magda Abigéljéről

PÉCSI GYÖRGYI, STURM LÁSZLÓ, WÉBER ANIKÓ kritikái

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

G. 2008

KORTARS 2017 10

BUDAPESTI OPERETTSHÍNHÁZ — KÁLMÁN IMRE TEÁTRUM
MŰVÉSZETI VEZETŐ: KERO®

KREATÍV KAPCSOLATOK

Lukács Anita
Frankó Tünde
Kendi Lajos
László Boldizsár

Szerző: Beischer-Matyó Tamás • Szövegkönyv: Mechler Anna Eliza • Dramaturg: Mátrai Diána • Karmester: Dubóczky Gergely
Diszkrét: Pallós Nelli • Jelmez: Pattantyus Dóra • Videó: Varga Vince • Világítás: Bányai Tamás • Fény: Nagy Gergő
Rendező: Székely Kriszta

www.operett.hu | Felelős kiadó: Lőrinczy György | @operettszinhaz

Superbrands | fidelio | JEGY.HU | OLIFE1 | RADIÓ | RIDIKÚL | MIBI MAGYAR

TARTALOM

- 3** MARKÓ BÉLA: Történet Annának; Sebhely *(versek)*
- 5** FERENCZES ISTVÁN: Veszedelmekről álmodom, 6/3 *(regényrészlet)*
- 18** MARNO JÁNOS: Vadkacsák; „Ne csak beszélj, kiszéj is” *(versek)*
- 21** FILIP TAMÁS: Találkozás a lépcsőn?; b *(versek)*
- 22** APRÓ ISTVÁN: Kertek, borok, emberek *(próza)*
- 38** FALUSI MÁRTON: Zuglói, fagyzugos kertek *(vers)*
- 42** LUKÁTS JÁNOS: Zsuzsánna és az ifjak *(próza)*
- 47** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle I. – Kortárs, 1957. szeptember, I. évfolyam, 1. szám
- 50** TÓTH ERZSÉBET: Mézeskalács *(szülőföldem)*
- 56** NOVOTNY TIHAMÉR: Egy eltévedt aranykor eltévedt lovasa – Mosonyi Kiss Gusztáv emlékére *(képzőművészet)*
- 65** MÁRKUS BÉLA: Röpiratok változatai – Csoóri Sándor a hatalom látóterében *(2. rész)*
- 77** SOLTÉSZ MÁRTON: Debreceni Georgikon – Közelítések Szabó Magda Abigél című regényéhez
- 90** TÓTH CSABA: Létezésünk dramaturgiája – Ughy István festőművészről Aranykor című kiállítása kapcsán *(képzőművészet)*
- 92** FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ: Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához V. – Közoktatás „nálunk és más nemzeteknél”
- 95** PÉCSI GYÖRGYI: Dög a kútban (Grendel Lajos: Bukott angyalok)
- 99** STURM LÁSZLÓ: Bertók László / Visszanéző
- 101** DR. PETŐ ZSOLT CSABA: Fodor Ákos / Zaj-szünet
- 102** WÉBER ANIKÓ: Haklik Norbert / Tom Hanks a vizek felett

E számunkat MOSONYI KISS GUSZTÁV és UGHY ISTVÁN munkáival illusztráltuk.

A borítón: MOSONYI KISS GUSZTÁV Banderillero, 1974 (részlet); Gioconda mosoly (Belesnek áll a világ), 2008

Kortárs irodalmi verseny

Kortárs irodalmi verseny

A *Kortárs* folyóirat ebben a tanévben is megrendezi a középiskolásoknak szóló irodalmi versenyt. A versenykiírás a közeljövőben olvasható lesz honlapunkon, a www.kortarsonline.hu oldalon.

Az első fordulóra az idei évben, a döntőre 2018. húsvét tájékán kerül sor.

Szeretettel várjuk a középiskolás csapatok és tanárikaik jelentkezését!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

KORTÁRS 60!

Idén ünnepeljük a *Kortárs* folyóirat hatvanadik születésnapját. Az eltelt évtizedekben hosszú utat járt be a folyóirat. Szeretnénk összegyűjteni minél több emléket erről az időről, ezért kérjük, hogy akinek saját tulajdonában olyan dokumentum vagy fénykép van, amely a *Kortárs* történetéhez kapcsolódik, küldje vagy juttassa el nekünk a szerkesztőségbe:

a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft, 1406 Bp., Pf 93. címre.

A dokumentumokat megőrizzük.

Köszönettel:

A szerkesztőség

www.kortarsonline.hu

MARKÓ BÉLA

Történet Annának

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

Volt egy nevetés.
 Az író-olvasó találkozó után
 a falusi művelődési ház
 fűtetlen terméből átmentünk
 a szomszéd kocsmába,
 ahol fazékban főzték a kávé,
 de forralt bort is adtak.
 Ültünk a színes furnérlemezzel borított,
 billegő asztal körül,
 és egy fiatal tanítónő
 egészen magas hangon nagyokat nevetett.
 Majdnem üres volt már előtte
 a kissé maszatosra törülgetett pohár,
 és amikor ismét felkacagott önfeledten,
 a pohár hirtelen kettérepedt,
 a maradék bor szétfolyt az asztalon,
 döbbenten néztük. Volt egy pohár.
 Volt egy nevetés. Volt egy tanítónő.
 Hazamentünk. Sohasem láttam azután.
 Ez csak ennyi. Egyszerű rezonancia.
 A fizika törvénye. Csakhogy mostanában,
 évtizedek múltán újra eszembe jut,
 nem a nevetés, nem a pohár,
 hanem az a különös csend,
 ahogy rémülten nézte a lány
 saját kettétört nevetését a furnérlemezen,
 valószínűleg nem véletlenül
 idézem fel ezeket a réges-régi
 történeteket, amelyek a vers
 aprópénzére válthatók, íme,
 de mégsem ez a legfontosabb,
 hanem hogy te is sokat nevettél
 valamikor, és beismerem, egyszer-kétszer
 már beleremegtem, lassan kiürülő,
 összefogdosott pohár leszek asztalodon,
 feszülten figyelem mosolyod,
 hiszen tudod, szeptemberben születtem,
 az én születésnapomon ősz van mindig,
 te pedig májusban, minden születésnapodon
 tavasz van, ez most már így lesz,
 nem lehet rajta változtatni,
 üresen didergek: neved már!

Sebhely

A kivágott aranyeső helyén
 még sárgán vibrál a levegő,
 nem kell segítség a képzeletnek,
 sem egy letört ág,
 sem egy elhullt szírom,
 és másról szól a vers is,
 nem önmagáról, hanem ami megvolt
 ezelőtt néhány nappal,
 másfajta üresség ez még,
 mint ami előbb-utóbb megtelik
 saját magával, aztán később mással is,
 ahogy gyermekkoromban
 addig ismételtünk egy-egy szót,
 amíg egészen magára maradt,
 védtelenül dideregtek a betűk,
 csak elég kitartón kellett mondani,
 hogy *kenyér, kenyér, kenyér,*
 vagy *anya, anya, anya,*
 és *pina, pina, pina,*
 meg *szerelem, szerelem, szerelem,*
 hogy ne maradjon rés a tárgyak,
 az élőlények vagy a fogalmak közt sehol,
 és mutatkozzék meg teljes valójában
 a *zöngés* vagy *zöngétlen,*
ajakkerekítéses vagy *veláris* semmi,
 ám most még érződik az a könnyű remegés,
 az a szélfújta, napsütötte tegnap,
 a levegő finom foszlányai ott is, ahol
 már tulajdonképpen nincsenek
 sem színek, sem illatok, sem formák,
 a nehezen csillapuló emlékezet
 nem akarja elengedni a múltat,
 mert halálunk is csak folyamatos változás,
 éppen olyan, mint a fű növése,
 eregeti az ördög odalentről
 a vékony zöld szálakat,
 vagy talán fentről húzza valaki,
 de ha makacsul ismételtetem,
 kirothad az *aranyeső* szóból az aranyeső,
 majd értelmet kap az a szó, hogy *Isten,*
 rózsaszínű szájpaplás az alkonyi ég,
 járok-kelek a mindenható szájában,
 nem tudom, lesz-e időm még kihátrálni
 a sárgán vibráló emlékezetbe,
 hogy egyre áttetszőbb legyek,
 míg aztán Isten már csak önmagát figyeli,
 mint egy jelentés nélküli, tökéletes mondatot,
 ne szólíts túlságosan gyakran,
 mert lehet, hogy nem az emlékezés,
 hanem a felejtés tart meg engem.

FERENCZES ISTVÁN

Veszedelemről álmodom 6/3

FERENCZES ISTVÁN (1945) Csíkszereda

1957-ben a kelet-európai pártvezetők konferenciára gyűlnek össze Moszkvában. A konferencián – a lengyel pártfőtitkár kivételével, aki továbbra is kitarzott az önkéntesség elve mellett – a legtöbb vezető a keleti blokkból úgy érezte, elérkezett a pillanat, hogy végképp felszámolják a magántulajdont. Romániában már 1958 tavaszán, a mezőgazdasági szocialista szektor dolgozóinak országos tanácskozásán meghirdetik a mezőgazdaság szocialista átalakításának meggyorsítását és minél hamarabbi befejezését. 1960-tól már nem a társulások szervezése a cél – amelyekben a földbirtok még a gazdák tulajdonában maradt –, hanem a kollektív gazdaságok, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megalakítása, a teljes kollektivizálás. És már 1959-től megindul az úthenger.

•

Szülőfalum kollektivizálásáról kevés személyes élményem van. Ezekben az években már középiskolás voltam, az év tizenkét hónapjából szinte tízet a távoli Lugoson töltöttem, így Pálfalva „agrárforradalmáról” csak annyit tudtam, amit a vakációkban felszedtem. Minket Lugosról nem küldtek haza a szülők meggyőzésére-megzsarolására, túlságosan messzi voltunk, meg aztán olyan bagatell, pekuniárus dolgon is múlt az egész, hogy az elég drága, közel ötszáz kilométeres útra szóló vonatjegyet is kellett volna biztosítani. S ezt nem volt honnan és akinek. De húgomat Brassóból 1962 telén hazaküldték édesapám meggyőzésére, akit nem is igen kellett meggyőzni, de nem akart az elsők között aláírni. Erre aztán csak február 5-én határozza el magát. A velem egykorúakat viszont, akik a csíkszeredai középiskolába vagy a tartomány líceumaiba jártak, mind hazaküldték. Páll Pista „majdnem” testvérem két hétig téblábolt otthon, de az édesapját ő is inkább arra biztatta, hogy ne írjon alá, de aztán ő is belépett. (Mibe, te? Hát a szarba...) A csíkszeredai levéltárban találtam egy kézzel írott jegyzőkönyvet, amely valószínűleg valamikor 1959–61-ben keletkezhetett, s amely egy Csíkkarcfalván szervezett, az egész Felcsík falvaiból összehívott aktívák üléseiről szól, s ez kizárólag a kollektivizálással foglalkozott. Némiképp fogalmat alkothatunk, miként is zajlott vidékünkön a mezőgazdaság szocialista átalakítása, a szervezés:

„Ambrus Ilona, dánfalvi tanítónő, a mezőgazdaság szoc. átalakításáért nem sokat tett. Szüleit még nem tudta meggyőzni. Segítséget kap a körzet képviselőjétől is, másoktól is, de eredményt nem értek el. Kónya elvtárs kérdezi: Milyen módszert használt a meggyőzés szempontjából szüleivel szemben? Felelet: Hivatkozott a dánfalvi gazdaság elért jó eredményeire, a társulások előnyére. A kollektív gazdaságban a javadalmazás a munkanapok szerint történik... Kérdés: Ismeri-e a minta-alapszabályzatot? S a Hargitai Felhívást? (NB.: Az akkor Hargitának elkeresztelt Csicsóban egy hasonló gyűlésen elfogadtak egy felhívást, amelyben szocialista versenyre hívják ki a rajon községeit, hogy ki fejezi be hamarabb a mezőgazdaság szocialista átalakítását.) Nem ismeri. A dolog világos. Az elvtársnő hogyan győzze meg így az embereket? Az édesapja mint ellenzője a szocializmus építésének, és így a saját leánya az oka, mert nem ismeri

még a minta-alapszabályzatot sem. Az jó, hogy rendszerünk tanítónőt képzett belőle, de támogatni a szocializmus építését nem támogatja. Eleget tud-e tenni feladatának? Felelet: Mindaddig, amíg a szüleit nem tudja meggyőzni, nem tud eleget tenni.

Ambrus József elvtárs, szentdomokosi kollektor: munkaköre olyan, hogy alkalma van a dolgozókkal foglalkozni, ezt tette ezen a télen is, de eredmény még sincs. Foglalkozott az alkalmazottak szüleivel is, de konkrét eredmény nincs. 37 gazda meggyőzését adták ki neki. A pártgyűlésen foglalkozott a problémákkal, és a párttagok beléptek a megalakuló társulásba. A tél folyamán egy este sem foglalkozott a szervezés kérdésével, főleg a húsbeszolgáltatással foglalkoztak, szeptember 1-ig 92 százalékban állnak a húsbeszolgáltatással... Kónya elvtárs: Hogyan lesz meg a 417 hektár beszerzése? Felelet: A tantestület segítségével, a néptanács irányításával reméli, hogy december 1-jére a tervet megvalósítják.

Lőrincz András elvtárs, a jenőfalvi tejcsarnok vezetője: Mindennap, reggel és este foglalkoznak a dolgozókkal, akik tejet hoznak a csarnokba. A néptanács beosztotta szervezőmunkára, azonban nincs nagy eredménye. A kollektív gazdaság tejhozama nagyobb, ezt magyarázza a dolgozóknak. Részt vesz minden gyűlésen a néptanácsnál. Sógorát és anyósát meggyőzte, neki és nejének nincs birtoka. Az alkalmazottjaival foglalkozott, de eredménytelenül.

Szabó Mária elvt., madarasi adószedő a községben elért eredményeket mondja el. Apját még nem tudta meggyőzni. Csomortánban még nem szerveztek társulást. Keveset foglalkozott szüleivel. A minta-alapszabályzatot nem ismeri. Napközben foglalkozik a dolgozókkal.

Kónya elvtárs kihangsúlyozza, hogy munkája így eredménytelen. Ismerje meg a szabályzatot, mert ennek ismerete nélkül nem tud eredményes munkát végezni. Földadó 121%, ADAS (NB.:kötelező biztosítás) 98%, Aparadó (?) 110%, helyi illetékek kereskedelmi adóval gyengén áll Madaras. A községi szocializálási tervet pedig reméli, hogy év végére befejezik. Szüleit pedig rendszeresen győzze meg.

Antal Csaba tanító, domokosi IMSz-alapszervezet titkára: Munkájukat elsősorban az oktatás terén fejtik ki, már az első osztálytól kezdve, példákkal, példamondatokkal, grafikonokat készítenek a tanulók szüleiről, és azt a tanulók segítségével vezetik. Az IMSz-tagoknak kiosztottak 2-2 egyéni dolgozót beszerzés végett. Minden tanerő pontos adatokkal rendelkezik.

A karcfalvi községi orvos (olvashatatlan név): Rendelés közben foglalkozik a mezőgazdaság szocialista átalakításával. A heti munkaüléseken pedig elsősorban azokkal foglalkozik, akiknek földjük van. Így [...] Mária szüleit beszervezte, Bölöni Jolán két gazdát szervezett be a dánfalvi társasba. A szenttamási bábák egyike szintén belépett. Kónya elvtárs kérdezi: tartott-e szabadelőadást a dolgozóknak olyanformán, mint ahogy a rendelőben teszi. Felelet: nagy elfoglaltsága miatt nem tud, 3 orvos helyett dolgozik. Továbbá beszél a Vöröskeresztes Hét céljairól.

Keresztes Ferenc, domokosi tanító: A tantestület tagjai elég komoly munkát fejtettek ki – jó részük szüleiket meggyőzték –, azonban a nép között az a vélemény alakult ki, hogy amíg a párttag nem lép be, ők sem lépnek be.

Ferencz Lajos jenőfalvi iskolaigazgató: A mezőgazdaság szövetkezetesítése terén elért eredményekre különböző módszereket hozott létre. Azonban vigyázzunk az olcsó népszerűségre. Hivatkozik az elért eredményekre. Nem elég az, hogy egynéhány ár területet felajánlanak, hanem a cél legyen minél több és jobb föld. Egyetért az orvos-igazgató véleményével. Ami Ambrus Ilona elvtársnőt illeti, tisztázni kell: képtelen, vagy lehetetlen a feladat végrehajtása. A beiratkozásnál minden szülővel foglalkoznak. Amíg a tömeggel szoros kapcsolatot tartunk, bírjuk bizalmát, alakítsuk ki helyes világnézetét. A beindult munkák azt bizonyítják, hogy a Hargitai Felhívásnak eleget fogunk tenni – szívvél-lélekkel dolgozunk a mezőgazdaság szövetkezetesítéséért.

Horváth Rozália, szenttamási tanítónő a szenttamási tantestület munkájáról beszél, eredmény van, elfogadja a versenyfelhívást. Kihívja Jamandi Ádám munkatársát és a domokosi tantestületet versenyre a mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatban.

Salló István, dánfalvi tanító: az utóbbi 3 hét alatt minden irányból halljuk, hogy szaporodnak a családok és a hektárok a szoc. mezőgazdasági szektorban. Ez nem könnyű munka, mert ha a 2-3 hektáros gazdákkal foglalkoznak, nincs eredmény. Most a 7-8 ha-os gazdákkal foglalkoztak, eredmény van, de nem reagál a 2-3 ha-os. Javaslatot kér, hogy milyen módszerrel győzzék meg ezeket. Egy másik probléma az asszonykérdés. Először az asszonyokat kell meggyőzni. Más esetben pedig azokkal kell beszélni, akiknek földje beleesett a tagosításba. A faluban való suttogásoknak véget kell vetni. Karikatúrával, faliújsággal. Ez eredménnyel járt Dánfalván. A csicsói felhíváson nem kell meglepődni. A tantestület nevében vállalja, hogy a 280 ha területet december 31-ig beszervezik.

Bálint Lajos karcfalvi koll. gazdasági tag: helyesnek látja az alapaktíva ülések szervezését, mert sok eredmény és sok hiányosság kerül felszínre. Hivatkozik Oláh Dénes, Ambrus Ilona, Fodor Piroska beszámolóira, akik nem végeztek eredményes munkát e téren magikkal és a szüleikkel szemben. Továbbá egyes elvtársnők kötetést hoztak a gyűlésbe ahelyett, hogy bekapcsolódnának a gyűlés menetébe, papírrepülőgépet készítenek papírból, regényt olvasnak. Kéri az elvtársnőket, hogy kapcsolódjanak bele komolyan a kérdésbe. Kónya elvtárs felszólítja azon elvtársakat, akik kötnek, repülőgépet készítettek – Így Balla Rozália, Györgycze Vilmosné, Albert Dénesné, Keresztes Katalin, Páll Magdolna tanítónők, Ferencz Rozália, Kedves Erzsébet szövetkezeti alkalmazottakat. Kónya elvtárs beszámoltatja a fenti személyeket tevékenységükről. Kónya elvtárs kihangsúlyozza, hogy ezen magatartás, ez visszaélés pártunk és kormányunk intézkedéseivel, amikor a béke és a szocializmus építéséről van szó. Ez nem olvasókör, hanem számba vesszük az eredményeket a mezőgazdaság szocialista átalakítása terén.

Ádám Márton, szenttamási ORACA (húsfelvásárló) megbízottja: először meggyőzi családját, ő meg van győződve. Felesége és fia még nincs meggyőződve. Kurkó András szövetkezeti alkalmazott saját birtokkal rendelkezik, még nem győződött meg a mezőgazdaság felsőbbrendűségéről. Még nem látja a jövőjét a társulásnak. A feleségének a meggyőzése hátravan. A fenti két elvtársnak Kónya elvtárs feladatul tűzi ki, hogy 3 napon belül intézzék el.

András Félix, a madarasi koll. elnöke: Madarason vannak emberek, kiknek a fia katonatiszt, tanító stb. Ezek az emberek nem támogatják a közös ügyet. Kéri, hogy küldjék haza a tanítókat, hogy győzzék meg. Ferencz Lajostól kéri, hogy az anyósát győzze meg. Szakács Irén, domokosi óvónő: Sikerült meggyőznie addig, hogy szülei megígérték, hogy be fognak lépni a társulásba. Elfogadja a versenyfelhívást. Bodor Lajos, madarasi néptanács-elnök: saját hibájáról beszél. Igen keveset foglalkozott a mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatosan. Szájtáti magatartást tanúsított, mert a néptanács VB alelnöke nem lépett még be, sőt nem is támogatja. Ezért ki is cserélték, mert a dolgozók hivatkoztak rá, hogy amíg Péter János VB-alelnök nem érti meg a szoc. mezőgazdaság felsőbbrendűségét, addig a dolgozók sem lépnek be. Sokat kérnek a dolgozók a néptanácsból – igazolás, cinkus (NB: marhalevél), bizonyítvány, büntetésfizetés stb. –, és ezen alkalmakat nem használjuk ki, mert még a tisztviselők sem tagjai a szocialista szektornak. Ugyanakkor nem mutatták meg a község új kádereit, akiket rendszerünk nevelt, itt mutatkozott meg a szájtátiság. Továbbá az elmúlt alkalommal Kónya elvtárssal levő vitáját, beszélgetését adja elő, amiben szintén ő volt a hibás, annál is inkább, mert ittas volt, és nem tudott aznap eredményes munkát végezni a behívott dolgozókkal.

Füstös Jenő, IMSz rajoni bizottság titkára: Nehézségek vannak a mostani munkában. De a múlt rendszer emberei mindig becsapták a parasztságot, és eb-

ből következik, hogy parasztjaink kételkedők. Azonban nap mint nap bebizonyosodik, hogy dolgozó népünk magának építi az országot, és dolgozó népünk közé tartozik a parasztság is. Legfontosabb az, hogy az ifjúság, akinek részére épül a szebb, boldogabb jövő, kapcsolódjon bele ebbe a munkába. A példák minket igazolnak, Bulgária NK-ban a parasztság és a munkásság életkörülményei hatalmas arányokban javultak. Mi is minden munkánkkal azon kell legyünk, hogy ebből a hatalmas harcból derekasan vegyük ki részünket. A politikai munka megjavítása a legfontosabb. Sajnos egyes IMSz-tagok keveset tettek, mint pl. Domokoson vagy Dánfalván a mezőgazdaság szocialista átalakításáért. De a legfontosabb az, hogy hozzuk közelebb a szervezethez az ifjakat. A hiba nálunk van, hisz szájtáti módon hallgatjuk el és nézzük el az értelmiségi IMSz-tagok tétlenségét. A jövőben a munkát nagyon meg kell fogjuk, hogy a jövőben sokkal szebb eredményekről számoljunk be.

János Pál, rajoni tanfelügyelő: A tanügyi káderek felszabadulásunk másfél évtizede után is még mindig a szakmai kérdésekre helyezik a fő súlyt, nem kapcsolódtak bele a dolgozók ügyébe. Az iskola ma nem politikamentes. Az iskola ma a dolgozó nép iskolája. A múlt rendszerben sem volt politikamentes, az uralkodó osztály érdekét csepegtették be a dolgozó nép gyermekeibe. Ma kétarcú embert nem ismerünk. Ezeket a történelem ki fogja küszöbölni. Milyen tevékenységet fejt ki az a nevelő, aki az iskolában adja a szépet, a jót a tanulóknak, és az iskolán kívüli munkájával ezt megcáfolja. Vannak szép eredmények a tanerők részéről, de vannak még olyanok is, akik még a szüleiket sem győzték meg. Ezek szerint ismerteti község szerint azon tanítók nevét, akik még a szüleiket nem győzték meg. A 28 tag hozzávetőleges birtoka – a szülőknek több mint 100 ha-t tesz ki. Javasolja, hogy kövessék a mikóújfalusi tanerők példáját, akik csoportosan végzik eredményesen a szervezőmunkát. A faliújság és az agitációs brigádok megteszik hatásukat, de nem nagyon aktiváltatják. A karikatúrának is megvan az eredményes hatása, de nem mozgatják, nem adnak életet neki. Ami a kultúr munkát illeti, tévesen értelmezzük. Nem a szórakoztatást kell szolgálni, hanem nevelni kell. Az életet kell tükrözze, és nem a szórakozást. A műsorpolitikát meg kell változtatni. A népgyűléseknek nevelő, mozgósító ereje kell legyen. Ami a szakmai kérdéseket illeti: össze kell kapcsolni a politikai élet kérdéseivel, már az első osztálytól, tantárgyanként, osztályonként. Ez fegyver legyen a tanító kezében. A szülői értekezleten meg kell szüntetni a kettős nevelést. Egységes legyen a nevelés. A családlátogatások tartalmasak legyenek, amelyek a család problémáit oldják meg. Forradalmi átalakulással kell átalakítani. Az iskola és a falu nemcsak gyermeklétszámban különbözik egymástól, hanem abban, hogy az iskolában az új társadalmat építik. Lázár János dánfalvi tanár, fényképész egyéni érdekből, és ne társadalmi érdekből készítse (?) a fotómontázst a dánfalvi koll. gazdaság életéről. A dánfalvi irodalmi kör jó, de jobb lenne, ha az 1848-as esztendő helyett 1948-cal foglalkozna. A »Tudod-e, hogy...« faliújság nem sokat tud. Fel kell frissíteni. A mértan tanításnál pedig ne az iskola udvarát mérjék, hanem a koll. gazdaság vagy a megalakulandó társas gazdaság területét. A természetrajz szakos tanárok a talajelbírálást a tanulókkal végeztessék el. Ne legyen külön reszort az iskola, külön reszort a kultúr munka és külön reszort a mezőgazdaság szövetkezetesítése. Szentdomokoson versenygrafikont vezetnek, de az adatokat a néptanáctól szerzik be, s nem a tanulók gyűjtik. Az ösztöndíjas tanulóknak adtunk a kezébe nyilatkozatot, hogy szüleiket meggyőzzék? Nem. A tanuló, tanár nevelőfeladata magasztos, de ezt teljesíteni kell. Csak olyan nevelőkre van szüksége dolgozó népünknek, akik szívvel-lélekkel a békét, a szocializmus építését, a mezőgazdaság szocialista átalakítását szolgálják.

Kónya Jenő: Megkéri, hogy egyes elvtársak maradjanak a gyűlés végén a teremben. Megállapítja, hogy a mai gyűlés elérte a célját, mert a hozzászóló elvtár-

sak azt bizonyították, hogy a harcban bekapcsolódva aktívan részt vesznek. Ennek a gyűlésnek gyakorlati eredménye lesz. Hargitán kiderült, hogy az élenjáró község Hargita (Csicsó) lett, mert a legtöbb ha-t és családot szervezték be. A véleménye az, hogy e nagy hadsereg megértette a harc fontosságát, és küzdeni fognak becsülettel a mezőgazdaság szocialista átalakításáért. Ez a cél, és ezért kell küzdeni. Erőnk van, csak akarni kell. Az átalakítási harc a községek feladata. Az eredményük bizonyítja majd e gyűlés eredményét és hasznát. E harcban mindenkinek részt kell venni. Nincs hely az opportunista elemeknek. Ki velük, mert ez a harc a becsületesek harca. A gyűlést bezárja, miután mindenkinek jó éjszakát kíván.”

Szegény pedagógusok, tanárok, tanítók, óvónők! Nem tudom, a 20. században, annak második felében létezett-e társadalmi réteg, amellyel annyi gyalázatot elkövettek volna; a világegyetem sírása sem lett volna elég elviselni alattomos megaláztatásainak szégyenét. Csoda, hogy mégis megtanítottak valami igazra, emberségesre, miközben a félelem permanensen nyűtte létüket.

Kónya elvtársat jól ismertem, akkor a rajoni pártbizottság agrártitkára volt. Száraz, szikár, önemésztő ember. Azon a gyűlésen talán az egyedüli volt, aki megszállottan hitte az eszmét, hitte a párt szavát. Élete vége felé valahol Alcsíkon volt községi párttitkár. Többször láttam gumicsizmásan, toronyiránt gyalogolva a mezőkön. Egész életében kopott, sötétkék kosztümet viselt... Leizzadva állt egy szántó közepén, ellenőrizte az agrárforradalom kiteljesedését. Az elért eredményekkel nem volt megelégedve. Zúgolódott, kereste az okokat, a hibásokat. Nem jutott el a felismerésig, hogy az egész rendszer rossz, s ennek legfőbb okozója maga a párt, tehát ő is.

Apám 1960 után a csíkszentkirályi kultúrotthont tervezte és építette. Arra gondolva, hogy megússza a kollektivizálást, leadott az államnak egy, a falunktól távol lévő, a Hargita keleti oldalán fekvő 3,60 hektáros kaszálót. Erről a néptanács irattárában olvasható egy 1960 februárjában keltezett átirat, amelyben arról értesítik a rajoni szerveket, hogy a községben 9 gazda adott le összesen 46,31 ha szántót és kaszálót, amit át is adtak az állami gazdaság kezelésébe. Emlékeim szerint azt a kaszálót már az '50-es évek elején leadta, amikor ránkvarrták a kulákságot, lehet, hogy ekkor hivatalosították a szerveket. Abban az időben, amikor megindult gőzerővel a kollektívszervezés, apám nem sokat tartózkodott otthon. Amikor jöttek az agitátorok, anyám csak a válát vonogatta. Azonban képesek voltak Csíkszentkirályon is felkeresni. Apám elég idegesen, némileg védetten mint fontos középületnek az építőmestere, azzal rázta le magáról őket, hogy amikor eljön az ideje, akkor aláírja a belépési nyilatkozatot, most hagyják dolgozni. Erre 1962. február 5-én került sor.

Végül is édesapám csupán a tulajdonlás miatt ragaszkodott a kicsi birtokunkhoz, nem abból éltünk, nem a gazdálkodás volt az életformája. Egy másikfajta kényszer is kezébe adta azt a tollat: egy olyan törvényt hoztak, mely börtönbüntetés terhe alatt megtiltotta a földek kiadását részes művelésre. Isten veled, Béla Józsi bácsi! Erre édesanyámnak se maradt szava, ő jobban ragaszkodott földjeinkhez, de ki műveli meg, hiszen áson, kapán, kaszán kívül nem volt semmiféle szerszámunk, igás állatunk. Ég veled, Nyírgödör (tavaszi árpa), Laposnyír (lóhere), Vereskert (kaszáló), Hosszú (őszi búza), Kasza (pityóka), Hijászol (zabos bükköny), Kenderföld (kender, zöldség), Borsóföld (pityóka), Sebepestya (árpa), Szentpéterárnyéka (zab), Torda-völgye (rostlen), Ondorné és Gozorú szép havasa, sohasem leszte többé szabadságunk hordozói. Nekem a hazám voltatok...

191
33

Belépési nyilatkozat

Alulírott Ferenc J. Imre, Csongrád megye Pálfalva 47 községi lakos,
 53 éves, társadalmi származásom közép parasit, jelenlegi foglalkozásom közmunkás,
 nős, nőfiam, gyermekek száma 3.

A helyben megalakult Ag. 23 kollektív gazdaságba saját akaratomból és elhatározásomból, a meggyőződés etvének alapján az alábbi földterületekkel lépek be:

Szántó	1	ha	97	ár
Kaszáló		ha		ár
Erdői kaszáló	1	ha	97	ár
Összesen:	1	ha	97	ár

Ló 0, ökör 0, tehén 0, borjú 0, csikó 0, sertés 0, juh 0,
 bárány 0, bivaly 0, stb. 0,
 szekér 0, eke 0, borona 0, vetőgép 0, kapálógép 0, aratógép 0,
 méhcsalád 0, stb. 0.

A családtagok, akikkel a kollektív gazdaságba belépek:

Férfi: 14 éven alul	1	, 14-18 között	1	, 18-60 között	1	, 60-on felül	0
Nő: 14 éven alul	0	, 14-18 között	1	, 18-60 között	1	, 60-on felül	0
Férfi összesen:	3						
Nő összesen:	2						

Munkaképtelen: 0.

Kelt, 1968. febr. 5.

Ferenc J. Imre
 aláírás a férj (szülőfő) részéről

... aláírás a feleség (a család többi tagjának) részéről

Típ. 1. Rev. 1. M. Cinc. 2001

E fejezet írásának időszakában egyre többször gyötört egy visszatérő álom, amelyben mindegyre nagymama udvarában, kertjében bolyongok, a hajdani házban, amely egy időben Laci nagyapám kocsmájának is helyet adott; de élethűen láttam a gyümölcsfákat, a tornác végében az évszázados császárkörtét, nem messze a fűzalma bokorszerű, szétburjánzott ágait is. A zergőbelű almának meg-megráztam ágait, mert szerettem hallani a földre hulló gyümölcsök magházában a magok zurrogását. Az odvas fenyőfarönkökből készített méhkaptárak ott álltak sorjában a ház végénél, immár üresen, úgy, ahogy nagyapám halála után kihalt belőlük az édes élet. Amikor annak idején, nyár végén kifüstölte egy-két ilyen kaptárból a méhcsaládot, nem borzasztott az eljárás, mert a mézűrből egy fadézsába kikapart lépesméz íze, zamata minden borzadályt felülírt; de az álomban mindig felriadtam az izzó fűrészkorpába hulló méhecskék látványától. A pónyik és a batul almafák, s az édes vacorkörték a kert hátsó felében a legnagyobb nyári hőséget is elviselhetővé tették, olyan jókat lehetett szundítani árnyaik alatt. Álmaimban annyira élethűen jelentek meg, hogy még ágaik görbületeire is emlékeztem. A meggy- és szilvafák dzsungele a csűr északi oldalán, az odor melletti kert szögletében tenyészett. Innen gyűjtötte össze az utolsó szemig a gyümölcsöt nagymama. A javából lekvárt főzött, a többiből, összevegyítve az alma-, körte hulladékkal, nem túl erős, de nem is gyenge pálinkát. A disznóhólyaggal lekötött szilvalekváros cserépedénykék a pince legfelső polcán sorakoztak, örvendtem, ha nagymama leküldött „lekvárt nyalogatni”. Semmi sem veszett el abból a kertből. Ma is számban érzem az aszalt vackorok ízét, amelyek fél napi áztatás után, nagybőjt idején az egyik alapeledelt adták. De mindezeknél is élesebb rendszerességgel tette jelenését, az álombelínél is szinte valóságosabban

láttam a csúrt, az istállót, a juhajtót és szekérszínt. Élet már nem volt bennük, se kicsi, se nagy állatnak nem voltak már szállásaik. Méteres, vastag pókhálófoslányok borítottak mindent. A csűr közepén ott állt a nagy, egészvágás szekér, a hátsó tengelye csutakon, a két, hiányos falú, rozszant küllőjű kerék, amelyen rozsdásan lötyögött a vasráf, a szekérderekába fektetve omladoztak bele az elmúlásba. A fagereblyék a csűrkapura akasztva szinte várták, hogy kézbe vegye valaki. A vasvillák, egy háromágú és két négyágú, a csűr sarkában álltak az egykori itatócseberben. A jászolhoz nyíló szénavegetető fölött a két, teljesen bepókhálósodott fűmagszítára is jól emlékeztem. A szénatartóhoz támasztott nagy létra mellett két cséphadaró is csüngött, amelyekről annak idején azt gondoltam, hogy soha nem kerülnek használatba a nagymama s az én életemben. Mily tévedés! A szekérszínben a kicsi, félvágás, még mindig használható szekér mellett ott volt a borona, a tézsola, a faeke, amelynek barázdafordító acéllapja, borozdolója fényesen ragyogott. A falon még ott láttam a jármot is, mellette kétfelől egy-egy, majdnem méter átmérőjű gabonarosta. A sarokban, a falhoz állított két erdőli faszánkóban, talaborban őrlött már a szű. Az istálló mellett már nem volt trágyadomb. A juhistállóból fásszín lett, a szekérszín másik felében pedig nagymama szövő-fonó „termelőeszközeinek” és kellékeinek rendetlenségében mégis volt valamiféle számba vehető rend. Két kender- és lentiló, egy vonogaló, amelyen a kitilolt rostkötegeket finomították, szövőszék, csévélő és fonókerék, nyüstök, bordák, gyér- és gyakorléhelő, gerebenek, tekerőlevél, fonaltekerő, nagy vetélő, vászonfeszítők, motollák, nyüstkarikák, s talán két talpas guzsaly és néhány orsó. A mai embernek mindezek hontentottául vannak, legfeljebb akkor érti meg, ha utánanéző valamelyik néprajzkönyvben, vagy elmegy egy skanzenbe. De nekem még élnek. Mindegyikről tudom, hogy mire, hol és mikor használták. Nagymama halála után minden így maradt, de aztán lába kelt mindnek, különösen azután, hogy kényszerűségből le kellett bontani mindent, és eladni az egész életet, amely menetrendszerűen jelenik meg most, akár nyugodtnak is mondható álmaimban. Nincs bennük semmi groteszk, abszurd, akár lineárisan leírónak is nevezhetem őket. Látom azt a száz-kétszáz év előtti csíkszéki portát teljességében, amely alászállt a 20. század második felének a poklaiba. Egyedül a galambdúcos kapu menekült meg az én skanzenemből. Minekutána szabályszerűen összeroskadt, pár évig a ház tornácára összerakva őriztük, hátha eljön a kellő idő és pénz, hogy újraépítsük. Nem jött el. Odaadtam a csíki múzeumnak, ahol ma is látható.

1962 telén nagymama is aláírta a belépési nyilatkozatot. Sokat nem teketóriázott, amikor megjelentek az agitátorok. Hol van az a papír? – kérdezte. Átnyújtották. Feltette drótkeretes szemüvegét, átfutotta, visszaadta, bediktálta a birtok nagyságát, visszakérte és aláírta. Kész! – Az én udvaromba kollektivisták ügyben többé a lábát senki be ne tegye ebbe az életbe! – mondta csendesen. És becsapta mögöttük a ház ajtaját. Talán ezzel magyarázható, hogy amint a fentiekben felsoroltam, minden megmaradt, a termelőeszközök közösbbe foglalására létrehozott leltározó bizottság elkerülte nagymama udvarát. Nemcsak megmaradtak, hanem használták is. A szomszédság az ő szerzőségeit, szekereit, ekéjét, boronáját kérte kölcsön. Egy-egy tehenet szinte minden háznál meghagytak, mert a híres minta-alapszabályzat ezt megengedte. És meghagytak művelésre 25 ár szántót is, amit a '80-as években 2,5 árra szigorítottak. Nagymama 25 árnyi háztáji szántóföldje a csűr hátánál volt. Ennek felébe pityókát ültetett, a másik felébe pedig legtöbbször kenyérgabonát, búzát vagy rozst vetettek. A szomszédok összefogtak két tehénkét, s a nagymama földjét is megszántották, bevetették, kellő időben a krumpლისorokat meghúzták, feltöltögették. Juliska nagymama a pánikszerűen elszaporodott kolorádóbogarakat és -lárvákat reggeltől estig gyűjtötte,

szedte, a pityókaásás idejére szabályszerű ösvényeket taposott a sorok közé. A gabonaaratásnál is segédkeztek, ha hívta, de nagymama legtöbbször egyedül aratta le, ha sarló alá ért a búza. Nekifogott, nem várokozott segítségre. Soha nem felejttem azt a valamikori, hatvanas évekbeli őszt, amikor – már nem tudom, honnan érkeztem haza – alig vártam, hogy lerohanjak hozzá Alszegbe. A kitért csűrkapu fogadott, s a csűr közén pedig nagymama a cséphadaróval püfölte a szétontott búzakévéket. Miért csinálja ezt? – kérdeztem esdekelve, hiszen tudtam, hogy a szomszédok az ő szekerén valamikor fel-fuvarozták volna a szérűre a nyolc kalangyányi búzát, ott kicsépték volna. – Kicsi fiam, nem kérek én ezektől semmit – mondta. – Még a cséplési vámot is sajnálom tőlük. Időm van, amire lehavazik, kicsépelem, kirostálom az én kicsi búzámat. Két nap segitettem neki. Gyönyörűség volt nézni a rostából a kenderlepedőre aláhulló súlyos búzaszemek halmát s a szélbe repülő pelyva napban szikrázó csillagocskáit. Nagymama abból a kicsi udvarából és a 25 árnyi szántóból aránylag tisztességesen megélt. Igaz, neki már oly kevés, a kevésnek a kevese is elég volt, oly keveset evett, mint egy madárka. Tartott egy malackát, néhány majorságot. Megvolt mindene, ami ahhoz kellett, hogy ne vegyen tudomást erről az istenverte, szép, új világról.

•

Hiába zárták a kapukat, házaik ajtaját az emberek, az agitátorok ott lihegtek a kertek alatt, ha kidobták őket az ajtón, visszamásztak az ablakon. A népek, de különösen a férfiak ezerféle módját találták ki a rejtőzködésnek, a bujkálásnak, a jelen nem levésnek, az aláírás elodázásának végzetes pillanataira. A háborús években sem voltak üresebbek a falvak, mint ezekben a kollektivizálás befejezése előtti pár hónapban. Mintha csupa asszony-, özvegy népség lakta volna csak. A férfi fent bujdosott a havason, vagy otthon a szénacsűrbe ásta be magát. Oda menekült, amikor neszét vette a pantallós emberek közeledtének. De olyan esetről is meséltek később, amikor az illető fél évet töltött a trágyadomb alá ásott veremben. Morbidnak tűnik. Megegett, hogy süketnémet, fogyatékos elmét, megbolondulást játszott el a gazda... Minden hiába volt, mert nem volt kegyelem, visszafordíthatatlanná aljasult, ellenük támadt az időknék a legkisebb töredéke is... Feleségem évekig őrzött egy levelet, amelyet egy szászrégeni tanár írt apósomnak arról, hogy Gyuri bácsi, a leánykának sikerült a felvételi, jó fejű, jó tanuló leányka, kár lenne, ha nem tanulhatna tovább, hát legyen szíves és írja alá a belépési nyilatkozatot. Csíkdelnei Csathó György nem írta alá. Azt mondta lányának, hogy kicsikém, az a föld a miénk, jól, rosszul, de mindig eltartott minket, mindig megéltünk belőle, hát nem adom, nem és nem. A feleségem egy évet kimaradt, egy telet otthon töltött. A következő tanévre elhárult az akadály, mert Csathó Györgyöt is rákényszerítették, hogy aláírjon. Feleségem ma már azt mondja, hogy jól tette apósom, amikor nem írt alá. Azután sem kellett volna aláírjon. Most már tudja ő is, hogy az volt a haza, azt vették el. Most érti csak igazán néhai Csathó György válaszát a szászrégeni tanár levelére, lényegét annak az évszázadok alatt felhalmozott tapasztalatnak, a génekbe beleörökölt tudásnak, hogy az a föld a miénk, mindig eltartott minket. Ki, mi és hogyan győzhette meg, hogy aláírja a belépési nyilatkozatot, talán utolsóként, talán az utolsók között? Anynyira az utolsók között volt, hogy jóval a delnei kollektív gazdaság ünnepélyes megalakulása után írta alá, és saját kezűleg írta rá a dátumot. Március 19. A föléje írt, idegen kézírású február már a szerveknek a törvényesség látszatát szentesítő hamisítása. (NB.: A vonatkozó szabályok szerint a belépési nyilatkozatokat, amint jól látható a mellékleten, a családfő aláírásával párhuzamosan alá kellett volna írja a feleség, a család többi tagja is. Én egyetlen

belépési nyilatkozatot sem láttam, amelyen ez is megtörtént. Így lett volna igazán törvényes. De hát akkor már a törvényesség halovány látszatára is szartak az elvtársak...) Hamarabb nem is írhatta alá, mert azokban a napokban, hetekben nem találhatták otthon. Elindult ő is a csíki székelyek ősi bujdosó útján, bé Moduova felé. A hegyek közötti csángó falucskában, Kosteleden húzta meg magát, talán két-három hetet is ott időzött, várván a kollektivizálás befejezését. Hajnalban érkezett haza, szakállasan, gyűrötten, belefeketedve a bánatba. A borotvahab fele még az arcán volt, amikor megjelentek az agitátorok. Honnan a fenéből tudták meg, hogy Csathó György otthon van, hazaérkezett? A végső indítékot talán az adhatta, hogy akkorra már megtudta: a falu legnagyobb gazdája, aki kerek-perec megtagadta a belépést, Birta Laji bácsinak egyértelműen elmagyarázták, hogy hová fogják kimérni a „földjeit”. Kint az erdők alatt, a Tekerőbe, a Nyír alá, a kőbánya tetején lévő parlagokra, olyan helyeken lesz majd birtoka, amelyek legelőknek sem lesznek jók. Na, ott zabálhat földet, jóllakhat vele, amiként a faluiúság karikatúrája ábrázolta vala. És azt sem gondolja majd, hogy állatainak lesz majd helyük a közös legelőkön... – osztották az osztályharcos szentenciáikat. Csathó György végül aláírt, megalkudott saját magával s a sorssal. És ott maradt a faluban, nem kutatta azt, hogy lehet bakter, élete végéig gürcölt abban a szép, virányos mezőgazdasági termelőszövetkezetben, amely a mindenkié volt, és mégsem volt senkié. A legkevésbé az övé.

184

185

Belépési nyilatkozat

Elhullott Csathó György, Csík rajon Selme községi lakos,
 50 éves, társadalmi származásom szász román, jelenlegi foglalkozásom
 , nős, nőiten, gyermekek száma _____

A helyben megalakult Selme MSZP gazdasági kollektív gazdaságba
 a tagbéli és elhatározásomból, a meggyőződés elvének alapján az alábbi földterületekkel lépek be:

Szántó	3	ha	64	ár	
Kaszáló	2	ha	27	ár	
Erdői kaszáló		ha		ár	
Összesen:	6	ha	91	ár	

A _____, ökör _____, tehén _____, borjú _____, csikó _____, sertés _____, juh _____,
 _____, bivaly _____, stb. _____

Traktor , eke , borona , vetőgép _____, kapálógép 103g, aratógép _____,
 _____, stb. _____

A családtagnak, akikkel a kollektív gazdaságba belépek:

Férfi: 14 éven alul _____, 14–18 között _____, 18–60 között ☒ , 60-on felül _____
Nő: 14 éven alul _____, 14–18 között ☒ , 18–60 között ☒ , 60-on felül _____
Férfi összesen: ☒ , munkaképes férfi: ☒
Nő összesen: ☒ , munkaképes nő: ☒

Munkaképtelen:

Dátum: Február 13 1962 Marosvásárhely

Csathó György
 aláírás a férj (családtag részéről)

*aláírás a feleség (a család többi tagja) részéről

Típ. 27. Munk. Társaságok - 2000

1962. február 9-én a csíkpálfalvi társulás vezetőtanácsa és pártbürója átíratban fordul a Román Munkáspárt Községi Bizottságához és a Községi Néptanács Végrehajtó Bizottságához, amelyben kéri, hogy hagyják jóvá a kollektív gazdaság megalakítását és felavatását, mert megértették az idők szavát, a Román Munkáspárt III. Kongresszusának határozatában foglalt feladatokat. Micsoda pazar tűzijátéka a megvilágosodásnak, az emberiség leghaladóbb rendszerének, napfényes jövőjének ez az egyik napról a másikra való felismerése! „Ennek eredményeképpen községünk ... családja kérte a kollektív gazdaság megalakítását ... ha össz-földterülettel, amelyből szántó ... ha.” Az akkori „Augusztus 23” társasgazdaság vezetősége eljut a korszakos felismerésig, és esdve kéri, hogy alakuljanak át a „Szocializmus útja” nevezetű kollektív gazdasággá! Igaz, még nem tudják, hogy hány család, illetve hány hektár kéri ezt, de kért, azt lehet. A címzettek „kitörő lelkesedéssel, örömmujongva fogadják a kérést”, s már másnap összegyűlnek ünnepélyes határozathozatalra, s meghozzák a 4/1962-es számú végzést, amely elhatározza: „1. szakasz: Jóváhagyja Pálfalva községben a kollektív gazdaság megalakítását 'SZOCIALIZMUS ÚTJA' elnevezéssel ... családdal, ... ha összes földterülettel, amelyből ... ha szántóterület.”

Jóváhagyták azt, amit ők sem tudtak, hogy hány család kéri, de kicsire nem adunk. Így nézett ki akkor a demokrácia és a törvényesség, a látszatok látszata. Én ebben az időszakban, utolsó éves középiskolásként nem tartózkodtam otthon. Személyes, bőrömet égető élményeim nincsenek azokról a téli hónapokról. Az események rekonstruálásában kizárólag a levéltárban talált, bikkfanyelvű dokumentumokra támaszkodhatom. A későbbi elbeszélésekből igazából egyetlen dolgot lehetett kiszűrni: történelme során ez a nép, ez a közösség sohasem utálta ennyire előljáróit, mint azokban a hónapokban. S ezt nem tudta nyilvánosan kimondani, mert félt és meghasonlott.

•

A pálfalvi kollektív gazdaság ünnepélyes megalakulására 1962. február 18-án, vasárnap került sor. A gyűlés jegyzőkönyvét kényszerűségből egészében ide-másolom, jól tudván, hogy ez nem az igaz, csupán a való, a felületes felszín locsogása, a hallgatag mély megfélemlített, szívszorító, keserves, egyedülien hiteles némasága pedig mára már por és hamu lett. Tudom, nekik kellene beszélniük, akik akkor „kézfelemeléssel, egyhangúlag” szavaztak, az ő szavai-
kat kellett volna lejegyezni azokról az időkről, amelyben akkor éltünk, s amelyből úgy mentünk kifele, mint egy állandóan visszavonuló, vesztes hadsereg. Az is bolond, aki visszanez.

„Készült 1962. február 18-án a pálfalvi kulturothton nagytermében, az »Augusztus 23« kollektív gazdaság alakuló ülésén. Jelen vannak: a csíkrajoni Pártbizottság részéről Soos Sándor elvtárs, a rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottság alelnöke, György Antal, a mezőgazdasági Osztály részéről Bota Lajos, Szőcs András kerületi pártinstruktor, Zöld Lajos, a Végrehajtó Bizottság elnöke, 45 meghívott vendég és 152 kollektívtag. Onodi János üdvözli a jelenlevőket, és az alakuló ülés jó körülmények közötti levezetése érdekében javasol egy 9 tagból álló aktív elnökséget, melyet a gyűlés egyhangúlag elfogadott. A javasolt elvtársak: Albert András, György Antal, Zöld Lajos, Csomortáni Péter, Ferencz Imre ifj., Bota Lajos, Onodi János és Bakó Matild, akiket a közgyűlés egyhangúlag elfogadott. Megválasztott elnökség elfoglalja helyét, és maguk közül György Antalt, a rajoni néptanács alelnökét bízta meg a gyűlés levezetésével. György elvtárs a rajoni Pártbizottság és Végrehajtó Bizottság részéről szeretettel üdvözli Pálfalva község kollektivistáit, bejelenti, hogy az újonnan alakuló gazdaság 167 családjából 152 jelen van, és a rajoni Pártbizottság, valamint a rajoni Végrehajtó Bizottság a kollektív gazdaságot »Augusztus 23«

elnevezéssel jóváhagyta. Az aktív elnökség elnöke az alábbi napirendi pontokat javasolja. 1. Jelentés a társulás munkájáról és a kollektív gazdaság szervezésének menetéről, ismerteti Onodi János, a társulás elnöke. 2. A kollektív gazdaság minta-alapszabályzatának ismertetése, ismerteti Bota Lajos mérnök. 3. A kollektívtagok nyilvántartásának ismertetése a belépési nyilatkozatok alapján, ismerteti Zöld Lajos v. b. elnök. 4. A kollektív gazdaság vezetőtanácsa, brigádosi, körzetfelelősei és az ellenőrző bizottság, valamint a leltározó bizottság megválasztása. A közgyűlés a javasolt napirendi pontokat egyhangúlag elfogadta. György elvtárs felkéri Onody elvtársat, hogy tartsa meg előterjesztését az első napirendi pontokkal kapcsolatosan. Onody elvtárs megtartja jelentését, amely a jelen jegyzőkönyv kiegészítő részét képezi. (NB.: A felolvasott »jelentés« alig szól a pálfalvi társas elmúlt évi tevékenységéről, valószínűleg kaptafára a rajonnál készítették, mert az ideológiai, pártos szövegeken kívül alig van benne konkrétum. Az egyik: »Rajonunk mezőgazdaságának kollektivizálása az utóbbi időben nagyobb lendülettel indult meg. December és január hónapokban 7 kollektív gazdaság alakult Nagytusnád, Lázárfalva, Zsögöd, Csobotfalva, Fitod, Csíkszereda és Somlyón, hol az összes dolgozó földművesek egy emberként léptek a kollektív gazdálkodás útjára. Taplocán, Újtusnádon, Kozmáson és Szentimrén a meglévő kollektív gazdaságokba léptek a falu összes dolgozó földművesei. Ma avatják Szentkirályon rajonunk 17-ik gazdaságát, és mi, Pálfalva dolgozói a rajon 18-ik kollektív gazdaságát.« Más:»ha Pálfalva dolgozó földművesei egy évvel előbb léptek volna a kollektív gazdálkodás útjára, elérhették volna ugyanazt az eredményt, amit a taplocai kollektív gazdaság, és így búza-rozsból 74.000 kg-mal, árpából 88.000 kg-mal, zabból 21.988 kg-mal és burgonyából 160.000 kg-mal termeltünk volna többet, ami a kollektivisták életszínvonalának további emelését szolgálta volna. Ezen terménymennyiségek értékben kifejezve több mint 358.000 leit tesznek ki szövetkezeti áron számolva.«) Az elnökség úgy döntött, hogy a 3-ik napirend után tegyenek kérdéseket és hozzászólásokat. Az elnökség felkéri Bota Lajos mérnök elvtársat, hogy ismertesse a kollektív gazdaság minta-alapszabályzatát a második napirendi ponttal kapcsolatosan. Bota elvtárs ismertette a minta-alapszabályzatot, ami a tagság részére törvény és kötelező. Miután Bota elvtárs ismertette a minta-alapszabályzatot, György elvtárs közli az elnökség javaslatát arra vonatkozólag, hogy a vezetőtanács javaslatára szükséges egy javasolóbizottság 7 tagból, amely vonuljon félre, és tegye meg javaslatait a 7 tagú vezetőtanács, valamint a 3 tagú ellenőrzőbizottság megválasztására. Sántha Kálmán javasolja a jelölőbizottságba Ferencz Lajos, Sántha János, Csiszer András, Csiszer István, Salamon András alsó, Zöld János és Petres Balázs elvtársakat, amit a gyűlés egyhangúlag elfogadott. György elvtárs felkéri a jelölőbizottságot, hogy vonuljanak félre, és tegyék meg jelölésüket. György elvtárs felkéri Zöld Lajos elvtársat, hogy ismertesse a nyilvántartást a belépési nyilatkozatok szerint a harmadik napirenddel kapcsolatosan. Kéri, hogy minden 10 gazda után legyen megvitatva, hogy a nyilatkozat megfelel-e a valóságnak. Zöld elvtárs ismerteti az első 10 gazdát, amelyhez László József azt a kérdést tette fel, hogy Péter Sándornak hol van 4 hektár területe. László József kérdésére meg lett adva a felelet. György elvtárs közli, hogy ha a nyilatkozatokban eltérés van, úgymint tisztázódik, mert a leltározóbizottság házról házra járva fel fog leltározni minden gazdasági felszerelést. A tagok további ismertetése során Onodi János megjegyzi, hogy vannak közös lókapák, és a leltározóbizottságnak javasolja, hogy ezeket derítse fel és tegye leltárba, mert mivel közös volt, lehet, hogy nem szerepel a belépési nyilatkozatokban senkinél. Mivel a feltett kérdésekre a kielégítő válasz meg lett adva, György elvtárs megkérdezi, hogy az első 3 napirendi ponttal egyetértenek-e. A közgyűlés kézfelemeléssel egyhangúlag megszavazta. Továbbá felkéri a javasolóbizottságot, hogy terjesse elő javaslatát az utolsó napirendi ponttal kapcsolatosan. Csiszer István, a javasolóbizottság elnöke a vezetőtanácsba az alábbi hét tagot javasolja: Bakó László, Sántha Kálmán, Onodi János, Salamon István, László Cs. József,

Csomortáni Péter, Ferencz (Lajos) Anna. Bakó Lászlót a gyűlés kézfelemeléssel megszavazta és elfogadta vezetőtanácsstagnak. A jelölt ellene volt. Sántha Kálmánt elfogadták és kézfelemeléssel megszavazták. Onodi Jánost a gyűlés elfogadta és kézfelemeléssel megszavazta. László Cs. József el lett fogadva és kézfelemeléssel megszavazva. Csomortáni Pétert elfogadták és kézfelemeléssel megszavazták. Ferencz (Lajos) Annát a gyűlés elfogadta és kézfelemeléssel megszavazta. A javasolóbizottság javasol a vezetőtanácsból egy elnököt és egy alelnököt. Elnöknek javasolják Onodi Jánost, akit a gyűlés egyhangúlag kézfelemeléssel megszavazott. Alelnöknek Sántha Kálmánt javasolják, akit szintén elfogadtak és kézfelemeléssel megszavaztak. Ellenőrzőbizottságba a javasolóbizottság javasolja Vaszi Pál, Gáll Zoltán és Csiszer István elvtársakat. Vaszi Pált mint ellenőrzőbizottsági tagot a gyűlés elfogadta és kézfelemeléssel megszavazta. Gál Zoltánt elfogadta és kézfelemeléssel megszavazta. Csiszer István elvtársat a gyűlés elfogadta és kézfelemeléssel megszavazta. Az ellenőrzőbizottság elnökévé Vaszi Pál elvtársat javasolták, akit a gyűlés egyhangúlag elfogadott és kézfelemeléssel megszavazott. A javasolóbizottság brigádosoknak javasolta farmfelelősnek (állattenyésztés) Sántha Kálmán elvtársat, mezei brigádosnak Ferencz Imre és Kopacz Lajos elvtársakat. Sántha Kálmán elvtársat a gyűlés kézfelemeléssel megszavazta, ellen volt három. Ferencz Imre elvtársat a közgyűlés egyhangúlag kézfelemeléssel megszavazta. Kopacz Lajos elvtársat a közgyűlés egyhangúan kézfelemeléssel elfogadta, a javasolt ellene szavazott. A könyvelő megválasztásával kapcsolatosan György elvtárs ismertette, hogy majd jöjjenek javaslattal, ha helyben kapnak, és ha nem, akkor valahonnan kell hozni. A jelölőbizottság pénztárnoknak javasolja Sántha Máriát, akit a gyűlés egyhangúan kézfelemeléssel megszavazott és elfogadott. Raktárnoknak javasolják Ferencz Sándort, akit szintén a gyűlés egyhangúan kézfelemeléssel megszavazott és elfogadott. György elvtárs felkéri a közgyűlést, hogy javasoljanak egy öttagú értékelő- és leltározóbizottságot. A gyűlés javasolta Onodi János, Sántha Domokos, Petres Tamás, Gáll Zoltán és Vaszi Lajos elvtársakat, akiket a gyűlés elfogadott és kézfelemeléssel megszavazott. György Antal, az elnökség elnöke a fentiek megtörténte után a pálfalvi »Augusztus 23« kollektív gazdaságot megalakultnak tekinti. György Antal, az elnökség elnöke kielemezti a gyűlést, hogy fegyelmezetten folyt le, 12 elvtárs bekapcsolódott a vitába. Igéri, hogy szakembereket fog küldeni a vezetőtanács segítségére, hogy jó eredményeket tudjanak elérni. Az újonnan megalakult »Augusztus 23« kollektív gazdaság tagjainak erőt, egészséget és jó munkát kíván. Kéri a jelenlevőket arra, hogy az este 6 órai kezdettel tartandó műsorral egybekötött táncmulatságon minél többen vegyenek részt. Mivel a kítűzött napirendi pontok le lettek tárgyalva, György elvtárs megköszöni a megjelentést, és gyűlést bezárja. K. m. f.”

Az esti táncmulatság előtt a műsort a rajoni művelődési ház együttese adta. Később több más helyszínen, alkalomhoz igazítottan láttam ezt a műsort. A legtöbb tapsot a Fazekas testvérek kapták. Két tizenéves, kisiskolás, csengő, tiszta hangú fiú. A műsor készítői nekik tanították be a kor kihívásaira és parancsaira válaszolva az úgynevezett „szocialista folklór” egyik gyöngyszem(et)ét. Az első szakaszára máig emlékszem:

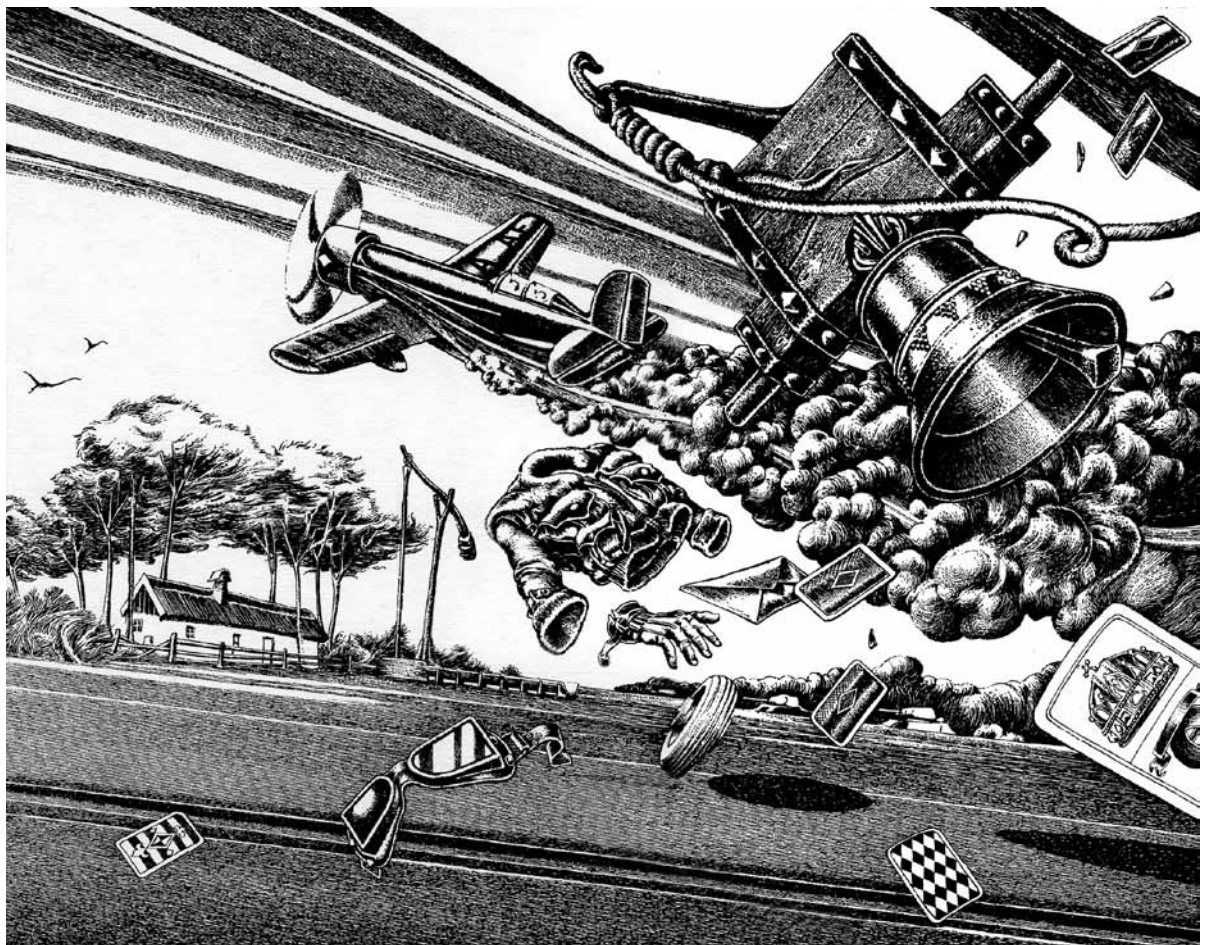
„Olyan szépen szól a gerlicemadár,
a mi kis falunkban egy új nóta jár:
ezt dobogja szívem, ezt dalolja szám,
kollektivista az én édesapám.”

KÁNYEC FILMÁ

•

A pálfalvi kollektív gazdaságból nem lett sikertörténet. Nem is lehetett, hiszen mezőgazdasági területének hetven százaléka hegyvidékinek számított. Valójában nem is szabadott volna ide nagyüzemi gazdálkodást bevezetni. És ilyen volt a Csíki-medence falvainak háromnegyede. Megerőszakolták e vidéket – fogalmazott évekkel később egy szociológus. Három, négy év alatt az emberek rájöttek, hogy ezekben a szocialista üzemekben csak szűkösen, alig lehet megélni. Már nem tudom pontosan, melyik téveszben történt, de jól emlékszem arra a zárszámadó közgyűlésre, amelyen a vívmányos napirendi pontok után felállt egy idősebb bácsi: „Ez mind szép, elvtársak, de azt mondják meg, hogy osztanak-e, fizetnek-e valamit, vagy elégedjünk meg azzal, amennyit loptunk.” Ez a mondat a székelyföldi kolhozosítás lakmuspapírja volt. A nem kis erőszakkal létrehozott közös gazdaságokból pár év teltén elindultak az emberek, előbb a férfiak, majd az asszonyok is a városok, az ipar felé. A fiatalabbak új mesterségeket tanultak, életformát váltottak. Lehet, hogy ez is volt egyik stratégiai célja az egész szövetkeztetésítésnek. Egy emberöltő alatt elsüllyedt a hagyományos székely falu. Valamikor a kétezres évek elején, a betegsége miatti kényszernyugdíjazása után hosszabban elbeszélgettem velem Bálint Lajos gyulafehérvári érsek úr, aki Csíkdelnéről származott. Földieknek számítottunk. Ő mondta ki számomra a legérvényesebb szentenciát azokról az évekről: „A két világháború a székely népnek nem okozott annyi kárt, mint a szocializmus, különösen a kollektivizálás. A háborúkat viszonylag épen, megfogyva, de törve nem, felemelt fejvel még túlélte, de ez a társadalmi kataklizma erkölcsében, ethoszában roppantotta meg. Opportunistává tette, meghunyászkodóvá, széthúzóvá. Megtanította lopni, hazudni, csalni, megalkudni, feljelenteni, árulkodni, bólogatójánosnak lenni. Szomorú, de így van.”

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Justice for Hungary, 1993

MARNÓ JÁNOS (1949) Budapest

MARNÓ JÁNOS

Vadkacsák

Délben ebéd, nyolckor hozzák
 a reggelit, a nyári ég,
 a nyári égbolt kint reked,
 kint a rigók és a verebek,
 és a többi, miből épp elegend.
 Mindennap egy fejjel közelebb
 az enyészethez s az anyászattól
 messzebb, a vizit viszont tolódik,
 nosza, föltápáskodsz a kacsához.
Képeslap Ibsennek. Egy fejjel
 aztán megint lejjebb – közben
 betolnak egy új beteget,
 utána leng az ajtó sokáig.
A vén kútmérgező. Pedig
 semmi nem vonz a skandinávokhoz,
 Lábfejed is mostanra két fejjel
 magasabban a fejedhez képest.
 A kábelekkel mindamellet
 elboldogulsz, ráfordulsz egy kötegre
 az oldaladdal, és értekezel
 magadban az émelegésről mint
 a belek szédüléséről. Mintha
 szemgolyóidat gurítanád szét
 a tápcsatornáid s a két füled
 labirintusába. Hús-vér
 kísértetekkel kísérletezel,
 egy-egy fejjel mindig lejjebb.
 és megint lejjebb, ahogy a versek
 is a próza mocsarában erjednek
 meg (borús, fülledt melegben
 sebesebben, vagy fürgébben, ha így
 tetszetősebb). Igen ám, csakhogy
 melyik beteg érdemel több
 figyelmet: a próza vagy a vers?
 És a vers már eleve gyászvers
 legyen? A mocsárban kinyíló
 sárga bibés, sötétlilás, vastag szírmú,
 bordó kehely? (Ezt álmodtam volna
 meg az éjjel?) A vizitből ma már,
 úgy tűnik, semmi sem lesz, itt
 rohadhat az ember még egy
 napot fölöslegesen, még egy
 halom fejjel lejjebb, még mérgesebb
 viszonyban a nővérekkel. A két
 éjszakással, akik északról jöttek,
 és ABBÁT hallgatnak, az egyik
 gyerekököllyi konttyal a feje
 búbján, a másik, a zömök, széttúrt
 szénaboglyát tapasztva lapos
 tarkójához a lucskos szalma
 színében fürdő hajából.

„Ne csak beszélj, kiszéelj is”

H-nak, H-tól

H meséli telefonban az álmát,
 kihangosítom, hogy egy szava se
 menjen veszendőbe, ha esetleg
 annyira felerősödne közben a kinti
 gépjárműforgalom zaja. Ifjan még
 nagyon élveztem a fiatalon
 meghalt Fassbinder filmjeiben a hosszabb
 telefonbeszélgetéseket túl-
 harsogó repülőgép-robajlást, bírtam,
 hogy ilyen és ehhez hasonló effektusokkal
 sokkolja a néző figyelmét, de hát
 mikor is volt ez, talán a múlt század
 hetvenes éveinek a vége felé,
 amikor legfőljebb a csúcstechnika
 szakemberei és megszállottjai
 számoltak a digitális forradalom
 robbanásával és a mobiltelefon
 minden korábbi járványt túlszárnyaló
 szétterjedésével. Egyedül vagyok
 az ismerőseim között, akinek nincs
 saját mobilja, így H is csupán a fele-
 ségem okostelefonján találhatott meg.
 Fölvettem a hívását, mivel a feleségem
 az előszobában és a konyhában
 porszívózott éppen. Visszatérve a vers
 jelen idejére, H az álma első rém-
 felét taglalja a rá jellemző kimértséggel
 és alaposággal, hogy álmában egyszer csak
 annyi mondanivalója támadt, és
 olyan hirtelen, hogy ideje sem maradt
 kinyitnia a száját, mert még előbb a fél
 orcáját kirobbantotta a túlfajtott
 mondanivaló, ahhoz hasonlóan,
 ahogy a *Breaking Bad* című, igényes
 tévésorozat egyik kulcsfigurájának,
 Gustavo arcának, sőt a fejének
 robban le a nagyobbik fele. Ha nem csal
 a vizuális emlélkézetem. H-nak
 persze nem említettem ezt a hasonlóságot,
 nehogy megint a szememre vethesse
 részvétlenségemet – mert ekkor még mit sem
 sejtettem álmának a másik feléről,
 arról, amitől eufóriás kedvvel nyílt rá
 a szeme a való világra. Vicc-e vagy sem,
 hadd tegyem hozzá, nem a nekem való
 világra, hanem amit általában nevez való
 világnak a közvélemény. A benne
 történeteket pedig ételszerűnek ítéli vagy élet-
 szerűtlennek. H álma ételszerűtlen

(és nem életellenes, mint az álom első fele)
fordulatot vett a robbanás után;
valahonnan egy teljes méretű
öltözőtükör került elébe, s a tükörben
távolról sem az a nő nézett vele szembe,
akinek kirobbant a fél arca a temérdek
felgyülemlett mondanivalótól, hanem
egy szelid, békés tekintetű indián lány
látványában adatott meg magára
ismernie, akinek gyönyörű, dús fekete
haja a derekáig ért, mint gyermek-
korában a saját szőke haja, ahogy már-már
a padlót seperte. És H onnan emelte
fel ismét a tekintetét az indián lány
arcára, a padlóról, hogy végre rá-
ismerjen a saját kirobbant arca felére,
mely az indián szépség arcbrőn
finoman tetovált képírásjegyek
révén vált olvashatóvá. H néhány évvel
ezelőtt valóban megismerkedett több
indián lánnyal és asszonnyal Chilében,
ahol két hétig tartózkodott egy konferencia
űrügén, és amit már ott akkor és azóta is
álmai földjének tekint. A chilei tájat és
klímát, a valószerűtlen bensőségességet,
amiben részesülhetett ott két héten
keresztül. Végül rákérdeztem, hogy ezt
az álmát elmesélte-e a pszichológusának
is, s ha igen, hogyan reagált rá az
az ember. H azt felelte, viccesen, freudi
szóviccel kommentálta terapeutája
a robbanásig felgyűlt mondanivalót,
amit nem sikerült H-nak idejében ki-
beszélnie. A vicc tehát nagyjából így
szólhatott: H álmában a beszélést szó-
szerint értvén, be-szélt magában, a belégzett
levegővel együtt be-szélt, ahelyett, hogy
legalább ilyen gonddal ki-szélt is volna,
Ahelyett hát, hogy a mondanivalójához
gyűjtötte gonddal a be-szélhetnéket,
fújhatta volna mindjárt a magáét,
melyen a szakember azt érti,
amin a páceiense már úgyis túl van.

FILIP TAMÁS

Találkozás a lépcsőn?

FILIP TAMÁS (1960) Budapest

Érezd a párák kék szagát a tengeren,
mely egyetlen evezőcsapást sem felejt.
És bocsáss meg e fellengzős mondatért,
valahogy el kellett kezdenem.

Vagy nézd a sivatag hullámzó redőit,
mintha kilátszana a föld agya.
Lábnymok rajta a gondolatok,
s ahol a lábnymok véget érnek,
ott csontok fehérленek.

Hegyek gerince, mint a könyveké.
Villámok olvassák mohón a szerzők
nevét s a címeiket. Elolvasztják
a követ is, ha meglelik, akit keresnek.

Ha a költészet lépcső, mely Istenhez
vezet, a sántákkal mi lesz?
Nekik hol van a lift?
Vagy hozzájuk lesétál az Úr?
És felolvass Montalétól valamit?

b

Minden felejtéshez tartozik egy arc,
magányos elkövetőhöz egy cinkos,
a meddő órákban is születik
legalább valami forgács, töredék.

Minden napom egy antológia,
összefolynak benne a varázslók,
pásztorok, nagyapák, unokák
mondatai. Arról ne is beszéljünk,
milyen a helyesírás, külalak.

Térdemmel nyomom össze,
olyan akár egy púpos bőrönd.
Halkan nyüszítenek a kilógó
betűk, amikor lenyisszantom őket.
Csak a légységjel marad néma.
Őt fölveszem, jó lesz egy kottához
b-nek. Leszállítja a hangokat.

APRÓ ISTVÁN

Kertek, borok, emberek

A kert itt nem metafora. Földből, fákból, füvekből, darazsakból és gilisztákból van, még akkor is, ha az égben végződik. (Márpedig ott végződik.) Vagy ott kezdődik – hiszen az égi kertből való kiűzetésünktől számítunk minden emberi küszködést ezen a földön. Nem csoda hát, ha visszavágyunk, és egy élethen át szolgáljuk a kertet, hátha legalább kicsit hasonlatossá tudjuk tenni ahhoz a régihez.

Jól tudom, milyen a kiűzetés. Bármennyit is áldoztam testi erőmből, fogyatkozó életidőmből, lelki energiámból egy kertbe, valahogyan mindegyiktől búcsút kellett vennem. Talán jónási megátalkodottságom büntetése ez, és egyszer végre majd belátom, hogy bizony Ninivében van az a kert, ahol végre megállapodhatok. Meglehet, csak egyetlen szőlővesszőt kell ott a földbe szúrnom, s leülni és megvárni, míg a szőlőfa fölém borul és megad mindent, ami kell, árnyékot, gyümölcsöt, bort, lelki békét. A kiűzetés és a nyugtalan bolyongás pedig azért van, mert meg kell találnom azt a vesszőt.

(No, ez már metafora.)

Ha az ember leül a kertben, megnyílnak az idők. Amit maga előtt lát, az már nem a földi kert, új dimenzió tárul fel előtte, amelynek határai felfoghatatlannak. Az írástudók sokat tudnak erről, és megpróbálják elmondani az elmondhatatlant, de nem csupán ők látják a tündéreket. Berzsenyi, Kisfaludy, Krúdy, Hamvas mester, Márai, Herczeg János, Németh Pista bátyám vagy Ambrus Lajos barátom, mind veretes nyelven szólnak a szakrális titkokról, amelyek megkörmölyezik a diófa alatt vagy a lugas árnyékában üldögélő emberfiát. Ám titkok tudói és lengő ködök, meg mézszínű őszi fények beavatottjai azok a szorgos gazdák, amúgy a „civil életükben” igencsak józan szigorral élő mesteremberek és egyéb kerti szorgoskodók is, akik soha egyetlen sort sem vetettek papírra ezekről a csendes messzeségekről. Ezer éve ülnek a diófa alatt, onnan látnak mindent, amit látni érdemes ebből a világból, aztán csendesen elmennek, de kezük nyoma ott marad minden szőlőtőkén, és gyakorta teli hordót is hagynak maguk után a pincében, hogy legalább egy ideig legyen mivel poharat emelni az emlékezetükre. No meg kifent kaszát, helyére állított kapát – a világ megszentelt, ősi rendjét. Ha a balga utódok nem becsülik meg a kőasztalt, rogyini hagyják a présházat, fűrésszel esnek a diófának, kiszántják a szőlőt, az ő bajuk.

A kertben ülök, történetek jutnak eszembe a borról. Vidám és bús történetek, keserédes emlékek vagy éppen csak felsejlő, tűnékeny hangulatok, fátyolos érzelem-törődékek. Semmi különös, mondhatnám: csupán természetes és szükségszerű velejárói a múltó időknek, az emberélet, a halandóság folyton újratermelődő salakja, a mulandóság melankóliája. Csaknem minden nemzedékkal eltűnik egy világ (mostanság talán több is), minden emberrel és talán minden bogárral is. Sosem volt és sose lesz.

Talán nincs mulandóbb egy pohár bornál. Az elillanó pillanat tipikus efemer imágója. Pedig a kérészhez hasonlatosan a pohár bornak komoly múltja van. Aztán gyorsan ellejti násztáncát, és az idő kódéba hull. Ha előéletéről keveset sejtünk, talán még szerencsénk is van. Elolvassuk a palackon a címkét, és ez

a kevés tudás elegendő ahhoz, hogy ízelőbimbóink ingereit kellő szellemi élménnyel egészítsük ki, és az agyunkban jelentkező kellemes utóhatás zavartalanul kiteljesedjen. Viszont ha ennél többet tudunk, ha a bor képes minket ezernyi kozmikus húrja némelyikével önnön múltja mélységeibe ragadni, akkor könnyen elveszhetünk. Vagy üdvözülhetünk. Újrateremthetünk egy elveszett világot. Ez a mélység beláthatatlan, és nem tudhatjuk, mit kezd majd velünk.

HÁROM KERT

Életem java jól meghatározhatóan három kerthez kötődik. Küzdöttem velük, túrtam, forgattam földjüket, kivágtam fáikat, és újakat ültettem beléjük, és ha nagyképp lennék, azt mondanám, én formáltam, alakítottam őket. Valójában azonban ők formáltak engem, a szó legegyszerűbb jelentése szerint. Talán már a kezdetek kezdetén is így volt: nem is én találtam meg őket, hanem valamiféle dimenziókon átnyúló erővonalak mentén ők kerestek meg engem, és vonzottak magukhoz. Így kell lennie, mert amikor furcsa fényű nyári délutánon csendben figyelem a levelek neszét, mindegyiknek érzem a sugallatát, annak is, amelyben éppen ülök, meg a másik kettőét is. Sőt, sok egyéb kert vagy liget emlékező borzongatását is érzem valahol a tudatom mélyén: a nap melegét a bőrömmön egy mediterrán narancsligetben, a vadciklámen és a moha illatát egy almafa alatt, valahol az Alpok lábánál, ahol valaha apámmal ültünk, és zacskós levest főztünk spirituszkockán.

Az első kert, a bácskai, ahol felnőttem, a valóságban nincs többé. Maradt belőle valamicske torzó, de az a tágas, izgalmas világ, amely felnevelt, áldozatául esett az idő (és a közigazgatás) szokványos rombolásának. A második, a baranyai, helyét tekintve és terjedelmében ép, de utódom nem tisztelte (nyilván nem is ismerte szellemét), így aztán elveszett az is. A harmadik kertem, a gödöllői dombság déli lankáin, több részből áll, és kellően bonyolult világ. Ez is folyton változik, de a változásokat nem veszteségként élem meg, hiszen együtt változunk, együtt töprengünk a jövőn, és úgy jutunk döntésekre is – a közösen viselt következményekről már nem is beszélve.

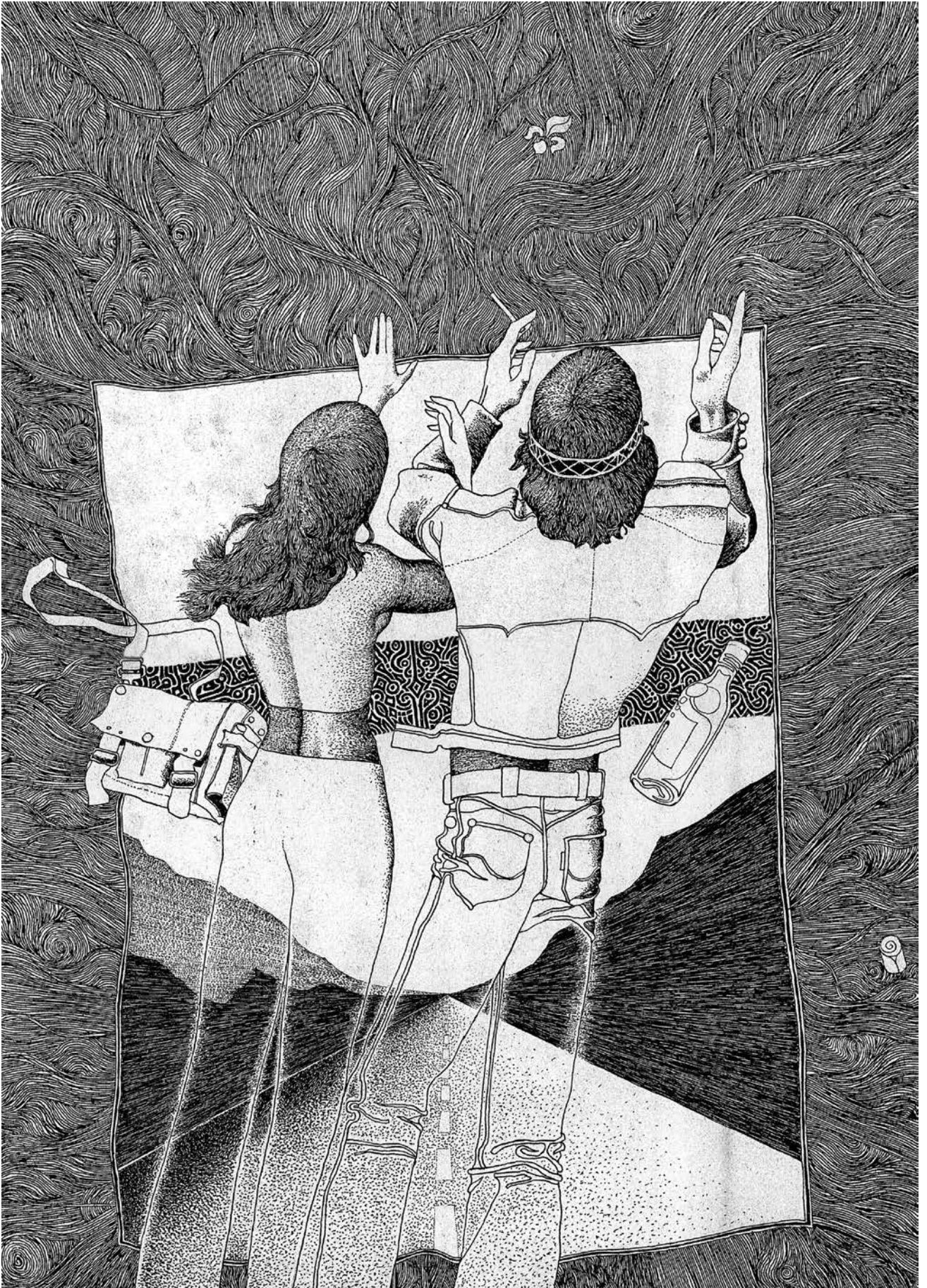
A három kert tehát mindenkor meghatározta útjaim, ahogyan nagyapám sorsát is meghatározták azok a kicsinyke szántók, pászta szőlők, amelyekkel élete során összekötődött. És így volt ez minden bizonnyal az ő apjával és annak apjával is, az elmúlt idők homályába veszően. (Milyen jó is arra visszagondolni, hogy egykoron volt egy kert, amelyben nagyapámmal együtt ültetünk a krumplit, szedtük a meggyet, és fűrészeltük a kidöntött öreg fa ágait. Ennél már csak az a szívmengetőbb emlék, amikor nagyapámmal és apámmal hármasban dolgozunk a kertben – az emberélet akkor természetes, ám az elmúlás szükségszerű pátoszában bearanyozódó pillanatai.)

Nagyanyám ügyes zöldségkertész volt, ő természetette a legkorábbi fejes salátát a környéken. Máig nem tudom, hogyan csinálta, se fóliája nem volt, sem pedig holmi poharas, cserepes palánták előnevelésével nem bibelődött. Ősszel szabadföldbe elvetette a magot, a néhány négyzetméteres vetés szépen kikelt, és a tél beálltával belepte a hó. Tavasszal aztán szétrakta az egészet, telepalántázta az egész kertet: saláta volt mindenhol. A később ültetendő vetemények ágyásaiba, a fák közé és alá (hiszen akkor még nem volt lombjuk a gyümölcsfáknak), közvetlenül a hagyma és a borsó sorai mellé, hiszen mire azok megerősödnek, a salátafejeket kiszedjük. Az eljárást tehát ismerem, mégsem tudom igazából utánacsinálni, pedig sokszor próbáltam már. Csak két döntő körülmény (szakszerűen: faktor) jöhet szóba: az időzítés és a fajta. Nyilván döntő a magvetés és a szétpalántázás időpontja, de ennek alapján azért az évek során nekem is sikeresnek kellett volna lennem, hiszen leg-

alább olykor beletrafálhattam. Ha nem jókor vagy egyáltalán nem jön a hó, hogy a zsenge vetést megóvja, akkor valószínűleg kifagy az egész, és tavasszal nem lesz mit palántázni. Így sokszor jártam. Viszont az a gond, hogy nagyanyám idejében sem volt mindig hó, ecetes zöldsalátát mégis ettünk minden húsvétkor, akármilyen korai időpontra esett is. Ebből gondolom, hogy volt valamiféle ellenálló fajtája, amiből évről évre mindig maga fogott magot, és amelyet halála után veszni hagyunk. Pedig nemcsak a fagyot tűrte jól, konyhai értéke is kimagasló volt. Levelei akkor sem váltak frottírtörölközőhöz hasonlóvá (mint a mai fajták, amelyekről elsősorban azt várják, hogy a szupermarketek polcain napokig látszólag változatlan frissességükben megmaradjanak). Ha már-már beleszédültünk a nyárba, a májusi forróságban persze beborultak és magzásnak indultak a fejek, de a vajsárga közepük éppen ilyenkor volt a legfinomabb.

Az első salátaadag persze a családé, a miénk volt. Ilyenkor még öt-hat fej is fel kellett szedni, hogy mindenkinek jusson a becses tavaszi újdonságból. Később aztán a felhasznált fejek száma egyre csökkent, mígnem egyetlen fej, gyönyörű, terebélyes saláta elegendő volt a vasárnapi tyúkpaprikás mellé az egész családnak. A lehető legkorábban, amikor még igazi primórnek számított, nagyanyám a szerdai és szombati piacra is vitt néhány kosárral a salátájából. Mindig eladta valamennyit az utolsó fejig, és kosara alján néhány csomó korai cseresznyét hozott nekem. Olyan nekünk nem volt, mert apám nem sokra becsülte a vízízű, csenevész gyümölcsöt. Most már én is így vagyok vele, de akkor gyerekként igazi kincs volt számomra az a két-három csomó egyenetlenül érett, de azért mégis izgalmasan pirosuló cseresznye – az első gyümölcs az évben. A szomszédok pedig sokat kilincseltek azokban a hetekben nálunk, átjártak néhány fej frissen szedett salátáért még több utcával odébből is. Különösen vasárnap délelőtt volt nagy a forgalom, nagyanyám pénzesdobozkájában szépen gyűltek a tíz-, húsz- meg ötvenparások. Nagyon is jól jött az a kis pénz kiegészítésként nagyapám szerény nyugdíjához.

Sohasem beszéltem erről vele, de nagyapám élete utolsó harmada a maga szempontjából igazi sikertörténet lehetett, aminek legfőbb megnyilvánulása egy békés, nélkülözésektől és nagyobb megrázkódtatásoktól mentes öregkor volt. A félárván, cselédsorban eltöltött gyerekkor és a derékszaggató munkában telő férfikor után végeredményben olyan életet élhetett, amilyent talán soha nem is remélt. A nincstelenség bizonytalansága után nyilván nagyon is meg tudta becsülni a házat, amelyet már mesterséget tanult és biztos üzemi állásban lévő fiával együtt épített, a nagy kertet és a darabka szőlőt, ami a húsz-évtizedek alatt összejött. Igaz, ez a vagyon a további évtizedek alatt sem gyarapodott, legfeljebb a ház bővült időről időre az éppen soron következő hozzáfoltozással, aminek következtében a nyári konyha mind lejjebb szorult a kert felé, újabb szobának, belső konyhának adva helyet. A szőlő nem lett több, a távolabb eső réti parcellát eladták, és a veteményes aljában kezdődő Disznóháton vettek egy darab földet, amit már együtt a három generáció – nagyapám, apám és én telepítettünk be. A megmondható nyilván apám volt, ő határozta meg a fajtákat és a szakirodalom alapján a művelési módot is. A fajtákkal nem nagyon tért el a megszokott homoki szőlőktől, de kordont építettünk a magyarkának és a kövidinkának, ami akkoriban úttörő cselekedetnek számított arrafelé. Ez a domb keleti oldalán történt, a nyugatit már jóval később telepítettük be kékfrankossal, akkor már inkább csak apámmal ketten, nagyapám legfeljebb azért sé tált át, hogy munkánkban gyönyörködjön. (Volt is miben, mert minden elképzelhető elköveltünk, hogy az a szőlő a legjobbat kapja az induláshoz. Nem lyukakat fúrtunk – ahogyan később Baranyában láttam –, nem is gödröket ástunk – ahogyan mifelénk szokás volt –, hanem az egész sor hosszában „lövészárkot” nyitottunk nyolcvan centi mélyen, gondosan ügyelve, hogy a felső termőréteget

MOSONYI KISS GUSZTÁV, *Úton*, 1968

és az alulról kitermelt sárgaföldet külön oldalra rakjuk. A gödörbe azután bőségesen került istállótrágya, arra pedig a Tiszáról, lovas kocsival hozott homokos iszap, utána jöhetett a feketeföld, majd legfölülre a természetlenebb alsó réteg. Mindezt persze csak egyszerű ásóval és lapáttal csináltuk, meg is mosolyogtak bennünket az arra járók. Én akkor elmentem katonának, és apámra hagytam az oltványokkal való további bíbelődést, de a harmadik évben már mustot préseltünk a kékfrankosból, mégpedig huszonhárom cukorfokkal. És máig kiérdemel magának ez a disznóháti kékfrankos egy-egy arany- vagy ezüstérmét a borversenyen, minden évben.)

Nagyapám, amíg bírta, mindennap kint matatott a kertben. Nem végzett látványos munkákat, de keze nyoma mindenütt ott volt. (Ezt leginkább azóta látom, amióta elment, s további kertjeimben is egyre érzem: mit jelenthet egy láthatatlan, fáradhatatlanul tevékenykedő kéz. Vagy éppen a hiánya.) Apámmal a hétvégén nagy nekibuzdulással kivettünk egy fát: körbeástuk, gyökereit szintről szintre megtisztítottuk, a gödör külső széle felől, majd a törzsnél is átvágtuk, ahogy kell, aztán kötelet vetettünk a nyakába és kidöntöttük, a talpgyökeret is elvágtuk a nagyfejszével, és kifordítottuk a gödörből. Esetleg még keresztvágó fűrészsel lefűrészeltük a tuskót meg a nagyobb ágakat, és félregördítettük a rönköket. Hogy közben ránk sötétedett? Annyi baj legyen, a többit elintézi a Tata, hiszen ráér egész héten, amíg mi ismét jövünk valami nagy dolgot cselekedni! Nagyapám pedig hozta a sámliját, a kisbaltát, a kézifűrész, drót, madzagot, és nekilátott a fa „összecsomagolásának”. Néhány nap alatt feldolgozta az egészet, és katonás rendet rakott a terepen. Külön rakásban álltak a tűzifának való vastagabb ágak, aztán dróttal összekötött nagyobb kék vék sorakoztak, végül pedig olyan kis rongymadzagos minikévék a legvékonyabb ágakból, amelyet nagyanyám éppen be tudott dugni a tűzhelye ajtaján. Ezeket nagyapám a fészerben tartotta a fal tetején, ahol puskaporszárakká váltak, és egyetlen gyufával, papír nélkül is be lehetett velük gyújtani. A kékék összeszorításához speciális szerszáma volt: egy rongyszélekből (apám hozta a ruhagyárból a levágott hulladék anyagcsíkokat: az „entlit”) maga fonta kötél végén egy különleges kampó, amellyel egyébként a cirokszárakat szokta összeszorítani, amikor seprűt kötött, de a kékékötésnél is jól funkcionált. Ez a kampós kötél egyébként akkor is kitűnő szolgálatot tett, amikor a vasalt fake-rekű tragaccsal (dragaccsal, ahogyan mifelénk mondták) fel kellett tolni a dombon hazafelé a szőlőt vagy egyebet, mert ilyenkor gyerekként ezzel a kötéllal segítettem be apámnak. A kampót a tragacs elülső lécebe akasztottam, és a legmeredekebb szakaszon tiszta erőmből húztam, míg apám alulról szuszogva tolt. Így szállítottuk haza a kivágott fák ágait, törzsét és a kékéket is. (Ja, és egy időben a kétszáz literes cefrészardót meg a szükséges tűzrevalót is így toltuk el a két sarokkal odébb levő pálinkafőzőhöz, mert ilyen rövid távra nem lett volna érdemes fuvarost fogadni.)

Ha ezt az adai kertet, amelyet így, hárman műveltünk annyi éven át, nem csonkítják meg, nem teszik csúffá, talán egészen másként alakul az életem. Hiszen tisztán emlékszem a föld „ízére”, amikor késő ősszel az „aljon” belenyomtam az ásómat. Ősszel hetekig ástunk, mire az aljon lévő szilvafáktól a hátsó udvar alatt lévő rozmarying almákig és a mazsola- meg kecskececsű szőlőig elértünk. Fénylett az ásó és fénylett a vágat: fekete és zsiros volt a föld. Fénylett az ásó nyele és fénylett a tenyerem: nagyapám szalonnabőrrel kente be ásóm nyelét, hogy a vízhólyagoktól megkíméljen. Nem tudom, világgá mentem volna-e akkor is, ha az a kert egyben marad. Az viszont biztos, hogy ma már viszsza-hívna, és nem tudom, meddig tudnék neki nemet mondani.

A baranyai kert, Sepsén, maga volt a kihívás. Más színű, más ízű föld, ahol idegen növények laktak. Ezeket nem én ültettem, sőt, a gyomok is mások voltak,

mint gyermekkorom kertjében, és furcsa állatok járták a csapásokat. A házaknak, az udvaroknak, sőt még az utcának is más szaga volt, de én kitégult orrlyukkal szívtam be ezeket a szagokat, mert *nagyon akartam ott otthon lenni!* És ez az igyekezet nem lanyhult az évek során. Ragályos is volt, mert mindenkit magával ragadott körülöttem, még szüleinket is, akik eleinte igencsak berzenkedtek „világ végére” való költözésünk ellen.

Amikor nyáron kilépett az ember a hatalmas hátsó kapun a még elvadult kertbe, édeskés, fűszeres mandulaillat fogadta. Nem tudtam mire vélni, még nem ismertem fel, hogy a sűrű bozót, amelyen keresztül csak egy szűk ösvény vezetett a domb felé, valójában sok-sok elvadult szilvabokor, és az alja terítve van üvegesen fehér gyümölcscsel. A nagy melegben már erjedni kezdett, annak volt olyan mandulaillata. Később sokat küszködtem a fákká, bokrokká cseperedett sarjúkkal, mire a területet a veteményes számára visszahódítottam. Persze akadt itt bodza is, meg növendék ecetfák, kecskerágó, varjú ültette dió, akác és kökény. A bozótból kiérve viszont egy terebélyes vén almafa fogadott, olyan állapotban, ahogyan lehetett: félig letört, elszáradt ágakkal, mohos, féregjárta kéreggel, bozontos, besűrűsödött koronával. Vele sokat foglalkoztam, lefűrészelttem a száraz és beteg ágakat, alaposan kiritkítottam a koronát, kaparóval tisztogattam a kérgét, és rendszeresen kaszáltam alatta a gatz. Meg is hálálta: már a következő ősszel zsákszámra hordtam le róla a télálló, kissé lapított, vastag héjú, de jóízű almát. Permetezni nem kellett – nyilván sose látott olyat.

A kert egyszerre az élet és a hiábavalóság maga. Örökös meddő küzdelem – ha nem evezel, máris elsodor a folyó –, ugyanakkor a megújulás biztos mementója is. Gyűlölöm a telet, és óceániai szigetekről szoktam ábrándozni, ahol az örök napsütésben leshetek csillogó halakra, és a nappalok sohasem fognak néhány órás szürkességé. A kert azonban egyszersmind maga az ember – nincs valódi határ –, lennék-e, aki vagyok, léteznék-e egyáltalán egy megújulás nélküli világban? A kertész tavasszal megmetszi az almafát, gondozza, óvja a rügyeket, az első hajtásokat, aggódik a virágért, és örvendezik a beérő termésnek. Aztán, amikor a zamatos nyári alma leérik, ottmarad ereje teljében a harsogóan zöld, ámde üres fa. Továbbra is gondját kell viselnie, figyelnie, nehogy gombák, levéltetvek támadjanak rá, elviselni a szomorúságot, hogy valami megint véget ért, a fa letermett, nincsenek már rajta mosolygó gyümölcsök, egy egész évet kell várni az új csodára. Ez a fajta szomorúság ismeretlen lehet a trópusokon. Ahol a fák egyszerre virágoznak és érlelik a termést, ez a paradicsomi folyamatosság biztosan másfajta lelket nevel. Talán ezért kellett kiüzetnünk a Paradicsomból, soha nem lett volna miénk a tudás, ha a szellem nem kényszerül az idő, az elmúlás és megújulás dimenziójának értelmezésére.

Egyszer azt mondta nekem valaki, nem érti megszállottságomat a kertészkedés iránt.

– Emberekkel, és nem növényekkel kell foglalkozni! – jelentette ki fölényesen, sőt talán némileg megvetően. Persze aki ennyire híján van az alázatnak az egységes egész, a teremtés, a természet nagyszerűségével szemben, és az embert mint valami kívülálló (mindenek felett álló) entitásként látja, annak azt is nehéz elmagyarázni, hogy valójában a kert is az emberről szól – róla szól leginkább. Bizonyítékként szemléljen meg egy elhagyott kertet vagy egy olyat, amelynek nagyszerűségét régtől ismerte, de évekig nem látta, és időközben megöregedett a gazdája. Az öregség a kerten látszik legelőbb és legfájóbb, legszomorúbb mivoltában. Az öregedő kert jelei szívfacsaróak – még nem elhagyatott egészen, de egyre több a gazzal felvert zug, otthagyt, korhadó karó, leszáradt, de helyben hagyott ág, levéltetves hajtás, magszárba

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Néma város '56, 2006

„FALÁBÚ JANKÓ”
1956

MOSONYI KISS GUSZTÁV, „Falábú Jankó” 1956, 1997

futott saláta, tarackban fuldokló eper. A gazda kízó hátfájása, lábának topasága mind látszik a kerten, és a kopott ízületekhez hasonlatossá válnak a szerszámok is: a törött gereblyenyél helyébe már reves, girbegurba akácág került, az ásó rövidre kopott, nyeléből kijár, és a sárgarépa sorában a földbe szúrva rozsdásodik, hogy ne kelljen folyton érte menni. A kaszát hosszan kell keresni, a diófa ágai közé van akasztva, rég nem fenték, még régebben kalapálták, a szarva megrepedt, épp hogy el nem törik. (Nagyapám egykor arra intett, hogy a kaszát sosem szabad fenetlenül eltenni – mondjuk, télre –, mert akkor „az ördög hozzáfeni a faszát”, és soha többé nem lesz már rendes éle.) Még nagyobb a baj, ha a korhadt kertkaput kell megjavítani, mert a kalapácsot, harapófogót és szeget, netán egy csavart még nehezebb lelni.

– Volt valahol... – csúszik hátra a kalap, és vakartatik a kobak. Valamikor minden volt, a helyén volt és rendben volt. Most, ha a kalapács megvan, a nyele törött, jó lenne a kisbalta is szegelni, de leszáll a feje. A harapófogó az ólajtóra volt akasztva („tényleg, ott kellett az ősszel, amikor drótoztuk a saroglyát”), rácsorgott az eresz, merő rozsdá, ki sem lehet nyitni.

Vajon milyen lesz az én kertem tíz év múlva?

•

Elmúlt az a tíz év. Megint odébb sodort az élet, mint holmi ballangót a magyar ugaron. (Mert messzebb azért már semmiképp nem hagyom sodorni magam, sem széllal, sem viharal, de még tátorjányos orkánnal sem.) És bizony sodort újabb (három!) kertbe. Az egyikből, a Tiszától alig futamodásnyira, kiirtottuk az elvadult gyümölcsöst, és kadarkát, kékfrankost telepítettünk bele. (Apám hirtelen elhatározással eladta szőlőjét az adai Disznóháton, a szépen beállított kékfrankossal és a korábbi fehérszőlők helyébe nevelt cukorkörte kordonnal. Azt mondta, ráunt, de persze tudom és megértem, hogy a csendesen sajgó magányra unt rá, ami ott settenkedett körülötte a dombtetőn, amikor megpihent a barackfa alatt, a padon. Cimborái mind elmentek már, az új szomszédok meg alig jártak ki. Forró, aszályos nyarak jártak, délidőben kíméletlen volt a hőség, a madarak hallgattak, sivatagi magány kísértett, de este felé is valahogy megkeseredett a halványuló fény. Megvette hát legénykora legendás birtokát, a Villát és az egykori szőlők helyét lent, a rétben. Itt mindent előlről kellett kezdeni, de az emlékek szelídek és bársonyos fényűek voltak, mint az óbor, a diófák és öreg körtefák pedig, amelyek alatt már ifjúkorában is ülhetett, hús árnyékot adtak a legnagyobb melegben is, ha pedig mégis megállt volna a levegő, hamarosan enyhülést hozott a Tiszáról libbenő szél.) Szőlőt ültettünk tehát megint, mégpedig újra három nemzedék: apám, jómagam és a fiam. Az idén már szűrtünk is kevéske bort a termésből.

Aztán itt van egy kis kert a Duna fölött, a Pilis lábánál, ahová éppen kései arany parmen almát ültettem az idén. Gyerekkorom óta keresem, nem ősi fajta, mégsem találkoztam vele évtizedeken át. Volt egy belőle a régi kertben, cirmos, illatos gyümölcséért a fa hegyéig másztam egykoron. Másért mentem a faiskolába, de megszólított, és nem hagyhattam ott.

Végül a Balaton kapujában, a kajári napégette szőlőhegyen ültettem a tavasszal, kezdetnek néhány tőke szőlőt. Kertek királynőjét, cardinált, csabagyöngyét, nérót, augusztusi muskotályt. (Hadd nőjenek, aztán ha egy-két év alatt jó vesszőket hajtanak, talán még lugast is kanyarítok belőlük.) Meg nyári almát, hátha egyszer újra megterem ott a gyerekzsivaj.

Szóval, valahogy akképpen alakult a rend, hogy március elején zsebre vágom a metszőollót, és elkezdem a lázas futkosást keresztül-kasul Pannónián: A Dunától lefelé a Kunság széléig, aztán fel a Balatonhoz, onnan megint le, egészen az Alsó-Tiszáig és vissza. Ha végeztem a szőlőkkel, jöhetnek az al-

mák, körték meg persze az őszibarackok, akiknél sokszor el is nagyolom a dolgot, mert a már szépen mutatkozó virágrügyeket nincs szívem a kellő szigorral megritkítani.

Uram, *nincs mód nem menni, ahova te küldtél*, és nem is az út, és nem a küldetés a legnagyobb teher, hanem az örökös búcsúzkodás. Apám tiszai kertjében, a Villánál harmadik éve újítgatom az öreg almafát: először csak ritkítottam, lefűrészeltem a száraz ágakat, a következő évben már bátrabban nyestem vissza a belső koronát, aztán a külső főágakból is kivágtam néhányat. Nem vette zokon, sok szép új hajtást hozott, és annyi fontos almát termett, hogy apám alig győzte elosztogatni. Több gondoskodásra azonban tőlem nem számíthat, metszés után magára hagyom. És folyton búcsúzkodom a többiektől is: a szőlőktől a Tisza-parton, a körtéstől a dombvidéken, a barackfától a Balaton felett. Pedig a kertnek nem az lenne a dolga, hogy megfutassa és megríkassa, hanem éppen hogy helyben tartsa és a nyugalom derűjével vigasztalja az embert. A büntelenek jussa lehet a kert, amely egy életen át befogad, másoké meg az örökös kiűzetés, nyugtalan bolyongás folyótól folyóig, kertetől kertig.

DOMBTETŐN

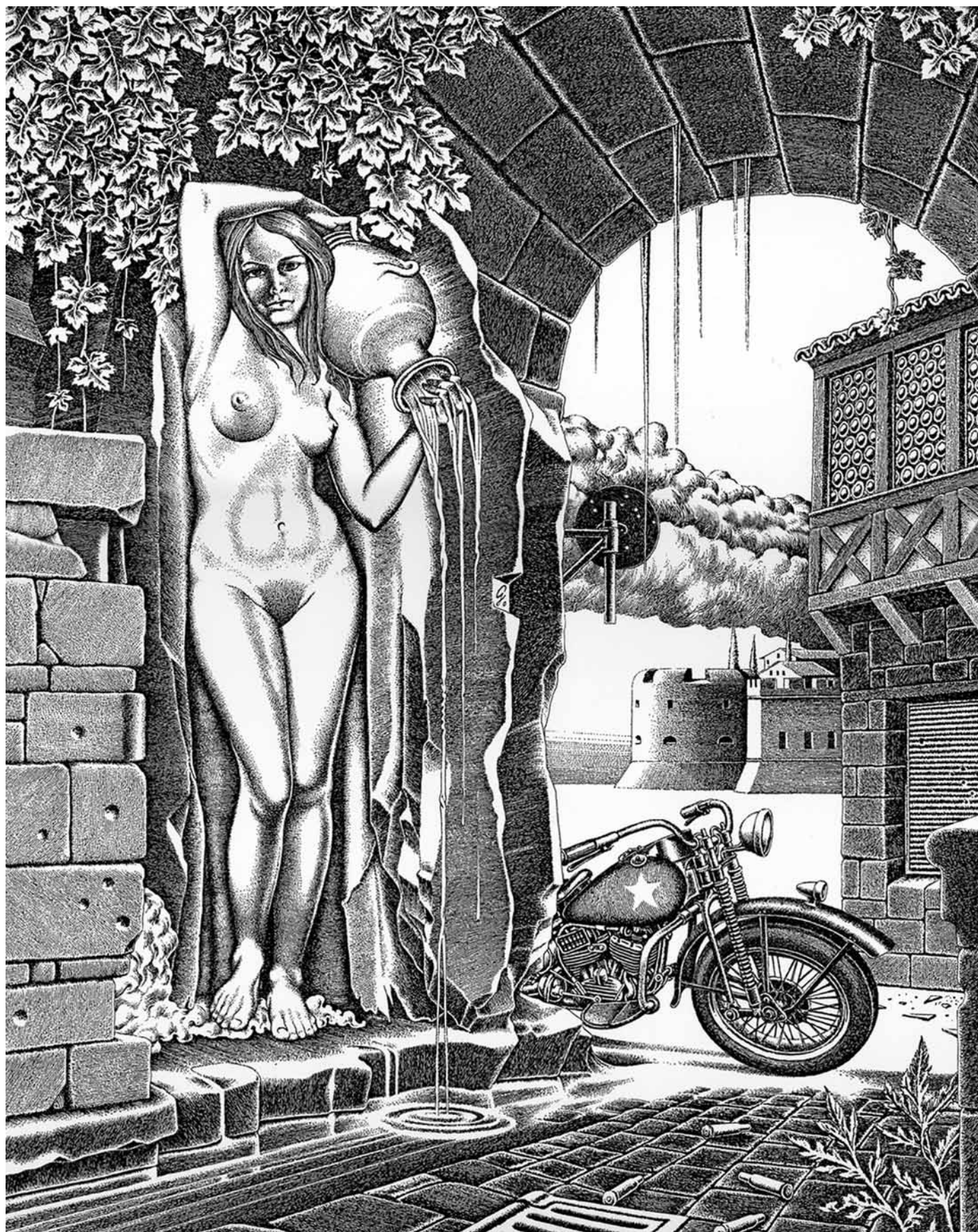
Itt álltam akkor is, kertem legmagasabb pontján, amikor az ezer tőke Sauvignonról szövögettem terveket, innen gyönyörködtem az egyéves cukorkörtesor erőteljes hajtásaiban, és itt ütött szíven a késő őszi este feneketlen némasága, az a ködös, reménytelen nihil, ami ráborult a falura. Megdöbbenett ez az érzés, igazi félelem kúszott a gyomromba, és titokban megesküdtem, hogy tíz év múlva már nem talál itt ez a síri némaság.

Egy év múlva Budapesten, a metróban szorongva töltöttem az ilyen nyirkos, korán sötétedő napokat, és eszembe se jutott a néma fogadalom sokáig. Nem akartam bevallani amúgy se senkinek, de így, hogy okafogyottá vált, elfeledkeztem róla magam is.

Az érzés azonban később néha visszatért – felcímkeztem és félretettem, olykor előhívtam magamban mint fontos, megőrizendő valamit, amiről nagy léhaság lenne egészen megfeledkezni. Olyan tapasztalatként tartottam számon titkon, amilyenre az élet során legfeljebb néhányszor tehet szert az ember, és örök tanulságul mindenképp meg kell őriznie.

A titoknak oka volt: erős elhatározásom, hogy szűkebb szülőföldem egy másikra cserélem, és viszem magammal a családomat – gyerekeim már más ég alatt nőnek fel –, nem tűrt megalkuvást. Kész voltam bármikor, bárkinek bizonyítani, hogy döntésem helyes és végleges, a megingás legkisebb jelét sem láthatta rajtam senki. Nagy-nagy titok tehát, hogy akadt egy pillanat, amikor én is elbizonytalanodtam, sőt egyenesen esküt tettem, hogy visszafordulok vagy még messzebb indulok az úton. Senki sem tudta volna meg sosem, ha most, két évtized múltán ki nem fecsegem.

Mostanában egyre gyakrabban járok vissza arra a dombtetőre. Testi mi-voltomban nem voltam arrafelé, még a Drávaszög közelében sem már hosszú évek óta, de a lelkem egyre-másra ott köt ki valamilyen okból. Talán mert az úton ismét egy ilyen dombtetőre értem (azaz meglehet, nincs több efféle dombtető, csak egyetlenegy?), kitelt a helyben maradás ideje, és ismét felmerült, hogy indulni kellene valamerre. Leginkább visszafelé. Ott, akkor, az első alkalommal még abban a hitben éltem, hogy irányítója vagyok sorsomnak, hogy a menés vagy maradás saját elhatározásom kérdése. Aztán forgószeles évek jöttek, és irányítás helyett jó, ha arra futotta az erőből és lélekjelenléteből, hogy ne csapódjon sziklának a hajó. Célokról ábrándozni nagy luxus lett volna.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Dubrovnik-i aniz, 1996

A sodródást követően gyökeret verni is nagy dolog volt. Valahonnan mégis előkúszik az érzés, hogy ideje lehet a gyökerek felszaggatásának...

És kisebb dolgok is elvezetnek mostanság arra a néhai dombtetőre. Keremben új csapásokat vágok az őszbozótban, egyre feljebb kúszok az eddig meghódítatlan területen. Csak télen csinálom, amikor lombtalanok a bokrok, és kedvező, hőmentes az idő. Bozótvágóval legallyazom a bodzabokrot, a kőrist, vadrózsát, elvadult szilvát és eperfát, aztán kiásom a tövét. Araszról araszra haladok, és közben taposom, töröm, erős budárkapával lazítom, majd kigereblyézem és komposzthalomba rakom a sokéves gazréteget. Ez se könnyű, mert át van szöve vadszőlőindákkal, ördögcérnával és egyéb növényi gubancokkal. Még a csalántövek is olyannyira megerősödtek, hogy többször alájuk kell vágni a vastag húsú kapát, hogy kiforduljanak. A felszabaduló terület enyhén lankás, de még tele van buckákkal, akadókkal – jövőre még meggyűlik vele a bajom, ha kaszálni akarom. A legjobb volna felásni, és minden ásonyomból kiszedni a gyökereket, ahogyan a lentebbi részen is csináltam. Viszont ebből csak akkor lesz valami, ha engedi a tél, vagy korán jön a tavasz, és fagymentes lesz a föld már idejekorán, amikor még a rendes kerti munkák várhatnak. Ezt a domboldalt méregetem egy ideje, hogy elférne ide egy szép cukorkörtesor, és néhány év múlva lehetne rendes pálinkám, nem csupán a vegyes gyümölcs, amit csak azért főztek, mert sajnálom veszendőbe hagyni a lehulló és a fölös gyümölcsöt, amit a család már nem tud elfogyasztani. Eléggé száraz ez a domboldal, az első években sok vizet fel kellene ide cipelni a csemetékre, de ha egyszer rendszeren begyökeresednek, nem lesz gond.

Azon a drávaszőgi domboldalon is bozótot kellett irtani, hogy elültethessem a körtefákat, a földemmel szomszédos régi, elhanyagolt temető akácos, bodzás rengetege nyomult évről évre beljebb a szántómra. Csak a küzdelmes tisztítás után derült ki, hogy jó tíz méteres sávot hódított már el az erdő – éppen elég volt a körtésnek. Január volt, amikor a bozóttal birkóztunk, olyan meleg, hogy félmeztelenre vetkőztünk, és ebéd után még szundítottunk is a szelíden melengető napon. Viszont az ijedtség napja is volt, mert egy helyen olyan óvatlanul gyújtottam fel az embermagasságú száraz aljnövényzetet, hogy volt egy pillanat, amikor úgy éreztem, nem tudom megfékezni a tüzet. Egy fuvallat erejétől teljes magasságában fellángolt, és ropogva a nagy erdő felé nyomult, ami több hektáros tomboló tüzet jelentett volna, lángba borult volna az egész régi temető, és alatta ott húzódik a falu... Becsörtettem a bozótba a tűz elé kerülve, és egy lapáttal teljes erővel csépelni kezdtem az egyre magasabbra törő lángokat. A kezemen már nem volt bőr, mégis hosszú percekbe telt, amíg végül felülkerekedtem, közben azonban többször hatalmába kerített a zsibbadt rémület, hogy nem tudom megállítani a katasztrófát. Agyamban testet öltöttek a súlyosabbnál súlyosabb következmények, a szégyen és a kétségbeesés. Végül remegő lábakkal, minden erőtlől elhagyottan, vérző tenyérrel, füstös, pörkölt arccal, de győztesen álltam ott. A többiek lejjebb pihentek, mit sem vettek észre az egészsből.

A körtefák viszont szépen megnőttek, én sohasem főztem pálinkát róluk, a háború évei alatt újra megpróbálta őket elnyelni az akácos, de aztán az új tulaj felszabadította a túlélőket. Az emberélet fogy, de talán még van idő egy újabb kísérletre.

APÁM BORA

Minden borok közül kötődésem kétségkívül ehhez a borhoz a legsokrétűbb, viszonyulásom a legbonyolultabb. Ráadásul nem is egy borról van szó: néha fehér, néha vörös, de lényegét tekintve mégis egy – apám bora. Hajmeresztő

képzavarral olyasmit mormolhatnék, hogy „az anyatejjel szívtam magamba”, ami nyilvánvaló badarság, ám ugyanakkor közelebb áll az igazsághoz, mint gondolnánk. Az anyatej íze senki sem emlékszik, és nem is idézheti azt fel semmiféle íz életünk során, bármennyire is erőltetnék egy efféle furcsa nosztalgiát. Apám borára viszont...

Ám a bor szellemének spirituális szálai ennél is jóval messzebbre vezetnek. Apám borának ősei is vannak, ahogyan nekem is volt nagyapám, dédapám. Amíg elér a kezem – még foghattam nagyapám kezét –, addig eleven ez a szál, és tudom, érzem a kapcsolatot. Dédapám kezét sohasem érinthettem, de biztosan tudom, hogy létezett, és eleven, hús-vér ember volt, még beszéltem róla nagyapámmal, aki foghatta az ő kezét. Ükapám alakja már ködbe vész, rajta már osztozom a ma élőkkel – szinte mindegy, kinek a tényleges ükapja volt: a miénk. Apám borának apját ismertem, szüreteltem is a szőlejét, bizonyára a mustjából is ittam, de magára a borra nem emlékszem. Gyerek voltam még, ha bele is kóstoltam, összerázkódtam fanyarságától. Viszont ott futkostam a szőlő sorában, kedvtelve néztem órákon át, ahogyan nagyapám karcsú nyakú nyesővel nyisszantotta el a homokos tiszai réti földben a porcsint. A családi elbeszélésből azt is tudom, mikor és hogyan vették nagyapámék azt a darab szőlőt, és arra is emlékszem, amikor eladták. Akkor viszont új földet vettünk a Disznóháton, és az új szőlő telepítésében már én is részt vettem. Az első nyáron kiskamaszként húszliteres vödörökben hordtam fel forró nyári reggeleken a vizet a dombra a békanyálás barábjól. Ez még nagyobb-részt magyarka (piros szlanka) és kövidinka volt, apám első olyan borának alapja, amelyet „anyatejként” szívtam magamba. A domb nyugati oldalán pedig már ténylegesen ketten telepítettük a kékfrankost, naphosszat ástam a „lövészárkot”, amelynek aljára a megfordított földet, majd trágyát, arra pedig tiszai iszapot rétegeztük. Akkor mentem katonának. Mire leszereltem, temett is: huszonhármas cukorfokkal hálálta meg a gondos telepítést, bár igaz, kevés lett belőle.

Ekkortájt még rokonai is voltak apám borának. A réginek, a fehérnek számos testvére és tekintélyes felmenői voltak. A környéken és a mentett tiszai ártéren, a rétből számos hasonló fajta-összetételű szőlőültetvény volt még. A Disznóháton, a szomszédságunkban pedig hatvan-hetven éves tőkét műveltek bakháton, úgy-ahogy, korban hozzájuk illő gazdáik – még egy darabig. Apám kékfrankosa már merőben új generációnak számított, művelésmód és fajta tekintetében egyaránt. Igaz, a másik oldalon a magyarka és kövidinka is magas művelésű volt, és már a szomszéd is úgy ültette a magáét, de korábban senki sem alkalmazott erre felé ilyesmit. A bakhátas tőkékhez szőlőkaró tartozott, és minden ősszel járt nekik a gondos takarás.

A réti szőlők emlékéhez furcsa képzetársítások csapódnak, szertelen gondolatok villannak be, és bizsergető illatokat érzek. Ez utóbbiak nyilván gyermekkorom valós emlékei, amikor poros, ámde borzongatóan hűvös nyári reggeleken nagyapámmal bicikliztünk le a szőlőbe, és ott töltöttük az egész hosszú napot. Nagyapám a porcsinrózsát kapálta, vagyis nyeste a nyesővel, ami kifejezetten erre a laza, homokos talajra kitalált kapaféle volt, és valószínűleg éppen a porcsin ellenében volt kifundálva. Ő egyébként portolinkának hívta, ahogy mindenki más. Szerettem ezt a portolinkát a húsos, nedvességtől duzzadó, a talajon laposan szétkúszó szárával és az apró, sárga, narancssárga vagy piros virágokkal. Amikor nagyapám a nyesővel közvetlenül a talaj felszíne alatt elnyeste a portolinka középső szárát, az egész bokrocaska néhány óra alatt szinte semmivé zsugorodott a napon. A szőlő köze pedig ismét tiszta volt, gyomtalan, ami tetszett nagyapámnak, mert ha végzett, még percekig elégedetten nézett befelé, a sorok közé. Nekem amúgy portolinkásan kicsit

jobban tetszett a szőlő, de jó volt így is, legfeljebb felmáztam az alacsony törzsű birsalmafára, és ott kerestem új izgalmakat. Békés délelőttök voltak, s bár egy bicskán kívül semmiféle játékszerem nem volt, egyáltalán nem unatkoztam. És mivel ilyenkor általában nem történt semmi rendkívüli, már csak egy dolgot kell elmesélnem: ahogyan nagyapám reggelizett. Ha eljött az ideje, elővette bőrtáskáját, amivel régebben még munkába járt, és kipakolta a papírba csavart szalonnát, kenyeret, hagymát. Nyugdíjazása előtt portás volt a szabószövetkezetben, ahol apám is dolgozott, és – még jól emlékeztem rá – ott is ugyanígy pakolta elő a szalonnát a portásfülkében a régi, megkopott íróasztalon. Oda is magával vitt néha, és nagyon szerettem azt az összefaragott lapú íróasztalt meg az egész szalonnaszagú portásfülkét. Legjobban pedig azt szerettem, hogy ott nagyapámat is mindenki szerette és barátságosan Pista bácsinak szólította. Nagyapám kiszólt az íróasztal mögül a kisablakon, és mindenkivel váltott pár szót. Nagyon büszke voltam rá, hogy engem is pontosan úgy hívnak, mint nagyapámat, és élveztem, hogy nekem is jócskán kijut az őt övező barátságos szeretetből.

Szóval ugyanezt a szalonnaszírral impregnált bőrtáskát vette elő nagyapám a szőlőben is, meg a bicskáját a fekete, selyembélésű mellénye oldalzsebéből, amit a legnagyobb melegben sem vetett le. És akkor jött a mutatvány, amit nagyapám és a hozzá hasonló többi nagyapa mind tudott, de amit én sohasem tudtam megtanulni: bal keze hüvelyk- és mutatóujja közé fogta a szalonnát, valahogyan a tenyerébe a kenyeret, ráadásul pedig amellé a hagymát. Jobb kezében volt tehát a bicska, amivel először egy darab szalonnát, majd egy falás kenyeret szelt le, végül pedig hagymát is küldött utána. Ámulva néztem. Amikor végzett, csak két uja begye lett fehér – onnan jutott egy kis por, egy kis föld az étekre. És arra a csodálatos ízű vízre emlékszem még, amit otthonról hoztunk, szintén a bőrtáskában, literes üvegben. Délre már megmelegedett, később még inkább, de attól valahogy még finomabb lett. Jól tudom, ezek a gyerekkor csalóka tündérképei, de miért is hagynám őket szétfoszlani? Már csak azért sem tehetem, mert eltűnt az a világ egészen, nincsenek már szőlők a rétbén, pedig az évtizedekig, talán évszázadokig a község legfontosabb területei közé tartozott.

És pont erről szeretnék még kicsit mesélni. Mondom, furcsa dolgok jutnak eszembe az egykor oly fontos rétről. Például az, hogy már kisiskolás koromban is sokat tanultunk a forradalmárokról, akik folyton itt, ezekben a szőlőkben adtak egymásnak titkos találkozót, és valamelyikük prэшázában szótték az összeesküvést a fennálló alkotmányos rend ellen. Nekem ezt nagyon könnyű volt elképzelni, sőt továbbgondolni sem volt nehéz: amikor azt láttam, hogy a szomszéd szőlőben, ahol Gulics bácsinak gunyhója is volt, összejött néhány gazda, és előkerültek a poharak, könnyen azt képzelhettem, hogy éppen az államrend ellen fenekednek. Különösen, hogy egyre hangosabbak lettek, és az áthallatszó beszédfoszlányokban gyakran hallottam elégedetlenkedő, felforgatónak mondható szavakat. Egyszer meg is kérdeztem nagyapámat, hogy azok igazi kommunisták-e, de nagyon furcsán nézett rám, úgyhogy inkább nem firtattam tovább. Aztán, ahogy nagyobb lettem, és újra meg újra találkoztam ezzel a szőlős-összeesküvős motívummal, mindig megmozgatta a fantáziámat. Elképzeltem a hatóságok által életre-halálra keregett forradalmárokat, ahogyan végigsonnak a Nagyutcán, le a Sándoron a cigányok putrijai között és a hosszú egyenes dűlőúton, be ide, a szőlőkbe. Aztán idelent egy gunyhóban gyertyát gyújtanak, jól megboroznak, és egyre hangsúlyosabban döntik a tőkét. A rendfenntartók ezalatt hangosan horkolnak a laktanyában vagy otthon az ágyukban, mert különben számukra is meglehetősen egyszerű dolog volna szép csendben végigsonni a Nagyutcán, le a Sándoron a cigányok putrijai között és a hosszú, egyenes dűlőúton, és hopp, mihamar

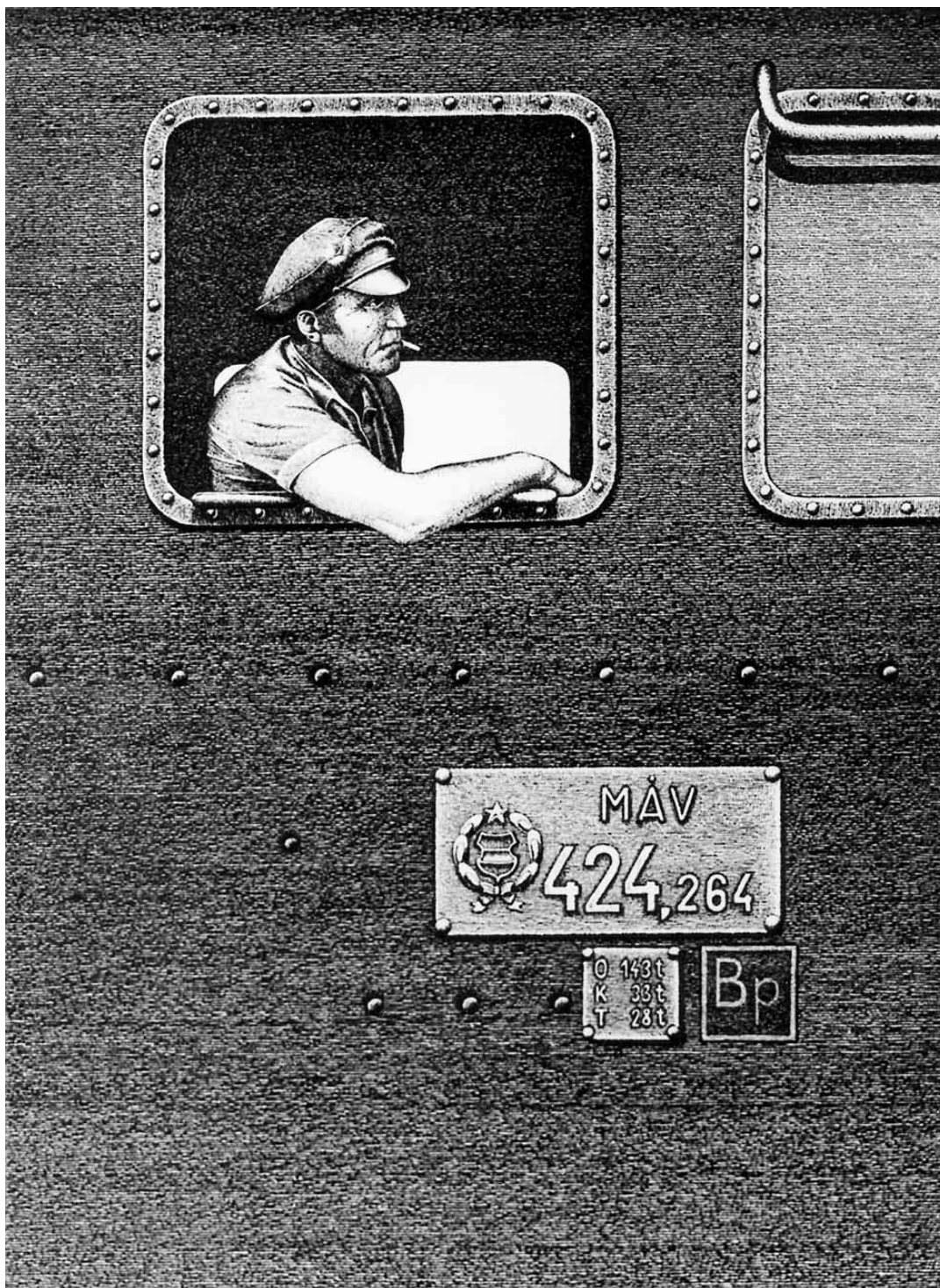
rajtaüthetnének a bortól nekitüzesedett, hangos, ámde egyre óvatlanabb renddöntögetőkön. Az a tény, hogy nem tették – pedig a mozgalom dicső múltját részletesen feldolgozó monográfiák számtalan ilyen, szőlőben/gunyhóban zajló titkos összejövetelről tesznek említést –, sokszor elgondolkodtatott. A rend ennyire biztonságban érezte magát? Nem vették komolyan ezeket a bős forradalmárokat? Vagy úgy voltak vele, az éjszaka alvásra való, azok ott hadd borozgassanak, elő lehet őket állítani fényes nappal is, amikor másnaposan otthon alszanak? Ezeket a kérdéseket persze csak magamban mertem feltenni, így hát nem remélhettem választ.

Volt idő, amikor apám bora meghatározó módon átvette életem irányítását. Úgynevezett legényéletemben segített elnyerni méltó helyem a társadalomban, megkönnyítette számomra az amúgy nem éppen magától értetődő szociális beilleszkedést. Egyedül nőttem fel, ezért sok mindenhez értettem, amihez mások nem, és legalább ugyanennyi olyasféle dolgról fogalmam sem volt, ami mások számára magától értetődően adódott. A bor azután segített áthidalni a lelki szakadékokat. A pincében sorakozó néhány hordó afféle szellemi központtá avatta legényszobámat, ahol aztán folyt a konspiráció, és neki lehetett feszülni a rendszer eresztékeinek, mint hajdan a prэшázban. Csak hát természetesen mi már az egykori rendszerdöntögetők keze nyomán elburjánzott világot szeretnénk volna megdönteni. Hiába, ez a történelem sora. (És lám, a csend és a rend őrei ilyenkor is békésen aludtak...) Többhektós telek jártak akkoriban, tavasszal pedig rendszeresen felcipeltünk egy tele, hatvanliteres hordót a pincéből, és vittük a vízpartra, öreg fűzfa alá, nyárfa tuskójára. Körbeültük, mint a druidák a szent követ, tüzet raktunk, és ott szeretnénk volna maradni örökké. Aztán a hordó kiürült – és hazamentünk.

Aztán olyan is volt, hogy a Kopácsi rétre indultunk, és apámtól csak az üres eperfa hordót kértük. Csúzában töltöttük tele, egy, a löszfalba vájt vén pincében jóféle drávaszőgi sauvignonnal. Persze, ez egy másik történet, azonban annyiban kapcsolódik apám borához, hogy „anyatej szerepe” miatt bizony meghatározta viszonyulásomat más tájak boraihoz. A csúzai sauvignon például nem jelentett különösebb zökkenőt, lényegében szelíden simult a megszokott ízekhez, valahogy úgy, ahogyan a bácskai róna után, ha az ember Kiskőszegnél átkel a Dunán, nem tűnnek ijesztőnek az onnan már emelkedő baranyai dombok. Apám akkori bora, Hamvas mester besorolása szerint, homoki bor volt, pont olyanféle, amilyennek leírta: nem érdemelt fennkölt, dicsérő szavakat, de tisztességgel kiállt magáért. Azt mondja, a *homoki az egyszerűbb életsebek gyógybora*. (Hamvas mestert akkoriban még nem ismertük, de utólag belátjuk, hogy igaza lehetett: bővelkedhettünk az egyszerűbb életsebekben, mert igen buzgón és meglehetősen mennyiségben fogyasztottuk a reá javallt gyógyszert.) A piros szlanka és a kövidinka a kissé túlterhelt kordokon nem nyújthatott csodát, de a végterméknek igen jól tett, hogy abban az időben rendszeresen felvásároltuk a szomszédból az öreg gazdák termését. A göcsörtös, matuzsálemi korú tőkéken sokszor csak néhány ritka fűrt aranylott, de azok zamatosak és mézédeseek voltak. Emlékszem, az egyikben elég sok volt a rizling, szép hosszú őszön mesésen beért, és ilyenkor sokat javított a borunkon.

A baranyai dombokra tehát gond nélkül felhágunk már ifjonti korunkban is, és nem okozott semmi panaszt a homoki előélet. Olyannyira nem, hogy a kopácsi víz mellől harmadik nap ismét fel kellett jönni Csúzára, újra teletölteni a hatvanliterest. Igaz, szakmányban fogtuk és sütöttük szabad tűzön a halat, márpedig a friss sült hal köztudottan a jó sauvignon legmeghittebb barátja. A magasabb és meredekebb hegyek azonban már kifogtak rajtunk. Sok bácskait láttam a Hegyalján „elvérezni”, beleértve akár magamat is. A homokhoz szokott torok és gyomor könnyen bajba keverheti ma-

gát és legfőképp a hozzájuk tartozó főt. A nyelv meglepődik, amikor egy jó tokaji furmint gazdag ízkavalkádjával találkozik, és nem győz betelni vele, a torok pedig – szokásához híven – szomjasan kér még egy pohárral, a fej eközben lelkesen bólogat, a gyomrot pedig nem kérdezi senki. Így aztán a gyomor adja fel legelőbb, aztán a fej, a torok próbál mindent visszacsinálni, a nyelv bűnbánóan lapít. Időbe telt, mire megtanultam komoly, hegyi borokkal méltósággal szembenézni.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, IDIIL, 1976

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

FALUSI MÁRTON

Zuglói, fagyzugos kertek

1.

Kipréselted a memóriahabot,
 lepedőbe töpped párnahuzatod,
 aszúszem
 lapul meg
 a dűlőre vitt vesződésen,
 idefönn, ahol lakunk,
 s tönkremegy kapcsolatunk,
 a tetőtérben.
 Mi köztünk tátong, egyre fonja át
 a botritisz,
 a szürkerothadás,
 most viszik
 Bíborkáné lányát, most viszik,
 szeretője bort iszik,
 pimpós bort iszik.
 Árnyékaid becsavarodnak,
 összekunkorodnak,
 mint perforált végű közértés zacskók
 – kétbalkezemben vergődsz, bajlódsz –,
 szétfúvóm, teliszedem őket
 frissen leszüretelt nővel,
 s leméretem,
 egytől egyig leméretem
 a hatásági zárjegyes emlékeken.

2.

Ne hidd, hogy pótolhatatlan
 kényes súlypontod alattam,
 mint forgószéken a bosszé,
 vagy kandúrunké, ha sasszéz,
 rugaszkodik, s nagyot reccsen
 komódunk, tudod, a rattan.
 Rég kirúgta magát a dormeómatrac,
 meg se jegyzett, föl se fogott egy dekát
 belőled, amióta hazataxiztattad,
 s azon alszunk, élvezzük az ergonómiát.
 Többé derekad se fáj,
 becsípődött, mikor a lépcsőn feladtad
 a bebábozódott vákuumcsomagolást.
 Áthurcolkodtunk a kifűthetetlen
 tetőtéri világűrbe ketten,
 hideg lesz hármunknak, *hogy a büdös
 életbe...* megint azzal szembesülök,
 hogy harminckét éves szobatudós
 létemre sem tudok hatvanöt

négyzetméter szobahőmérsékletet
 összekuporgatni felszínfalak mögött,
 s míg én festékboltban falszínekre bökök,
 elhagysz, de hidd el, megértelek.
 Nyolc évvel vagy fiatalabb nálam,
 a te korodban, huszonévesen,
 szorongtam én is halálra váltan:
 az elköteleződés rendőrállam.

3.

Apádat bosszulod meg középkorú
 hímjeiddel, ha fölém borulsz,
 rajtam néhai feleségem új házassága
 vesz revansot,
 s én hosszú, vigasztalan
 aktusainkban magvaválva
 visszavágok a kisasztalon.
 Várj, ne kapkodj,
 csalárdul kiszámolom,
 a csúcsra hányszor jutsz,
 deresre húzom a hűtlent:
 kidöglik, ha foltos lepedőre gyűrten
 átfordulsz –
 végrehajtom az ítéletet.
 Kényszerítelek? Ki kérte ezt?
 Valamikor szerettelek,
 egy szó sem igaz ebből.
 Oksági láncát csördítvén
 minek fenyít az erkölcs?
Itt és itt mi rontjuk el,
ott te léped át a határt,
 az ész csodásan működik,
 parancsolj neki megálljt.

4.

Felróttad, hogy úgy méltatlankodom,
 mint apám, ha megalázzák,
 s ha felgőzöl az alkohol,
 szótól tettig nincs határsáv.
 Te meg, mint az apád, olyan gorombán
 szórod rám
 megjegyzéseidet, hogy arcizomjáték
 rángat konditermi hasizommunkámért,
 s hideg ráz, mert váltig az a vád ér,
 hogy vágyaidhoz nem alkalmazkodom.
 Álmaim izzottak magas hőfokon,
 pikkelték rám, hogy feltaláltam
 magam épületszerkezet-tanból,
 kijártam mérnök iskoládat,
 se kisebb, se nagyobb rangot

nem ad, mint a büntetés-végrehajtás –
 megpenészedett leckekönyvem
 nosztalgizva visszadöbrent:
 érdemjegyet bevésték, bevarrták.
 Összetett tanaink ékezetei
 kidagadnak a kötőjelhúzástól,
 mint az erek, ha szétfeszeti
 drótseprűvénánkat borseprő,
 kávézacc, neocitránpor –
 lakásfoglaló, honszerző
 zuglóí, fagyzugos kertekből
 iszkolva zokogok, zokogok
 katonán bérhátsorokon,
 fölváltva esik, havazik,
 képtelen volna tavaszig
 kihűteni felségvizeit,
 fölváltva havazik, esik
 az ágrólszakadt tél, idegi
 didergését dér csípkedi.

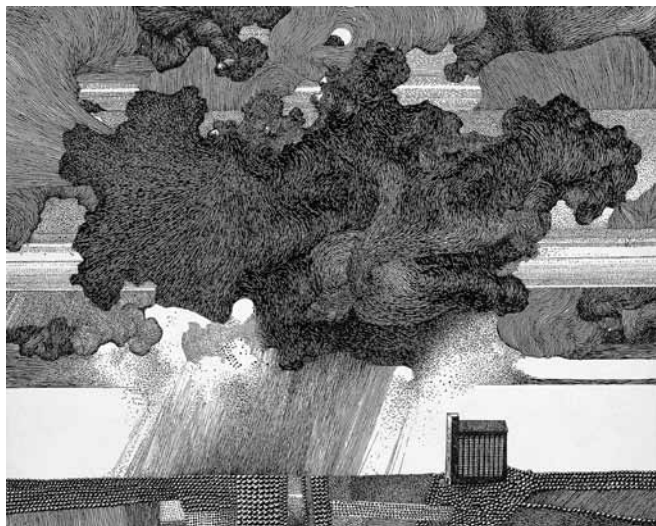
5.

Belegémberek víz nemű
 halmazállapotodba,
 tetőnkön a hó szétterül,
 csordogál, dobol kövér eső,
 elharapózik a rozsdá.
 Beázunk, egy cserép félredől,
 kivitelezőink spóroltak
 az üvegyapot rétegvastagságán.
 Lakásunk kifűthetetlen marad,
 mint padlásfölgáróban a szabad
 lélekre rátört galambcsontváz.
 Összeroppannak az örök órák,
 csonkák az exhumált másodpercszilánkok,
 a reumás percízületek csonkák.
 Íme, a valóból élesen kivágott
 keretek, a hírhedt fényképes szatyor,
 illet állítottál össze valamikor
 feleségemnek.
 A tárgyak mellényzsebben hordva
 bemerészkednek
 csontvelőnkig, te oldalborda,
 velük együtt apránként
 tisztulnál és ürülnél,
 velem együtt kopnál szét,
 mielőtt gyors rutinműtét
 hegesen ölt össze múlttá.
 A költői képeket félbe törjük,
 mint az algopyrint,
 nincs többé se bent, se kint,
 fogalommá örül
 a szóba zárt teremtés.

Elharapom a jelentés
legkisebb egységeit,
s a legkisebb szoba, hol nem húz a hideg,
öled a semmit jelképezi,
rám szakad, mint eretnek hited.

6.

Nem rotyog, nincsen ebéd,
elfagy a vízvezeték,
az öblítőtartály se tölt,
befordult a csaptelep,
mint monitornak vetett kamaszbánat.
Csetelsz csak, jelekké összetörsz,
pedig kiteljesednék, hadd legyenek
anélkül, hogy bedigitalizálna
avatarrá a mindéig utánad
való kívánczóság kisstílű alkuja.
Rossz a kézügyességem,
add, Uram,
hogya csavart ne húzzam ferdére,
békésen kívárjam az olvadást,
mikor falakból enged a jég görcse,
födémfalakból pállott víz csöpög le,
átázik a friss vakolat, fronthatás
nem sajdít karomban szkanderforradást.
Árasszon el a szennylé, mely kiold
meszet, vasat, ásványi sót,
párát, füstöt, légköri port,
s míg visszafordulsz, hogy utoljára
utánahúzz az üres asztal és labilis
öntudatom minden apró csavarjának,
egekből mossa ki, ami van, ami nincs,
a kipufogógázba diffundált,
torokkaparó harangzúgást.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Tájkép Bach-zenére, 1972

LUKÁTS JÁNOS (1943) Budapest

LUKÁTS JÁNOS

Zsuzsánna és az ifjak

– Vigyázz magadra, kisfiam! – ölelte meg öreges óvatossággal a lányát Zsuzsánna asszony.

– Bizony, vigyázz magadra, kisfiam! – bólogatott mímelt komolysággal László is, amint hasonló, öreges öleléssel átkarolta a húgát. Anyjuk mindkét gyermekét *kisfiamnak* nevezte, és hiába hallották huszon-egynéhány éve, mindig nevetéssel válaszoltak a *kisfiamra*. Lavínia vállára kapta a sporttáskát, fölön fogta bőröndjét, és lezörömbölt vele a lépcsőn. Anyja már nem bírta kíséreni az állomásra, Lászlónak esze ágában se volt.

Egész éjjel utazott, a hajnali hűvösség aztán elűzte az álmat a szeméből. Jó vonat ez, hétre ér Velencébe, a szigetváros reggeli napsugárral köszönti az érkezőt. Lavínia elindult, keresztül a lagúnákon, mindig tett valamelyes kitérőt erre vagy arra.

A Campanile tornyában kilencet ütött a harang. A látogatók sikongva a fülkhöz szorították tenyerüket, a galambok átrepültek a szemközti San Marco-templom kupolájára. Amikor a harangzengés elült, a látogatók fellélegezve nevetni kezdtek, a galambok pedig visszarepültek a toronyra.

Lavínia megszámlolta az óraütéseket, aztán besietett a Dózse-palota udvarára. Ismerte itt a járást, amint a négyszögletes udvaron keresztülment, mindannyiszor megkopogtatta a hatalmas ércmedencét, amelyen bronztörténetek húzódtak körben. Felsietett a reneszánsz díszlépcsőn, be a díszterembe, amely hajdanában a leggazdagabb városállam urának regnálóterme volt, arany díszítéssel, ezüst ékítéssel, a falakon pedig festményekkel. Az Írásból életre kelt ősök sorsa és Velence kalandorainak kalandjai tobzódtak a falakon színekben és formákban. A díszterem ajtajában megállt egy pillanatra, szemlét tartott a Correggiók, Tintoretók, Tizianók fölött, megpihent egy sóhajtásnyi időre a teremközép bőrpamlagján, aztán odament a képhez, amelyért Velencébe érkezett.

Tanulmányai befejezése után választotta Tiziano remekét, a *Zsuzsánna és a véneket*. Most azonban egy ideje már a kép szerkezetét vizsgálta, a szereplők lelki rúgóit igyekezett feltárni, a ruházatukat, a testtartás titkait, a környezet bibliai és – ha van – erotikai üzenetét. A képen Zsuzsánna éppen beleereszkedett a kerti márványmedencébe, a víz rejtette és felfedte teste bájait, egyik kezét a párkányon tartotta, a másikat maga előtt, mintha azt üzenné: – Amit eltakarok, azt nézzétek! – A fügefafa egészen behajlott a medence fölé, mintha meglesné, amit Zsuzsánna elleplez a képet néző elől. És valami hasonlót láthatott a két bíró is, akik miatt a történet bekerült az Írások, ők pedig az erkölcsökben kétes hírűek közé. Öltözetük nem igazán ószövetségi leskelődéshez való, inkább a reneszánsz Velence prémjeit, selymeit, bársonyait viselték magukon. Annyival többet, amennyivel Zsuzsánna kevesebbet! – fogalmazta meg Lavínia. Zsuzsánna, aki mit sem tudott a leselkedő kéjencekről (mondja az Írás!), a medence belsejébe veti tekintetét, arcát láthatjuk – szemét, tekintetét alig. Erről a sajátos testtartásról Lavínia már közölt egy rövid szösszenetet, amit olaszra is lefordítottak.

Indult volna a dolga után, a képtár fölött ma regnáló Direttore elébe, de szemét egy pillanatra visszarántotta a kép, amelyet mintha most látott volna

először életében. És most... és most nem is tudta, mit látott meg hirtelen a képen. Eh... Bekopogott a faragott tölgyfa ajtón, ahol a kilincset a Város szárnyas oroszlánjáról formázták.

– Signorina Lavinia!

– Signore Direttore!

Kölcsönös üdvözlések, jó kívánságok csokorba gyűjtése, aztán Lavinia határozottan a díszterem Zsuzsánnája felé vonszolta a vén bírót.

– Látta a képünket mostanában, Signore? Nézte, vagy látta is? – Lavinia egy csipetnyi mosolyt mellékelte mondatához.

– Hogy láttam-e? Naponta... khm – erősködött az igazgató úr –, sőt néha álmomban is... – Lavinia egy pillanatra mintha belelátott volna az igazgatói álmokba, összeharapta az ajkát, inkább a képre nézett. Zsuzsánna kézfeje mocanni látszott, a medence márványát pedig akárha megreszkettette volna valami bibliai szellő. A vízre vetett két szem pedig... Lavinia megriadt, és elkapta tekintetét Tiziano vásznáról.

– Lehetne, hogy Signore Brisantini is... – kockáztatta meg Lavinia, aki most nem volt több, mint egy okvetetlenkedő diáklány.

A restaurátor – maga *A Biblia nőalakjai a Trecentótól a Settecentóig* című testes tanulmány szerzője, s mint ilyen a Zsuzsánnák, Juditok és Ráhelek személyes ismerője – nagyítóval és hideg fényű homloklámpával ellenőrizte fürdőzködő vászonhölgyét, fejét lemondóan csóválta, mint aki sajnálja, hogy nem tehet a signorina unghereke kedvére, és visszavonult. Lavinia megköszönte a kétszemélyes asszisztenciát, és behúzódott a lefüggönyözött könyvtári kutatófülkébe.

Az igazgatói szoba oroszlánján kisvártatva tétova koppantás hallatszott. Signore Brisantini köszönésként a torkát köszörülte: – Az a hölgy, khm, ott, a medence partján, szóval a Zsuzsánna... Signore Direttore... valóban, mintha...

– Mintha mi? – sürgette restaurátorát a serenissime Direttore.

– Mintha a festék némiképp megtöredezett volna az arcán, leginkább a szeme körül. Amikor... nevetséges... amikor valaki behunyja, majd újra kinyitja a szemét, de már máshová néz. Szóval, ugye, érti, Signore...?

– Nem értem, Brisantini, hogy érteném. A kép Zsuzsánnája lehunyta a szemét, és most másfelé néz? Hogyan értsem ezt én, a gyarló utód annyi száz év után?! – Brisantini a saját szemével igyekezett értelmezni észrevételét, végül kiszégyenkezett az igazgatói kabinetből. A Direttore előbb a vállát vonogatta, aztán a homlokát ráncolta. Végül megszólalt, csakis a maga számára: – De ő ezt vajon honnan tudja...? – de hogy ki az ő, és mit honnan tud, az már nem hangzott el.

Lavinia odagörnyedt a könyvköteg fölé, és figyelmét kétségbeesetten igyekezett munkájához szögezni. A jelzők azonban tótágast álltak agyában, a rézkarcok kardpengeként dőftek szemébe, aztán egyszerre felnyögött a lány olyan hangerővel, hogy a szomszédos kutatófülkék olvasói összerendeztek. Felpattant, a könyvhalmaz kötetei hangosan zuhantak a padlóra, ő pedig kicsörtetett a Dózse-palota olvasóterméből. Az ajtóban a Direttore arca széles mosolyra húzódott, amikor utat engedett forgószélként távozó vendégének, aki egy félmondatot dobott feléje: – Madre mia...

Rohant, hogy elérje az első vonatot, szemei leragadtak, aludni mégis képtelen volt. Lázálmok vibráltak körülötte, Brisantini vigyorgott rá pimaszul, Ráhel és Judit visítózott vén udvarlóival, testvére, László a medence partján zsebre dugott kézzel bámulta őket egykedvűen. A Keleti pályaudvaron ébredt fel, éjfélre járt. Taxival rohant haza.

– Hát te...? – fogadta ásítva László az ajtóban.

– Anyánk? – szinte vágott a kérdés.

– Odabent van – és László magára húzta szobája ajtaját.

– Anyám... – Lavínia megölelte anyját, aztán megfogta a vállát, és eltartotta magától, úgy nézett az arcába.

– Annyit gondoltam rád, kisfiam! – és Zsuzsánna asszony öregesen mosolygott.

– Tudom! Madre mia... – Lavínia szemében oldódni kezdett a félelem.

– Hát persze, hogy tudod. Te tudod, senki más. Te vagy az én... – szavai könnyekbe fúltak. Lavínia ágyba simogatta, valami óvatos elégedettséget érzett. Szeme leragadni készült, odabújt anyja oldalához.

Reggel szinte kipattant az ágyból. – Őrült vagy, Lavínia... – mondogatta magának, és tudta, igazat mondogat. Anyja óvatosan lábatlankodott a konyhában egy csésze teával. Lavínia felhajtotta a csészét, megsimogatta a ráncos arcot, belenézett a töredezett szemekbe, megmosolyogta a *Jaj, kisfiam...*-ot, és elrohant. László a lakásajtóban markolt testvére kabátjába: – Azért nincs olyan jól, kisfiam! – ostoba volt a mondat László szájából, Lavínia pedig rohant vissza Itáliába.

Az igazgató a kabinet ablakában állt, mintha várta volna Lavíniát. A bársony karszékbe ültette, konyakkal kínálta, a lány elhárította, az igazgató most maga kezdett egy talányos mondatot: – Signorina, ön... ön valamit meglátott, amit mi... különös... nem igazán. Zsuzsánna arca mintha megváltozott volna... sajátos a nézése... a tekintete iránya, mintha egyenesen a szemlélőre... – Elhallgatott, aztán felugrott, és vitte magával Lavíniát a félhomályos díszterem sarokfestménye felé. Lavínia szemből közeledett a képhez, mint aki vár tőle valamit.

Anyja nézett rá a képről. Riadt, szép szemekkel, öreges aggódással, egyenesen előre, semmi kétség, Lavíniára, a lányára. Lavínia kinyújtotta a kezét, mintha... mintha oda akarna rohanni hozzá, mintha meg akarná ölelni, cirógatni az oly ismerős arcot. Aztán a két kinyújtott kéz lehanyatlott, a megriadt gyermekből ismét képszakértő lett a világhíres múzeumban. Nem merte elfordítani a szemét anyjáról, félt, hogy a varázs megtörik, a kép visszavált Tiziano fürdőzőjére, ő pedig örökre elveszíti a festett vásznon megjelent anyját. Aztán mégiscsak félrefordította a fejét, az igazgatóra nézett, és gyermeki örömmel suttogta: – Madre mia...

Előkerült a restaurátor is, nagyítóval, homloklámpával: – Ön tehát felismeri, Signorina?

– Hogy felismerem-e? Hát az anyám! Ő az anyám... – elhallgatott és beharapta az ajkát.

– Szóval felismeri, különös... Mintha ugyanaz volna, aki eddig – szűrte a szót a restaurátor –, és mégis más... – aztán zavartan magyarázkodott: – De csak most, reggel még nem, most meg igen. És a múltkor, a megtöredezett szemével... – elhallgatott. Képtelenség, ami itt vibrál a szeme előtt. Ebből sajgó lesz. Polizia, rongálás, gyanú, botrány. Mintha valami vadat cserkésznének be az erdőszélen, Lavínia felháborodott és elszégyellte magát. Zsuzsánna lehajtotta a fejét a képen, szeméből most nem látszott semmi, de arckifejezéséből igen: a mély fájdalom.

A palota két bölcs bírója visszafogottan konstataálta a tényállást, amelynek okát azonban nem tudták adni: – Időnként arcot vált a festmény nőalakja (így mondták: arcot vált!), leginkább a délelőtti órákban. Fejtartása és tekintete változik, idővel visszatér az eredetihez. A jelenség további kutatást igényel. – Lavínia feszengve hallgatta az aggályos szövegezést, és a végére csatolt bírói egérutat. Zavartan vált meg a két potentáttól, és a lagúna partjára menekült. A Sóhajok hídjánál a legalsó lépcsőre ült, fejét lehorgaszította, és az örökmozgó vizet nézte. A szürke-zöld vízből is anyja tekintett föl rá.

– Mit akarsz tőlem? – de így a kérdés érdes volt és durva, talán inkább – Miért nézel így rám, anyám? – igen, így kellett volna kérdeznie. De az arc el-

úszott a lagúna vizén. Lavínia visszavánszorgott a palotába, hogy bocsánatért esedezzen a maga és az anyakép számára. Keze már kopogásra állt, de helyette futólag a képre nézett. Zsuzsánna a régi volt, az érett bibliai asszony, inceselkedő szemekkel, göndör-vörös haja csigái szétterültek a medence vizén. Lavíniának a könnye folyt, amint az igazgató elé lépett. Együtt töprengtek aztán, némán a kép előtt, a Direttore a délelőtti jegyzőkönyvet darabokra tépte. Lavínia a könyvkupac mögé bújt, de a munkája ma fabatkát sem ért.

Másnap reggel az éjjeliőr jelentette, hogy valaki átfestette a Tizianót, és mintha látott volna elsuhanó alakot is a palota folyosóján. A Direttore kiszedte a kettészakított jegyzőkönyvet a papírkosárból, de egy szót se szólt a dologról Lavíniának.

Délelőtt Brisantini kopogott a kabinetajtón, majd homloklámpával a fején lépett főnöke elé: – Ez így nem mehet tovább, Direttore! Az arcból darabok hiányoznak, szinte... szinte csak a szemek maradtak. Zsuzsánna szemei. – Aztán: – Talán a lány... – kockáztatta meg.

A Direttore maga vezette a képhez Lavíniát, a márványmedence vize zavarosra változott, az asszonyi testből alig látszott valami, talán a kéz, amely segélykérően emelkedett a fügefa felé. Az arca pedig – jaj, Lavínia! – elkínzott volt, az ívelt ajkak most pengevékonyra zárultak, a szemek rémültségre kerekedtek. Nem vízgyöngyök, de könnyecseppek görgögték le a megfakult bőrön. A Campanilén tizenegyed zengett a harangszó.

Lavínia összeszorította ajkát, hogy se szó, se hang ne hagyja el, arca hasonlítani kezdett – úgy érezte! – a Tiziano-kép Zsuzsánnájához, anyjához. Egy pillanatra legalább, a félelem, a fájdalom pillanatában. Aztán Zsuzsánna arcán ismét áttűntek a színek, a vonások a helyükre kerültek, az asszonyarc megnyugodva tekintett leányára. Lavínia és a képtár igazgatója egymásra nézett, Lavínia azt gondolta, mindent ért – az igazgató úgy érezte, semmit.

– Pihenjen meg, a többi a mi dolgunk! – tördöfészként érte Lavíniát a mondat. – Ez csak az én dolgom lehet! – akarta kiáltani a hatalmát éreztető igazgatói arcba, aztán inkább hallgatott. Pihenés helyett összeesni lett volna kedve. A könyvtári székbe menekült, előbb óvatosan könnyeit hullatta, aztán visszavonulásképpen elszunyadt.

Az éjszakai vonat mintha az alvilágon vágatott volna keresztül, a fehér sziklák és a fekete fenyőszálak szinte vicsorogtak egymásra. Éjfélkor László nyitott ajtót. – Anyánk? – pattant ki Lavíniából a mondat.

– Nincsen jól – és László a testvére vállára tette a kezét, ez nem volt szokása. – Maradj velem, ne rohangálj állandóan. Tegnap is rosszul lett, nem először. Minden vér kiment az arcából, a szeme olyan lett, hogy...

– Mikor történt ez?

– Úgy délelőtt tizenegy körül – vont vállat László. Lavínia lába a földre gyökerezett, aztán szótlánul megölelte testvérét. Ez sem volt szokás közöttük. – Igen, tizenegykor, éppen tizenegykor!

A hálószoba ajtaja résnyire nyílt, anyjuk ősz feje sejlett fel a sötétben. Amint meglátta Lavíniát, kezét is tétován feléje nyújtotta. Lavínia megölelte, ágyba kísérte, és beszélt hozzá, halkán és folyamatosan, korholva és kérlelve, könnyeit rejtve és mosolyt mímelve. Zsuzsánna asszony gyengéden fogadta mindezt, lánya látása öröm volt neki, biztonság, ami visszatér, aztán újra eltűnik. Meddig még? – döbönt agyába.

Milyen szép még mindig – sóhajtott magában Lavínia, és egyszerre a festményen fürdőző csábító szépasszony bukkant fel tudatában, de el is hessegette magától hamar. Pedig anyja megöregedett az elmúlt hónapokban, miért nem figyelt rá eddig, miért mással törődött, miért kellett rohanni és türelmetlenül hátrahagyni. De most jó, hogy itt ülhet az ágy szélén a szokatlan éjjeli órán, amikor a riadalom, sőt a rémület sodorta össze őket.

– Milyen szép vagy, kisfiam – és anyja a kezébe fogta Lavínia kezét. – Látszik, hogy elégedett vagy. Nagy dolog, hogy megtaláld, amit keresel, amit szeretsz. Olyan gyakran látlak magam előtt, amint ott dolgozol, Velencében vagy ahol éppen vagy.

– Igen, anyám, tudom, hogy látsz, és én is látlak téged – ezt alig bírta elmondani Lavínia, pedig igaz mondat volt ez, óh, de mennyire igaz! A homlokát megpihentette anyja homlokán, amelyet hidegnek és szikkadtnak érzett.

– Menjél csak vissza a dolgozód után, ha Velence, hát Velence. Én majd szemmel tartalak – nevetett Zsuzsánna szívből, de legalábbis a szemével. – Tudom, hogy a munkád szép és érdekes, még ha messze vitt is tőlem. Menj, és ne törődj velem. Elvagyok én itt, meg... meg László is itt van mellettem... – egy lélegzetre mondta, mint aki napok óta fogalmazza magában a mondanivalóját. – Én mindig tudok rólad, látlak, ahogy ott jössz-mész, abban a palotában. Ugye, majd egyszer elviszel, ha készen leszel? – Zsuzsánna keze feje száraz volt és könnyű, akár egy szikkadt zsemle, amely belefért a lánya meleg és puha tenyerébe.

– Tudom, anyám, hogy látsz... – Lavínia nem szólt többet. Falat érzett maguk között, amely időnként leomlik, festett vásznat, amely szakadozik, amelyen át olyan közel és olyan igazinak látta-érezte anyját, aki mégis egyre eredménytelenebbül távolodott.

Reggel csendben osont ki a lakásból, anyját betakarta, László ajtaja csukva maradt, Lavínia a pénzét számolta, amely megfogyatkozott, mióta kétnaponként látogatott Velencébe. A fejét csóválta, talán még mosolygott is magán.

A képet rendben találta a díszterem sarkában, de a két cerberus ugrásra készen hallgatott. Mit is mondhattak volna, nem Lavínia incselkedik velük, talán Tiziano, talán valami vásznon túli lény. Talán a végzet...

Szükszavúan elegánsra sikerült Lavínia tanulmánya, a Direttore lelkesedett érte, a restaurátor féltékenykedett, a lány alig várta, hogy befejezze. A szöveghez képet nem mellékelte. Újat nem, valami régit, tavalyit...

A Direttore most pezsgőt kínált, Lavínia keze remegett, szívét balsejtelem szorította. – De hiszen megszületett a mű – biztatta az igazgató, aki egy kicsit a saját produkciójának is tekintette Lavínia dolgozatát. Lavínia letette a pezsgős poharat a kabinet mahagóniasztalára. Két kezét a Direttore felé nyújtotta, némi évődéssel: – Közöljük a jó hírt azzal, akinek köszönhetünk mindent – és elindult a díszterem felé, a két férfi várakozó tekintettel szegődött a nyomába.

A Tiziano-festmény Zsuzsánájának hiányzott az arca, a festék darabokban hullott a padlóra, fakón és élettelenül. A képen az üres vászon látványa riasztott, a szépséges asszonyi test arc nélkül meredt a semmibe, az elszállt időbe. Lavínia az öklébe harapott, Velencét pedig eltöltötte a Campanile minden túlradó harangszava. Tizenegy óra volt, a galambok felrepültek...

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle I.

Kortárs, 1957. szeptember,

I. évfolyam, 1. szám

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Januárban felfüggesztették, áprilisban betiltották a Magyar Írószövetség működését. A két országos irodalmi folyóirat – Csillag, Új Hang – utoljára 1956 októberében jelent meg: ha nincs Írószövetség, akkor lapjai sem lehetnek.

1957 tavaszán hallgatnak az elhallgattatott magyar írók.

Az Irodalmi Tanács (a Magyar Szocialista Munkáspárt nevüket elhallgató ideológusainak hatalomgyakorló gyülekezete) feltehetően pártutasításra úgy dönt: létre kell hozni egy irodalmi folyóiratot. A miniszteri bársonyszékből 1956. október 25-én kiebrudalt pártkatoná, Darvas József és a hírnévre vágyó egyetemi tanár, Tolnai Gábor vállalják a lap páros főszerkesztését. Vacak papíron, de villámgyors nyomdai átfutással megjelenik az első szám. (Heltai Jenő szeptember 3-án halt meg, és a szeptemberi számban már krokodilkönnyeket hullajtva elsiratják.)

A szerkesztők – zaklatottak még a mindennapok – óvatosak: „nem tűzünk címerül lobogónkra részletesen kidolgozott irodalmi programot”. A *legfőbb kérdésben* a folyóirat munkatársai (nevüket homály feddi) egyetértenek: „a »Kortárs« írói, a különböző irányok és stílusok képviselői a szocializmus, a magyar nép felemelkedésének ügyéért dolgoznak”.

Tömeggyilkosokra jellemző, hiteltelen mea culpa: „a kulturális politikában is felismertük és kijavítottuk a hibákat”. A kommunisták mindig tudják, melyik az egyetlen helyes út, amelyen az íróknak is haladniuk kell, bár „íróink egy részét komoly felelősség terheli – s felelősségüknek tudatában is vannak – az októberi eseményekkel kapcsolatban”.

Figyelemre méltó, álságos szóhasználat: *októberi események*. Mézesmadzag a *bűnös* íróknak: ha adtok írást a lapba, megbocsájtunk és elfelejtjük, hogy lázas, lázító szerepet vállaltatok az ellenforradalom kiirtásában.

A hatóságok már letartóztatták Déry Tibort, Zelk Zoltánt, Bibó Istvánt, tucat író börtönben várja az ítéletet, de akik (még) szabaddal vannak, azoknak lehetőséget kínál a kommunista hatalom a bűnbánatra, megjavulásra.

Tamási Áron 1956. december 2-án fogalmazta meg *Gond és hitvallás* című írását, amelyet az Írószövetség utolsó közgyűlésén, december 28-án az írók elsöprő többséggel (Illyés Gyula: „Nyolc van elene, s legalább háromszáz mellette.”) közös határozatként szavaztak meg. Határozott állásfoglalás e *hitvallás*: a magyar írók nem támogatják a hazaáruló Kádár-kormány működését.

A megtorlás is határozott: felfüggesztés, betiltás.

A Kortárs szeptemberi számában megjelenik Tamási Áron *Harmat és vér* című elbeszélése. Gyenge írás, hamisan mórifikálja magát benne a székely nyelvjárás: „Tiszta és éles volt a lég, hóharmatot ígért. A levegő tengeréből távoli harangszó bugygyant fel valahol. Néha elhalt, máskor pedig kibugygyant a csendből a hajnali zengzet. Elmerült s majd ismét kibugygyant. Így úszott a harangszó, fodrosan szökkenve, hogy elérje valahogy a tanyát.”

Játszom a gondolattal: azon a nyáron az író felhívta telefonon Darvas József. „Adjál írást, Áron, az új magyar irodalmi folyóiratnak!” Tamási Áron aligha érezte úgy, hogy „bátorkodhat”, és visszautasíthatja a kommunistává vedlett, hajdan tehetséges íróból lett főszerkesztő kérését. Adott – az elfekvő kéziratokból – írást. Megmenekült a börtöntől.

A Kortárs szerkesztői pedig jelenthették, hogy „márkás” magyar írók is megjelentek az első számban: Tamás Áron, Németh László, Kassák Lajos, Féja Géza.

Régen mondták, régen írták: „Akinek van füle a hallásra, hallja.”

Féja Géza: *Kuruc idő*. Réges-régen történt szép szerelmi történet. Krisztina nagyon szereti férje urát, Mihályt, a jobbágyaival parolázó, Rákóczi híveként hadba szállt nemesurat. Könnyes szemmel búcsúztatta a csatába induló férfit, a körülötte se regló katonákat, és „egyszerre velük érzett. Szinte megrémült önmagától, mert benne is föllobogott a düh minden idegen ellen. Mert ide ontja minden égtáj a csürhét, a fenevadjait. Ide, ennek az árva nemzetnek megfeszítésére.” A szerelmes asszony férje halála után is hű maradt urához: Krisztina békeidőben, özvegyen is kuruc.

Szép történet: 1957 őszén, labanc uralom idején kuruc áhítatú mese. Vajon mikor írta Féja Géza? Mire gondoltak vagy mire nem gondoltak a szerkesztő elvtársak, amikor úgy döntöttek, hogy ez az írás közölhető?

Németh László: *Magyar Műhely* – az író lapalji jegyzete szerint 1956 szeptemberében írta, előszónak szánta készülő tanulmánykötetéhez, és a Csillag novemberi számában jelent volna meg. A történelem közbeszólt. Ma már nincs élő tanú: a Kortárs szerkesztői kunyeráltak írást Németh Lászlótól, vagy a megszűnt Csillag és Új Hang szerkesztőségétől „örökölt” kéziratok közlésére kértek az íróktól engedélyt? A tanulmány később, 1975-ben megjelent Németh László *Megmentett gondolatok* című gyűjteményes kötetében. Az író a szövegből itt-ott elhagyott néhány mondatot, és a tanulmány utolsó részét teljesen átírta. Tömörebb, tartalmasabb, pontosabb a későbbi változat. De egy halálra ítél, az eredeti szövegből törölt bekezdésért nagy kár. Fontos, 1975-ben is roppant időszzerű gondolatot fogalmazott meg 1956 őszén Németh László.

Kérdés: 1975-ben kihagyta vagy ki kellett hagynia írásából e bekezdést?

„De nem tereli-e el ez a figyelmet arról, amit ma a legfontosabbnak hiszünk: a »szocializmus építéséről«? Csakhogy a szocializmust nagyon sokféleképpen lehet építeni. Amikor a szocializmus még csak eszme volt, csak az agyakban lehetett érte küzdeni, érthető, hogy nagy írók, eszközeik hatásosságát érezve, egész életüket a mozgalom szolgálatába állították. A politikusok természetesen azt várnák, hogy e munkát most, hogy a szocializmus uralomra került, még többen folytassák, s akik egy nemlétező világ látnoki megidézői voltak, most az ő intézkedéseik igazolói legyenek. Csakhogy az irodalom messzehordó fegyver – messzebb céloz, mint a politika. S pazarlás nehéz ágyút közeli golyószórás fészkekre irányítani. A nagy irodalom mindig az élet teljességének a helyreállításáért, kibontakozásáért küzd, ezért küzdtek azok is, akik a szocializmus megvalósításáért harcoltak, meg azok is, akik a korrekciójáért, az emberi lélek jó közérzetéért a szocializmuson belül.”

Leletmentés: érdemes újra és újra elolvasni Németh Lászlónak hatvan évvel ezelőtt a Kortársban eltemetett bölcs gondolatát.

A „márkás”, de egyértelműen nem kommunista írók mellett – Tolnai, Darvas nem buta emberek – szép számmal közölnek hétpróbás kommunista költőket, írókat a szerkesztők. Szüdi György Rákosi kedvelt rímfaragója volt, igaz, 1957 őszére kicsit megkeseredett, de a párttal 1956 októberében sem fordult szembe. Most *Élni, élni szeretnék végre* –

harsogja. Eddig pártköltő volt, most költő szeretne lenni. Kesereg a korkegyenc tollforgató: elege van mindenből. Csak sejtjük, miből, mert ki nem mondaná: a munkásmozgalomból, Rákosiból, a pártból. Élni szeretne: „A jövőbe kéne futni!” (*Kellene* – javítaná a szót a magyar nyelv titkairól mindent tudó Arany János.) *Kellene*, de lehetetlen. Szüdi György az *Irodalmi Lexikonban* 1965-ben negyvenkét sort kapott, 1994-ben már csak tizenhatot. Munkásmozgalmár költők alkonya: elfut előlük a jövő!

Kónya Lajos hajdani szabósegéd közel a negyvenhez lett hirtelen valaki: 1950-ben és 1953-ban Kossuth-díjas költő, 1951-től 1954-ig az Írószövetség főtítkára, 1956-ban a Csillag főszerkesztője. 1957-ben sok mindenből kiábrándultan arról álmodik: „...megbékéltem tértem vissza én is, / hogy egy szegletben meghúzzam magam / szép kedvesemmel...” Elporlott a harcos kommunista múlt.

Maróti Lajost 1949-ben pappá szentelték, 1951-ben kilépett a bencés rendből, kutató fizikus lett, a hetvenes években már József Attila-díjas költő, író. Valószínűleg nem volt boldog, ha valaki utóbb 1957-ben megjelent versét idézte emlékezetébe.

Úgy tetszik, mintha minden állna.

Pedig a gépek dolgoznak: Faragják a Munkásmozgály titkos álmait...

Lírai (mozgalmár) remeklések mellett prózai gyöngyszemek. Mesterházi Lajos (József Attila-díj: 1952, 1953, 1959, 1960; Kossuth-díj: 1962) volt kommunista párttitkár, 1957-ben az Élet és Irodalom főszerkesztője, hajdan francia szakos tanár. *Igazak* című novelláját 1954 októberében írta, 1957 szeptemberében jelent meg. Túl sűrűn változott ebben a három évben a párt mindenkor helyes álláspontja, Mesterházi írása politikailag most került egyértelműen összhangba vele. Az elbeszélésben jönnek-mennek a párthatározat-rugóra járó, hiteltelen figurák. Kivétel a kommunista főhős édesanyja, „a konok református, a lucskoskötényű bejárónő, akinek görnyedt háta csak akkor tűnt egyenesnek, mikor a földi és égi hatalmasságokat hívta ki daccal...”

Hogy miért *lucskoskötényű* egy bejárónő, azt csak Mesterházi Lajos tudja, s arra is csak egy elvű kommunista író tudhat magyarázatot adni, hogy egy *konok református* asszony miért jár „rőzsafűzérre az újlaki templomba”.

Palotai Boris nem korkegyenc, csak korszínű író. A harmincas években harmincas évek színű (az Athenaeum díjazta *Péter* című regényét), az ötvenes években ötvenes évek színű (*Kiskrajcár, Én és a nagyapám*: épül, szépül Sztálinváros!), a hatvanas években... (*A férfi*). A Kortársban megjelent *Keserű*

mandula (később regénnyé terebélyesedett) elbeszélése: olvasható érdektelenség. Főhőse: kommunista asszony. Szerelmétől is az első csók után azt tudakolja: „Azért kérdeztem, hogy kommunista-e, mert apám is az, anyám is. Mindenki, akit szeretek. Én is az vagyok!”

És boldogan élnek, míg meg nem halnak.

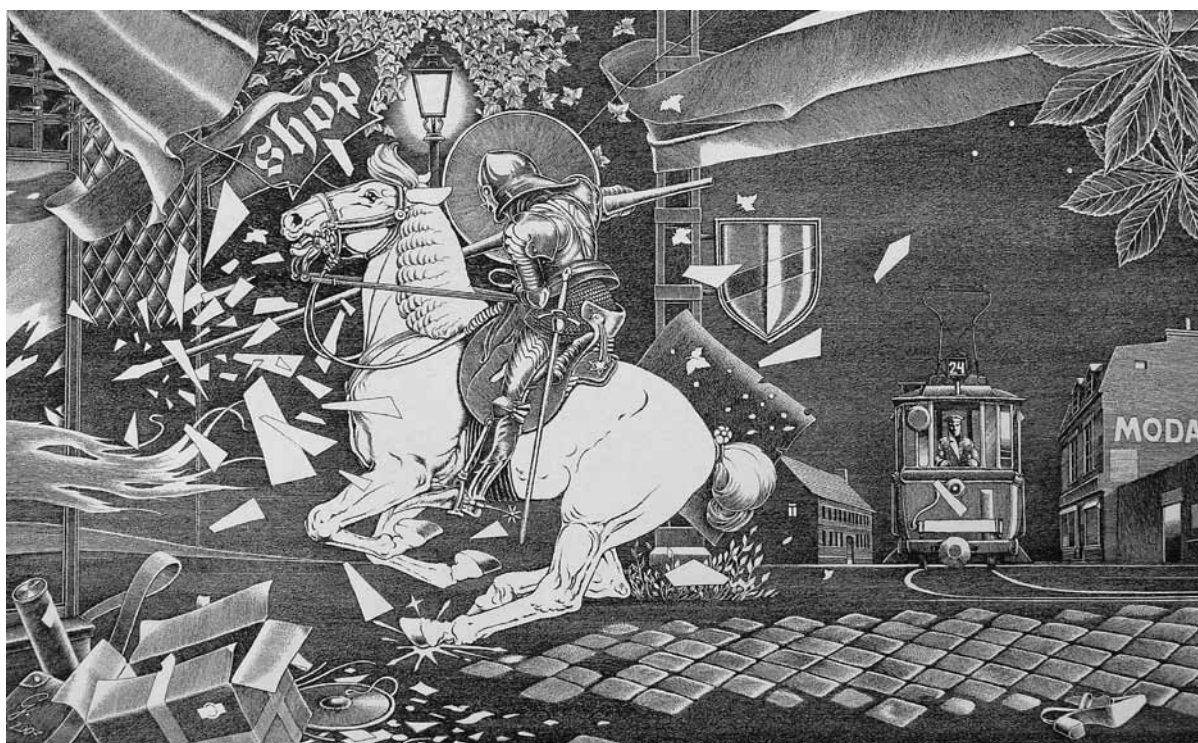
Illés Béla kétszeres Kossuth-díjas (1950, 1955) magyar (?) író próza-zöngeménye (*Tizenkét tányér leves*) naprakész pártszerű hazugság. Hazug bolsevik mese Magyarországról, ahol 1956. november 4-én tárt karokkal, meleg levessel, baráti szóval várják egy magyar faluban a „felszabadító” szovjet hadsereget. A magyar nép barátja, a szovjet katonatiszt – kacagjunk? sírjunk? – Illés Béla hazaárulás-értékű elbeszélésében *népies* magyar nyelven így szónokol: „– Mán mondtam, a tankoknak sietniük kellett.”

A hatvan éve megjelent irodalmi folyóiratot olvasom. Értem, hogy a szerkesztők miért közlik a fiatal író, Fejes Endre *Levél a rokonnak* című írását. Fejes Endre 1955-ig vasesztergályosként kereste kenyerét. Tehát: munkásíró. 1945-ben Nyugatra távozott, de 1948-ban hazatért, hazahúzta a szíve. Munkás, de nem kommunista. 1957 tavaszán levelet írt a háború előtt gátlástalanul üzletelő, a hábo-

rú után gátlástalanul pártfunkcionárius, 1956 őszén Nyugatra távozott puha gerincű rokonának. Közlik a novellát, mert a szerkesztők számára is érték a hazaszeretet, bár a kommunisták más hazát és más képpen szeretnek, mint az elbeszélés főhőse, a kommunistákat utáló Fejes Endre.

Értem azt is, a szerkesztők számára miért fontos Ortutay Gyula lelkes hangú úti beszámolója: *Moszkvai jegyzetek*. A néprajztudós volt miniszter, ekkor már egyetemi tanár, rektor, hajlott koráig funkcióhalmozó szolgálélek 1957 nyarán úgy érzi: lelkesednie kell a szovjet egyetemi képzésért. Szükségesnek tartja megjegyezni: az Amerikai Egyesült Államokban hanyatlik az egyetemi oktatás színvonala. A szerkesztők számára ez az írás 1957 nyarán párthű hitvallás a Szovjetunió, az örök és megbont-hatatlan szovjet–magyar barátság mellett. A lap olvasói akkor többségükben inkább arra gondoltak: *ez is kinyalja...*

2017. augusztus 21. A hatvan éve megjelent irodalmi folyóirat első számát olvasom. Akik akkor abba a lapszámba írtak, ma már mind halottak. Akik ma még élünk, októberi álmunk, novemberi gyászunk, tavaszi rettegésünk, őszi ébredésünk idején, kezünkben a Kortárs első számával, mire gondoltunk?

TÓTH ERZSÉBET (1951) Budapest

TÓTH ERZSÉBET

Mézeskalács

„Ilyenek a holtak.
Nem kószálnak el, mert
nélkülük nem sokat
érünk.”

Kiss Anna: *Suhogások*

1.

Még ki kell találnom, milyen tükör volt az, amiben anyám nézegethette magát nyíregyházi lakásunkban. Lehet, hogy csak egy akkoriban szokásos kicsi, alumíniumkeretes, ajtófélfára akasztható tükörben látta olykor az arcát, ha volt ideje belenézni. Mindazonáltal az első egész alakos fényképsorozatot, amit műteremben készíttetett magáról és rólunk, öt- és hároméves lányairól, rövid tanulmányozás után összetépte. Mivel volt annyira elégedetlen, milyen elképzelése lehetett önmagáról? Nyilván fájdalmasan és tűrhetetlenül nem hasonlított a képen látottra.

Erről a momentumról csak mostanában, nyolcvanöt éves korában beszélt. Elképzelem őt, szép, szomorú anyámat magányos dühében. Nem jutott eszembe, csak napokkal később, hogy én is mindig összetépem a rólam készült előnytelen képeket. De hát nekem van miből tépni, marad még elég.

Akkoriban nem volt nagy tükörkultusz. A dolgozó nép, főleg a paraszt, ne nézegesse magát. Dolgozzon.

Valójában az ember életében egyetlenegyszer sem láthatja magát. Lát valamit olykor egy tükörben, ami nem hasonlít a magában önmagáról alkotott képre. A kép egy meglepett arcot mutat, olyannak senki más nem látja őt. Ezért idegenek a fényképek mindig. A filmek által okozott sokkról már nem is beszélve. Az ötvenes évek elején, ahova most visszaképzem magamat, nem láthatták az emberek magukat se telefonon, se képeken.

Mások milyennek látnak? Nincs két egyforma arcod, mert másnak lát apád, anyád, testvéred, nagymamád, tanárnőd, egy vadidegen. Azt az arcot te sosem látod. Sosem láthatod szerelmed arcában önmagad. Azt az arcot csak ő látja. Vagy képzeli, akkor is, ha ott vagy előtte.

A kisgyerekeknek akkor is azt kell mondani, hogy szép vagy, ha olyan csúnya, mint az ördög. Bár ilyen alig van. Szerintem a kisgyerek olyan, amilyennek nevelik. Sok öntelt, magabiztos, hiú kis pukkancs. Alig látszanak ki az ágyból, de már küldik a szelfiket világgá magukról. Nyilván nagyon elégedettek magukkal.

Már nem vagyok gyerek, tudom, mit kell mondani, mi való, mi illik, és nem érdekel már olyan nagyon. Tudom, hogy alig van szégyen, amit más ember szégyene ne írhatna felül. Szégyen, hogy alig emlékszem gyerekkoromra? Inkább

Részlet egy nagyobb esszéből.

csak tény. A szülőföldemet sem láthatom, mert az valahogy bennem van. Eljöhetsz onnan, ahol születted, de a sarat a cipődön öröké viszed magaddal. A fényes, drága túsarkúdon is ott van, a csillogó teremben, ahova elbotorkáltál. Bejutottál, mert őseid akarata elég erős volt, hogy ne legyél paraszt. Vidd többre az életben, mint ők. Menj el onnan, szabadulj meg a trágyaszagtól.

Nem tudom rászánni magam, hogy elmenjek nagyszüleim régi házának helyére, még a környékre sem, félek a sokktól, félek mostani érzéseimtől. Ez szégyen. Tudom. Hallok ezt-azt még ott maradt rokonaimtól, akik szintén csak látogatóba mennek oda néha. Cigányokról, akik már többségben vannak az azóta Balkány – apám ott született – községhez csatolt Perkedpusztán, akik csapatostul lézengnek a poros utcán, és ha két-háromnaponta meglátnak egy áthajtó autót, akkor esetleg megállítják, a kocsiiban ülőket kiszállásra kényszerítik, például úgy, hogy a kocsi elé löknek egy gyereket, aki elesik, és ha a kocsi nem hajt tovább, akkor a kiszállókat esetleg agyonverik. Mert elütötte a gyerekeket. Ezt a rémálmodot nincs kedvem kipróbálni. Persze, lehet, hogy ez csak mendemonda. Ami szintén a valóság része.

„A rendszerváltást követően Balkány első polgármestere – Kun Bertalan – felajánlotta az ózdi roma lakosság egy részének, hogy olcsón költözzenek a már kihalóban lévő tanyára. Ezt elfogadván, megmaradt Perkedpuszta. Jelenleg a tanya lakosságának túlnyomó része a cigány kisebbség tagja.” (Wikipédia)

Emlékeimbe menekülök. Inkább itthon, az ágyamon fekvé emlékszem nagymamáék perkedpusztai házára, a régit nem zavarja még a jelen. Persze zavarja, megszépíti, nem tudok akkori önmagammá válni. Mostanában az irodalom szinte csak erről szól. Az eltűnt idő nyomában ballag. Mi mást tehetne? Az idő eltűnt, mi még a nyomában sem vagyunk, még sincs másunk, mint amit átéltünk, ebből vagyunk. Én például Perkedből is. Van néhány mozdulatom, szemvillanásom, amit onnan örököltem, és az enyém lesz halálomig. Talán valamelyik gyerekem viszi tovább. Még ha ez csak képzelet is. Képzeletből vagyok. Anyám képzeletéből is, akinek a legdrágább voltam húgommal együtt, és aki, ha lehetett, nagymamáéknál tartott minket, pedig akkor még nem is dolgozott. Soha nem féltem. Cigányról nem is hallottam akkoriban. De az ottani ház döngölt padlójának sárgahomokkal felszórt mintáira, arra, hogy amikor reggeltől délig a tűző napon szaladgáltunk, milyen jó hűvös volt bent, bizony emlékszem. Emlékszem egy karácsony estére. A tisztaszobában volt egy karácsonyfa, diók sztaniolpapírba csomagolva, almák és szaloncukor, a klasszikus, otthon főzött. De inkább a nyarak, a hatalmas udvar, a pulyka, amittől rettenetesen féltem, rocskazörgésű esték. Állítólag egyszer hajszaal híján kitekertem egy kiskacsa nyakát, pedig csak dédelgetni akartam. Ez a dicstelentettem többféle változatban maradt meg a családi legendáriumban. Először úgy hallottam, hogy a halott kiskacsát mutattam büszkén, ijedten, nagymamának, később már úgy, hogy nyakánál fogva vittem hozzá, és még volt benne élet, megmenekült.

Minden emlékem a verseimben található, olyan sorokban, mint:

„nagyanyám petúniái árva, viola-illattól részegen nem ásítznak a falusi utcák; Megfagynak mind a disznóölő kések, egy pálinkába mártott kockacukrot kap minden egy éven felüli gyermek; Fáradtan, mintha millió csillagot tapostam volna, jövök dülőutaktól támogatva, mire zsebemben harminc cserebogár, kémények festik a vacsorát az égnek; Aranyban fürdik a mező, bágyadtan szállnak a tücskök, a lepkék, por csillog a lekaszált búzavirágon, szénán, estére véres a gyerekek talpa, játék közben nem fáj a friss tarló pengéje, csak

a száguldás öröme sajgott, a cséplőgépet is meg kellett mászni, a faluszéli malmot is, szúr a törek az ingekből, a kisleány hajában ragad az új liszt, a szét-tört fecsketojás.”

Az életem előbb kezdődött, mint megszülettem volna, ez nyilvánvaló. Nem nagyon faggattam anyámat, se fiatalon, se később, mással voltam elfoglalva. Nemrég, nyolcvannégy éves korában mesélt el egy történetet, ami egész életem meghatározta, és később az enyémet is, azt hiszem.

Nagyszüleim a '45-ös földosztáskor kaptak hat hold földet, akkor lettek valójában emberek. Nem cselédek, napszámosok, nem rabszolgák, mint őkik annyi évszázadon át. A nemzethez alig tartozók, akik a búzához, a dohányhoz, a tengerihez tartoztak, amiből aztán az ő asztalukra került a legkevesebb. Ha volt asztaluk egyáltalán. A földre vagy a térdükre terített konyharuhán ebédeltek, este meg az abrosz nélküli asztalszerűsége, amit uraik biztosítottak nekik. Egész életük a méltóságos uraké volt, és életükből csak a munka számított. Bicska, borotvapamacs, lavór, szappantartó, szappan, teknő, lábasok, zsákok, csuprok, ezek a tárgyak idéződnek fel. Könnyv? Mulatságos. Hiszen akkor még egyikük sem tudott olvasni. Egy Biblia azért ott volt az ablakban, legyek, pókok teteme mellett. (Talán ez az öröklöttár, melyről már azt hittem, rég elsüllyedt, tetette le velem Esterházy Péter könyvét, a *Harmonia caelestis* a családi vagyon felsorolásának huszadik oldala után. Egyszerűen untam. Majd elolvasom máskor, gondoltam, de erre még nem került sor. Fogy az időm, és már csak azokat a könyveket olvasom, amelyeket újraolvasni akarok. Mert hiányoznak. Ezt a példát a két Magyarország létezésére említem. Hogy mióta a történelmet írják, létezik a nemzet alatti nép, a szegények, a dolgozók, és vannak az urak, akik dolgoztatnak, és adják-veszik a cselédeket, olykor az országot is, amelyért elvileg felelősek lennének.

Az én imádott nagymamám és nagyapám '45-ben lettek egy kicsit urai életüknek a föld által, amin dolgozva már gyerekeik jövőjét is tervezhették. Anyám akkor tizennégy éves volt, ekkor küldhették a legközelebbi városba, Nagykállóba tanulni. Kollégiumra nem lévén pénz, egy rokon család vállalta, hogy befogadják, nyilván némi juttatásért. Náluk lakott, onnan járt a polgáriba, ha jól tudom. Nem sokáig. Egy alkalommal a család ifjú gyermekével egyedül maradt otthon. A fiú alig lehetett nála idősebb, mindenesetre olyan hévvel kezdte anyámat simogatni, ölelgetni, hogy anyukám megijedt. Kiszabadította magát, és úgy, ahogy volt, egy szál pendelyben, meg sem állt hazáig. 7-8 kilométert rohant sírva. Gondolom, pihent azért néha. Szipogott valamit nagymamának. Bántottak. Ismerve nagyanyámat, a szegény egyszerre mardosta a félelemmel, hogy történt-e valami komoly. Felfogta a helyzetet, nem erőltették tovább az iskolát. A következő pár év homályba vész, nyilván otthon dolgozott, mint akkoriban a tanyasi gyerekek többsége. Később nagynéném kollégiumát már ki tudták fizetni, így a családból ő tanult tovább. Anyukám meg a tanyán élte életét makulátlan, szép, törekeny kislánként. Gyerek volt, nyilvánvaló, amikor apám szemet vetett rá. Komoly szándékkal. Ő akkor már húszéves is elmúlt, megjárta a frontot, hazajött a Szovjetunióból, és Pesten asztalosiskolát végzett. Csak látogatóba járt haza, gótgös pestiként, aki már nem volt paraszt. Anyám tizenhat-tizenhét éves lehetett, amikor nagymamáék döntöttek, illetve előbb még vitáztak a feje fölött. Hozzámész, nincs mese. Nem megyek hozzá. Amikor nagyapa fölvetette, hogy fiatal még ez a lány, és várjuk meg, amíg beleegyezik, állítólag a következő mondat is elhangzott: Kiirtom az egész családot, ha nem adják hozzám.

Ez volt az a mondat, amikor el kellett volna felejteni apámat, úgy, ahogy volt, menekülni még a közeléből is, nemhogy beengedni a családba. De a riasztó

náluk nem működött. A paraszti gének emlékezetében a félelem erősebb volt mindennél. A menekülés helyett – milyen ember ez? – megadták magukat. Nincs más lehetőség, más kérő közel sem juthatott, és legalább az egyik lányt letudhatják a gondjaik közül, odadobták anyámat apámnak. Aki meg vitte, győzedelmesen, mint én a kiskacsát a nyakánál fogva.

Ezt a rettenetes szülői parancsot nyögte egész életében anyám, míg ötvenvalahány évesen föllázadt és elvált apámtól.

Mi csak később, alig felnőtt gyerekeként érzékeltük igazán a jeleket, hogy valami nagyon nincs rendben. Csak anyánk nevelt, apámat ritkán láttuk, bár nyilván hazajárt aludni, ki tudja, a gyerekek nyolc körül már aludtak, másnap iskola, később tanulás, anyánk sehova sem engedett egyedül, a félelem erősebb volt benne. Neki csak mi maradtunk, mi voltunk öröme, bánata, elfoglaltsága. Közben tudomásul vette apámat, most azt hiszem, akkor örült, ha nem volt otthon.

Nagymama és nagyapa már rég a nyíregyházi temetőben nyugszik, oda is csak ritkán megyek, mert... elhagytam már azt a létállapotot, amiben ilyesmi még helyet kapna. Nagymama szinte mindennap eszembe jut, mintha meg sem halt volna, úgy van velem. A belső életem lassan fontosabb a külsőnél. Vagy ez mindig is így volt? Igyekszem megfelelni a külső igényeknek, de ami igazán az enyém, az belül van. Emlékeimben, képzeletemben. Ehhez sokszor a régi képek is kellenének... ha volnának.

Öt-hat éves lehettem, nyár volt, persze nagyanyáméknál voltunk, és délután nagymama mindig ránk parancsolt: Alvás. Délutáni pihenő. Beküldött minket hűgommal a tisztaszobába, de nem az ágyon feküdtünk, hanem az ágy előtti pokrócon. Alig vártuk, hogy kimenjen, elindultunk felfedező körutunkra a szobában. Mindent láttunk már ezerszer, de újra és újra végignéztünk mindent. Nekem volt egy tervem a vitrines szekrényben porosodó mézeskalács szívvél. Celofánpapírba volt csomagolva, a közepén tükör volt. Ebben a tükörben akartam megnézni magam, de a csomagolás miatt semmit sem láttam. Egyszer megvártam, míg hűgom megadja magát a sorsnak, és elalszik a pokrócon, én meg kezdtem kicsomagolni a mézeskalácsot. Megszabadítottam a papírtól, természetesen így is alig láttam a tükörben valamit. Mindegy. Lesz, ami lesz, kiveszem a tükröt a kalácsból, gondoltam, és eldugom valahova, hogy csak az enyém legyen. Beleharaptam a kalácsba, ami nem volt csábító igazán, nem tetszettek a színei sem, de valamit valamiért. Csak a réműletre emlékszem, amikor a fogam a kalácshoz ért. Kőkemény valamibe haraptam, azt hittem, kiesik a fogam. Aztán megpróbáltam letörni a tükör körül a darabokat, ez sem sikerült. Visszacsomagoltam, visszatettem a helyére. Lefeküdtem a hűgom mellé.

Anyám sikertelen fényképezkedésére emlékeztet engem ez az epizód, ő összetépte a gyerekeivel készült képeket, én meg nem jutottam saját tükörhöz. Később meg, amikor véletlenül megláttam magam valahol, ablaküvegben, áruházi tükörben, más lakások tükreiben, gyorsan elkaptam a tekintetem. Felnőtt koromban komoly stratégiát dolgoztam ki a tükrökkel szemben. Nem néztem arra, ahol lesben állhatott egy. Azt mondják, ez valami trauma lehet, csúnyának képzeltem magam. Pedig nem volt okom rá, királylányokként kezelt minket hűgommal a rokonság, ha valahová megérkeztünk. Mi meg tornáztunk, énekeltünk, szavaltunk nekik, mint a majmok.

Anyám nem akarta, hogy meg legyen örökítve a külső képe, amikor ő szinte csak belül élt. Rab volt a saját életében, készült a szabadulásra. Ami el is jött, harmincvalahány év múlva. Amikor mi már felnőttünk, nem húztuk vissza a rabságba. Életében először élhetett egy olyan férfi mellett, akit képes volt elfogadni, és egy kicsit akkor boldog volt. Azt remélem legalábbis. Feste ni is akkor kezdett el, új, választott párja még ezt is előhozta belőle.

2.

Apám '25-ben született, és amikor anyámat elragadta a szüleitől, már túl volt katonaságon, hadifogságon, a pusztát rég otthagyta. Ő kiszabadítja a paraszti sorból, felviszi Pestre anyámat, szédítette nagyapámékat, akiknek több se kellett. Vigye...

Először Pestre vitte, azután Nyíregyházára, azután Tatabányára, majd ismét Nyíregyháza, ismét Pest, Róna utca, majd az Őrjárat utca különböző lakásai, míg végül az egyikben megállapodtunk, és ott éltek több mint negyven évig, apám haláláig. Bár elváltak, anyagi helyzetük nem tette lehetővé, hogy külön is költözzenek. Külön lakásban éltek, de az udvar közös maradt. Míg 84 éves korában anyámnak eszébe nem jutott, hogy felhúzzon egy kerítést, és ezzel védekezzen apámtól. Most már biztos, hogy a város két távoli temetőjében fekszenek majd egymástól, legalább holtukban nem zavarják majd egymást. Anyám kikötötte nekünk, lányainak, hogy a sírkövére a lánykori neve legyen vésve, apámtól így szabadulhat csak végleg.

„Perked a Balog-Semjén nemzetség birtoka volt. Nevét az oklevelek 1325-ben említik első ízben Terra Perked formában. Ekkor osztozik meg rajta a Balog-Semjén nemzetség semjéni és biri ága, s azt az osztozkodáskor a Biri család kapta. Amikor Biri Mihály magvaszakadtával Perked egy része ismét visszaszállt a rokon semjéni ágra, másik része nőági örökösödés útján a Domahidy család birtokába került. 1446-ban Perkedi Bálint Szabolcs vármegye alispánja volt, ekkor a Taktaközben fekvő Csobaj településen is volt birtoka.

Az 1500-as évek közepe táján a Kállay család tagjaival rokon Domahidy család birtoka lett. Ilyenkor még falu rangot viselt a mai tanya. 1556-ban még viszonylag népes település volt, de pár évtized múltán már csak mint puszta volt jegyezve. Birtokosai ekkor a Kállay és a Jármy családok voltak.

Perked birtokosainak, a Kállayaknak és Jármyaknak a szomszédos Abán és Balkányban is voltak birtokaik, így a későbbiekben Perked sorsa is azonos volt velük. Az 1800-as években Perked már népes puszta volt, s a Gencsyek birtokán élénk dohánytermesztés folyt, itt ekkor már 34 dohánykertész és cseléd élt. Még ilyenkor itt a Gencsyek mellett birtokos volt még a Jármy család is.” (Wikipédia)

Ezekhez az emberekhez nekem semmi közöm. A földjeikhez sem. Csak a homok volt az enyém, ami a talpamra ragadt. És a tájszólás, a zárt „e” hangjaim, ami annyira megkülönböztetett már gyerekkoromban is a pestújhelyi általános iskolában. Hát még később, a mai napig. Nem lettem paraszt, de idegen lettem a városban. Te honnan jöttél? – kérdezték tőlem a Teleki Blanka gimnáziumban az osztálytársaim. És te honnan? – kérdeztem vissza. Én pesti vagyok – mondták többnyire. Ja. Nem tudtam még a választ: Mindenki jön valahonnan. Én mindig nyírséginek vallom magam, a szabolcsi nem tetszik annyira. Tatabányai születésem apám életének egy kitérője, aminek akkor már anyám is elszenvetője volt, lévén a felesége. Miért nem az anyja hozta ezt a gyereket? – kérdezte döbbenet az orvos, aki meglátott anyám karján. De hisz én vagyok az anyja – mondta anyám, aki alig volt ötven kiló, és mindenhova egyedül vitt minket, mert apám erre nem vállalkozott. Neki dolgozni kellett, különben is szégyellte, hogy csak lányai vannak, születésünkör be se tette a lábát a kórházba, anyám nagymamámmal vitt haza engem.

Tatabányáról csak anyám emlékeiből tudok ezt-azt, bizonyos Alexa néni-nél laktunk albérletben, aki állítólag nagyon szeretett engem, annak ellenére,

hogy nagy rombolást végeztem a virágoskertjében. Ő fiatal korában Ferenc József rezidenciáján volt szakácsnő, és rendkívül finom ételek elkészítésének titkait adta át anyámnak.

Nyíregyháza-Sóstó is egy állomás, tizennégy éves korunk óta minden nyarat ott töltöttünk. Nagynénémék a téjeszesítés elől oda költöztették nagyanyámékat, és építkeztek, ahogy mindenki. A strand volt a mi világunk, húgommal reggeltől késő délutánig, míg meg nem éhezünk, ott pancsoltunk, aszalódtunk. A Kelet-Magyarország című lap hátsó oldalán a kis színes hírek között megjelent egy kép, bikinis lány ül a medence szélén, fejét a napba tartva. A kép alatt az írás: „Az utolsó mohikán”. Az a lány én vagyok. Az újsággépet sokáig őriztem, mára elveszett, mint annyi minden. De nem veszett el napimádó lényem, csak ma már félek a naptól is, öregít, mondják.

Első budapesti lakásunk aztán a rákospalotai Őrjárat utca egyik üzletelisége lett, az ajtó az utcára nyílt, az egész alig volt több huszonöt négyzetméternél. Nyíregyházi lakásunk ára apám zsebéből felszívódott. Ezt a lukat az önkormányzattól kaptuk. Volt, hogy amikor az iskolából hazaérve nem találtunk otthon senkit, kentünk magunknak egy-egy szelet kenyeret, megszíroztuk, és kiültünk a küszöbre, édesdeden falatoztunk. Köszöntünk az előttünk elmenőknek, volt, aki visszaköszönt, de inkább csak mentek tovább. Akkoriban megszokott látvány lehetett ez, semmi félnivalónk nem volt, a sarkon ott állt egy rendőr. Minden nap, minden éjjel. Igaz bácsi trafikja ott állt a sarkon, de nem ránk vigyázott, inkább az utca végi szovjet laktanya-kórház volt fontosabb. Az onnan lakóhelyükre estefelé hazaballagó ápolónők, akik persze szintén oroszok voltak, az út közepén mentek, elővigyázatosságból. Apám többnyire belőlük választotta a barátnőit, egyiket feleségül is vette, majd elváltak, Tánya ma Németországban él. Apám haláláig egy ukrán nővel élt, illetve ápoltatta magát, míg aztán tavaly a kádban szélütést kapott. Ebből a balesetből már nem gyógyult ki. Ludmilla visszament a gyerekeihez Ukrajnába.

Sokszor gondoltam arra, apám minek jött haza a Szovjetunióból, ha anynyira szerette az orosz nőket. Ha ott marad, anyám megmenekül tőle, mi meg persze meg sem születünk a húgommal. Rögtön utána aztán eszembe jut, hogy nem adnám én ezt az életet, amit kaptam, semmiért. Na persze, így könnyű. Az életben viszont nincs választás.

Később szüleim megvettek egy lakott házat az utcában, apám felhúzott rá egy bodegát, ott laktunk mi, gyerekek, ők meg éldegéltek az utca másik végén. De megszerettük ezt a kis kalyibát, már egyetemre jártunk, amikor még mindig ott időztünk. Ott végeztük napimádó szertartásainkat, a kertben, nem messze a mogyorófától, ami alatt állítólag el volt temetve valaki. Már nincs meg a mogyorófa, vendéglő épült a helyére, a bodegát csak most bontattuk le, apám halála után.

A szülőföldem a szüleim földje, és a nagyszüleimé. Mi maradt a származásból, a földből, amiből vétettünk? A virágok körül anyánk földben évelő keze, anyám ülteti a virágokat rákospalotai kertünkben. Ennyi maradt talán. És szememben a konokság, szavaimban, ha megszólalok, a zárt „e”. És az Őrjárat utca, végén az orosz kórházzal, ami lassan harminc éve eljegyezte magát az enyészettel. Itt telt életem eddigi leghosszabb része. Anyáméból ötven. Már ő sem lakik ott, egyedül maradt a ház, a kert. Életünk tanúja. A nyírfa, a bambuszok, a sok gyűszűvirág, a diófák talán még emlékeznek ránk egy ideig. Míg ki nem vágja őket valaki. A gyerekkor minden perce emlékké lesz, múlik bennem. Most múlik pontosan.

Most, hogy anyámat már nem lehet egyedül hagyni, és húgomék magukhoz vették, néha megkérdezi: „Kisfiam, hol van az én otthonom?”

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

NOVOTNY TIHAMÉR

Egy eltévedt aranykor eltévedt lovasa

Mosonyi Kiss Gusztáv emlékére

Mosonyi Kiss Gusztáv grafikus, a szentendrei Vajda Lajos Stúdió egyik alapító tagja 2016. szeptember 24-én hosszan tartó betegség után, életének hatvannyolcadik évében hunyt el. Halála előtt kéthárom héttel egy véres előérzet szürreális könnycseppje gyanánt (magam termelte) hosszúra nyúlt pirospaprikát akasztottam lehunyt szemű önarcképének sötétbarna keretére, hogy emlékeztessen magamat, fel kell hívjam őt, mi van vele. Guszti nem várta meg jelentkezésemet – Matyófalvi (Matyó) Gábor, Joláthy Attila, Agócs Attila, K. Kovács Imre, Csajka Gábor Cyprian, Gubis Mihály, Imreh Tibor és Bernáth(y) Sándor után, immáron kilencedikként a sorban a vajdások közül – elment anélkül, hogy elköszönhattünk volna egymástól. Nehéz sorsú, majdhogynem irányíthatatlan, öntörvényű, terhelt ember volt, ám rendkívül okos, éles eszű, kiváló művész, akire ijesztően kemény testi szenvedést mért a sors, amit ő – a nehéz pillanatokban mindig mellette álló élettársa, barátja szavaival élve – meglepő önuralommal és intelligenciával viselt el. Félig-meddig előre látható volt korai távo-zása, bár nem egészen így képzeltem el a jövőt. Az említett lehunyt szemű, kalapos, bajszos önarcképe, amely egy egyszerű, kisméretű, halvány ceruzarajz, 2005 óta egyfolytában búcsúzkodott tőlem a fali telefonunk mellé akasztva.

Elöttem egy másik rekvizituma, a 2001-ben készült, egyetlen komoly katalógusa, amelynek borítójára az 1968-as datálású *Úton* jelölésű rajzát helyeztük. A mű valószínűleg Jack Kerouac azonos című kultuszregényének grafikai átérzete. Az idősíkokat és a térrétegeket, a súlytalanságállapotot és a sebességérzetet, a centrális és a madárperspektívát bravúrosan ötvöző kép áttetsző repülő szőnyegén egy fiatal pár hasal, utazik, száll, lebeg a végtelen felé: a lány mellett egy bőrtáska, a fiú mellett egy italosüveg látható. Mosonyi Kiss Gusztáv autonóm rajzain mindig pontosan és telitalálatosan fogalmazott.

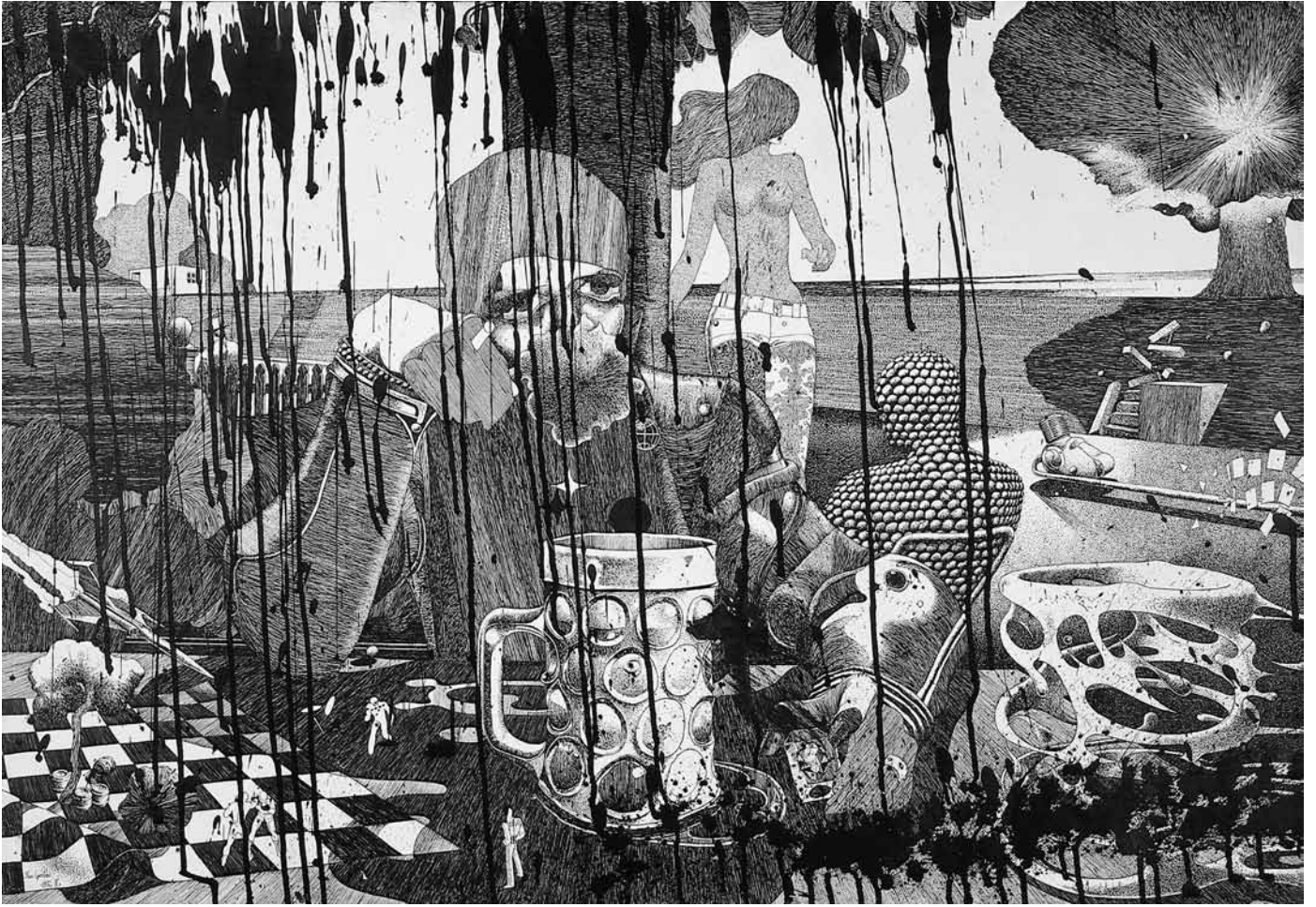
Ő elszállt az örökkévalóságba, az írás meg itt marad, nekünk – megmarad.

Foglaljuk hát össze, mit is kell tudnunk róla, a született őstehetségről, az egészen rendkívüli látó- és láttatóképességgel rendelkező grafikusról, a lelki és szellemi adományokban bővelkedő, ám az anyagi javakban és az elismerő pártolásokban szűkölködő, erényeiben olykor megingó, érzelmekben esendő képzőművészről.

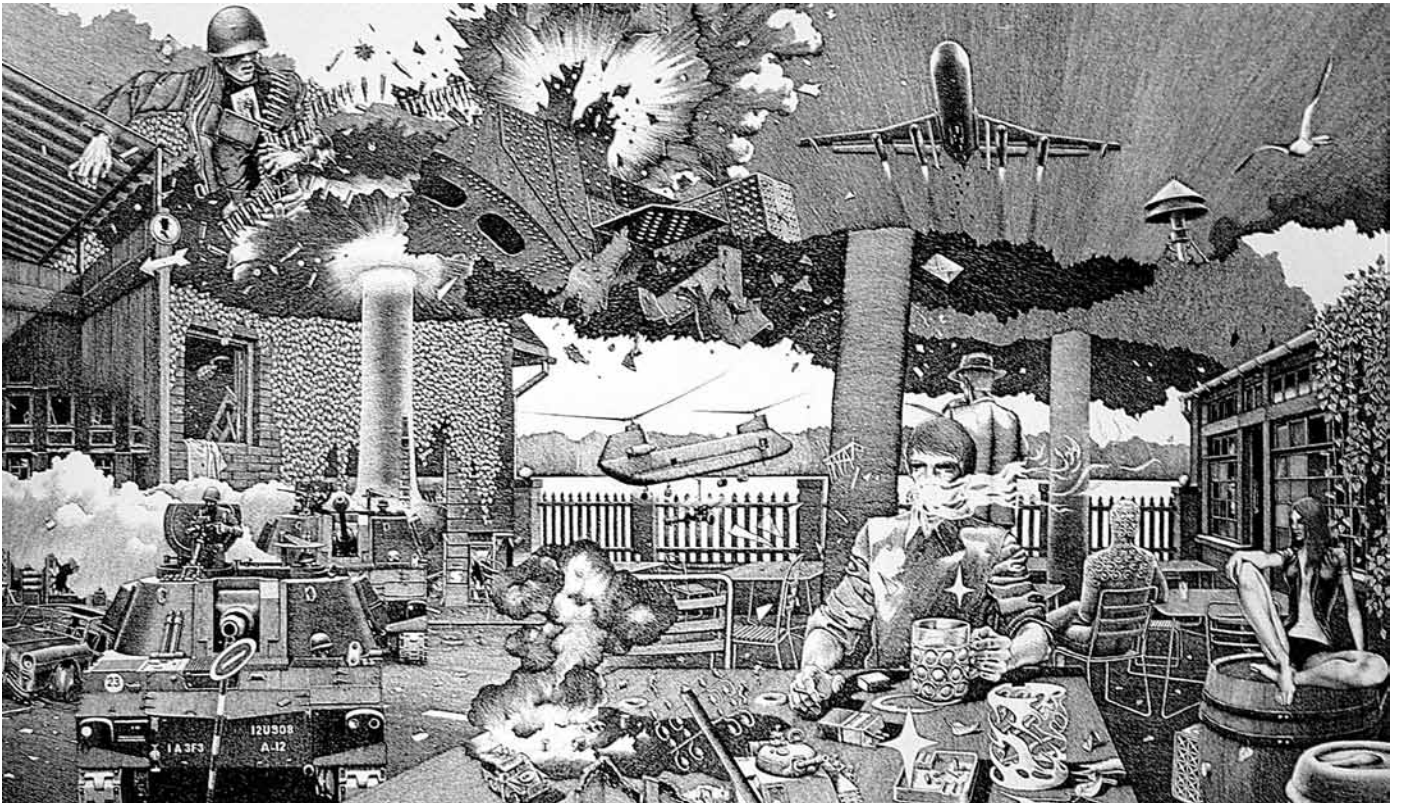
Anyja neve után Mosonyi, apja neve után Kiss Lajos Gusztáv 1949. április 25-én született Kisújszálláson, az Alföld és az „ősnyugalom” körülbelüli kellős közepén, ahol dacára az ötvenes évek padlásöprögető, kollektivizáló, körömtépegető, hidegháborús légkörének meg a kisemberek élete munkáját is könyörtelenül negligáló államosításoknak, viszont hála a történelmi hagyományaiban élő mezővárosi miliőnek, a szomszédokat és barátokat tisztelő, zár nélküli kapuknak és ajtóknak, valamint a gyermekeket szerető türelmes nagyszülőknek – eszmélése a paradicsomi létállapot jégében telt el.

Azonban a család anyagi helyzetének megrendülése okán ebből az Édenből kiűzetvén, hétéves korában már a világtörténelem akkori kohójának és színpadának kulisszái között találta magát. Vagyis a forrongó, lázban égő '56-os Budapesten, a városmajori Maros utcában, édesapja testvérének lakásában, ahol – hogy az ő szavajárásával éljek – „hullott a cserép, mint a csendes nyári eső”, „a bácsik kint az utcákon és tereken lövöldöztek egymásra”, „éppen nem kellett iskolába járni”, s „mindent összevetve, a bizakodás és a szabadság légköre uralkodott”.

A romos Vár közelsége, a Hadtörténelmi Múzeum látogatható anyaga, a családi összejövetelek hazaserzetetes beszédtemái, a második világháború mindenütt megtapasztalható titokzatos nyomai, valamint '56 véres és hősie „happeningjének” katartikus epizódjai és friss emlékképei tehát már csak véglegesítették benne a korán kialakuló, haláláig tartó történelmi érzékenységet. Példának okáért a fegyverek hátborzongatóan titokzatos világa iránti megmagyarázhatatlan vonzódását, illetve a történelem tárgyi, szellemi és vizuális jelenségei irányában megmutatkozó kiirthatatlan érdeklődését.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Régi szép idők (Zöldfa kerthelyiség), 1972; Híreket mondunk, 1974

Rajztehetsége korán megmutatkozott. Az elemi iskola végén (megjegyzendő, hogy a meglehetősen öntörvényű, akaratos és talán a családi ellentétek miatt problémás gyermek, akit csak terelgetni lehetett, de nevelni nem, a nyolc osztályt nyolc különböző tanintézményben végezte el) előfelvételiként már férfi és női aktokat rajzolhatott, amit a padtársai nehezen hittek el neki. A képzőművészeti gimnáziumot azonban – ahol bevallása szerint nagyon jól érezte magát, és a szakmai ismeretek elsajátításán kívül jóformán csak a történelem érdekelte őt, s ahol egyébként a sors különös játékként Aknay Jánossal, a későbbi Vajda stúdiós társsal egy padban ült – az otthoni feszültségek, illetve a koraérettség okán nem tudta, nem akarta befejezni. 1966-ban – nem követve nővére példáját, aki ugyanide járt, és le is érettségizett – szülői beleegyezéssel kikérte magát az intézményből, hogy most már a Nagyvárad téri lakásukból elköltözve minél előbb önállósíthassa magát, s hogy a saját elképzelései, rögeszméi szerint élhessen.

Még ugyanebben az évben megismerkedett az albérletet kereső Samu Gézával, s az ország több pontján felbukkanva, többek között Pécsre is leutazva együtt csavartak, ám mindez egy időben történt azzal a lényeges életrajzi mozzanattal, hogy raktárosként elhelyezkedhetett a Néprajzi Múzeumban, ahol a magyar osztályon dolgozhatott. A múzeum raktári anyagát bújva, valamint a gyűjtőutakon az országot járva a tárgyi néprajz csodálatosan gazdag világa elragadtatásra készítette őt. Az itt szerzett ismeretek és tapasztalatok egy főiskolányi időszak tudásanyagát pótolták számára. Először érezte úgy, hogy ha nem történik vele semmi rendkívüli, akkor az élete sínre kerül. Ezzel a lépésével persze ki is védte a szülők segítőkész szándékát, akik fegyvermániája miatt a katonai pályára szerették volna terelni őt. A sors azonban kíméletlenül közbeszólt, és 1968-ban a Néprajzi Múzeumból elbocsátották. Ennek oka pedig egy családi örökösödési vitából származó büntető eljárásból fakadt, amikor is, hogy műteremnek megszerezhesse magának nagyapja egykori szerény kis műhelyét, egy, a szeretett nagypapa által valamikor neki készített és ajándékozott puska is előkerült a rejtékből a nagyobb nyomtatók kedvéért, amelynek következményeként négy hónapi elzárásra ítélték. Így került Gusztáv 1968–69 táján Szentendrére, ahol hamarosan és a világ véletlenjeinek legtermészetesebb módján – hiszen „az eltévedt napok a Napba néznek és megvannak” – megismerkedett ef Zámbo Istvánnal, valamint a köréhez tartozó néhány, többnyire a képzőművészet valamely műfaját amatőr és autodidakta módon űző fiatalemberrel, és ettől kezdve részt vett az Októberi Szabadtéri Tárlatokon, amelyből kinőtt a később legendássá váló szentendrei Vajda Lajos Stúdió.

Egykori beszélgetéseink során egyértelműen kiderült, hogy Gusztáv számára Szentendre volt az a választott hely, ahol ha rövid időre is, de boldognak, önfeladtnak és elégedettnak érezte magát. Ezt az időszakot hol *Aranykornak*, hol meg egyszerűen csak *Boldogságos állapotnak* nevezte. Itt szabadnak érezhették magukat a fiatalok. Az egymás között csak *Zöldtakonynak* nevezett Zöldfa vendéglőben, a Művész presszóban, a Duna-parton vagy a város bármely pontján rendszeresen találkozáva, mindenki mindenkivel összekeveredve, összevegyülve egyenlőnek és egyenrangúnak érezhette magát. A hivatásos és az amatőr művészek között nem voltak koncepciós viták. A spontaneitás, a játékosság, a bolondozás, az ötletszerűség és saját rögeszméik szerint, a képzőművészet közös nevezője mentén éltek. Mindenki úgy volt kerek egész, amilyenek megismerték egymást.

Vajda Lajost körülbelül abban az időben kezdték felfedezni és értékelni, amikor ezek a fiatalok beborbantak a művészeti életbe. A feljövő generációban ekkor tudatosult a tragikusan korán elhunyt alkotó szellemiségének valódi súlya és színvonala. S amikor 1972–73-ban, ha a hatalom által kierőltetve is, de megalakult a Vajda Lajos (Amatőr) Stúdió, a névválasztás szinte önkéntelenül adódott.

Ezzel együtt a pre-vajdasok művészete erőteljes, „agresszív”, tolatkodó, a „kultúrnyikok” számára *IDEG*ⁿ (!), egyszersmind kiismerhetetlen, kiszámíthatatlan és irányíthatatlan volt. Maguk közül alaplásból száműzték a cenzúrákat. A korabeli elnyomó hatalom pontosan tudta, érezte, hogy ezek a fiatalok játszva destruálják a szocialistává idomított társadalmat, s egyáltalán nem tetszett neki, hogy a Szentendrán fellépő amatőrök túl jól és felettébb szabadnak érzik magukat, ezért az ártatlan Nalaja Happing után keményen lecsapott rájuk, s egy koncepciós perben könyörtelenül bosszút állt a társaságon. Mosonyi Kiss Gusztáv – ugyan egy „komollyá” váló italozás következtében nem vett részt a történetben, bár ő rajzolta az esemény néhány példányos, kézzel sokszorosított meghívóját – szerencsés módon megúsza a Nalaja-pert. A történetek után mégis az volt a véleménye, hogy a hatalom ügyesen megmérgezte azt az önfelad hangulatot, ami a pre-vajdas időszakot jellemezte.

És most idézem őt: „összességében mégiscsak egy hihetetlenül gazdag, sűrű szellemi mozgást hoztunk létre, amit ha anyaggal kellene kifejeznem, biztos, hogy megállna benne a kés. És én attól

tartok, hogy ez a hatalmas energia, az a borzasztóan sűrű légkör pont a Happening-eset után kezdett kifáradni és megritkulni. Valahogy ezután már megváltozott minden. Ez nem volt igazán észrevehető, de végül is erről volt szó. Úgy gondolom, hogy jobban tette volna a hatalom, ha nem nyúl bele ebbe az egészbe. Egy pillangót se lehet megfogni következmények nélkül! Ez így nagyon romantikusnak hangzik, de megközelíti az igazságot. Ez az egész tulajdonképpen egy nagy varázs volt. Hogy honnan jött és hogyan alakult ki, megfoghatatlan.”

Az élet azonban ment tovább. Tudjuk, hogy Mosonyi Kiss Gusztáv 1972-ben, a Pécssett megrendezett Amatőr Képzőművészek és Szakkörök Országos Jellegű Kiállításának I. díját kapta, s hogy 1972–73-ban egyik alapítója, '75–'76-ig pedig aktív kiállítója volt a szentendrei Vajda Lajos Stúdió-nak. S azt is tudjuk, hogy 1972 és 1979 között rendszeresen jelentek meg rajzai az Élet és Irodalomban és más újságokban, magazinok címlapjain, hogy több könyvet illusztrált, valamint az sem titok, hogy 1975-től tagja lett a Művészeti Alapnak, s hogy egyéni stílusával 1976 és '83 között a Fiala Képzőművészek Stúdiójának sokarcúságát is gazdagította.

Gusztáv tehát a hetvenes évek közepe táján visszaköltözött Budapestre, abba a Nagyvárad téri lakásba, ahová hivatalosan be volt jelentkezve, mivel nem tudta fenntartani a szentendrei Darupiaccon található albérletét. Az életrajzi adatok innentől fogva ma még elég hiányosak. Annyi bizonyos, hogy 1982-től Érden telepedett le. A nyolcvanas–kilencvenes években azonban majdhogynem teljesen eltűnt a VLS palettájáról, s ezzel együtt az oly kecsegtető reményekkel induló alkotói pályáról is. Ugyanis illik megjegyezni róla, hogy az első komolyabb méltatásokat ő kapta a vajdasok közül, hiszen művészi érdemeivel három szakember is foglalkozott a korabeli sajtóban. Közülük Tóth Antal méltatása a rangos Művészet folyóirat 1974/11-es számában jelent meg. Ezért csak örülni lehetett annak, amikor Kiss Gusztáv 2000-től kezdődően újra felbukkant munkáival a közönség előtt, leginkább a VLS által szervezett bel- és külhoni tematikus tárlatokon, de más helyeken is. Például a Műcsarnokban bemutatásra kerülő millenniumi *Feketén-Fehéren* című kiállításon, ám önálló manifesztációkat is tartott Szentendrén, Budapesten, Érden és Szászhalmattán.

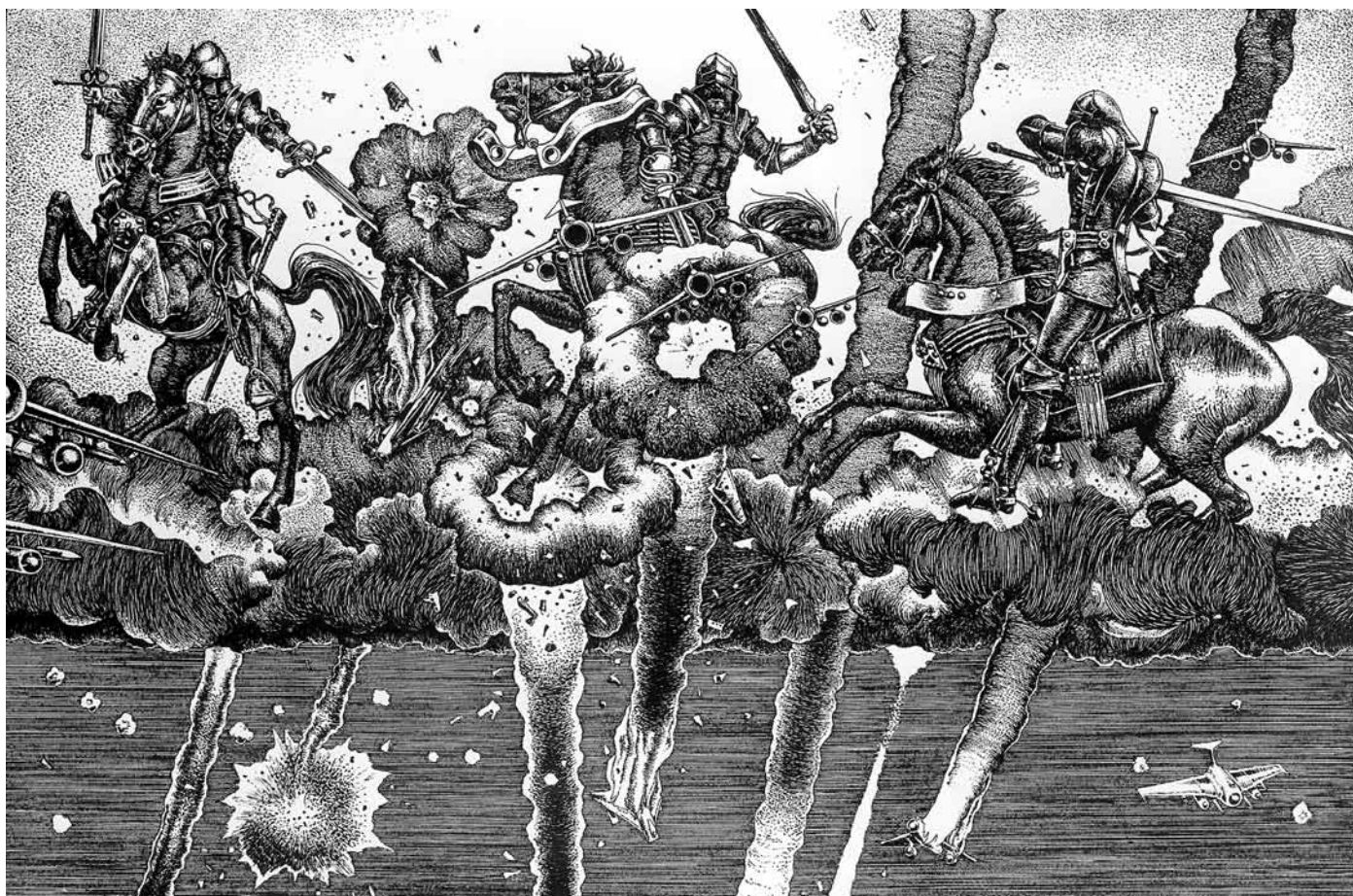
Azt is olvashattuk róla, hogy az Érdi Hungarikum Klub tavaly felvette alkotásait az *Érdikumok* közé, s hogy már régebb óta tagja lett a hagyományörző Szent László Szarvasgomba Lovagrendnek, részükre több rajzos megbízást is teljesített, s hogy legutolsó nagyobb munkája a *Képes barangolás Érden* című, gyerekek számára készített kifestőkönyv volt.

Azonban az életrajzi vonatkozásokon túl mégiscsak munkáinak stílusa, egyéni törekvései, valamint világszemlélete alapján kell megítélnünk és elhelyeznünk őt a szentendrei, a magyarországi és az egyetemes művészettörténet folyamataiban.

Kiss Gusztáv rajztudására szaktanára, Benedek Jenő már a kisképzőben eltöltött éveit alatt felfigyelt. Munkáit korai eszmélése óta olyan aprólékos, már-már az aszkézissel felérő részletező műgonddal, kitartó babramunkával, a saját szavajárásával élve „bütykölős” stílusban rötta papírra, ahol az összkép tekintetében a legkisebb pontnak és vonalnak is jelentősége van. Bravúrosan lényegre törő, általában ellentétpárokban gondolkodó, a valóság elemeivel igényesen, pontosan, könnyeden, esztétikusan és költőien játszó, egyenletes, szép elosztású, egyensúlyra törő, látványosan világos szerkezetű és felületeiben mégis ízesen szabatos, a reneszánsz, a manierista és a barokk kor réz- és fametszőinek stílusát, fogásait (A. Dürer, A. Altdorfer, L. Cranach, J. Callot stb.), valamint a magyar szecesszió művészeinek mesterségbeli tudását és dekoratív fogásait (Simay Imre, Kozma Lajos, Nagy Sándor, Tichy Gyula, Sassy Attila stb.) felelevenítő autonóm tollrajzait (mert szinte kizárólag így dolgozott) általában egy szuszra, a papír egyik sarkából vagy területéből kiindulva egy ültében, fejből alkotta meg. Összpontosító szelleme, katonás vagy inkább huszáros géniusza így adózott az ihletettség hosszúra nyúló, fárasztó, ámde szent pillanatának. Gyakran előfordult, hogy egyetlen rajzot négyszer-ötször is újrakezdett, ha nem tetszett neki vagy megzavarták őt a koncentrációjában. Nem volt gyors művész, ezért relatíve kevés munkája maradt ránk.

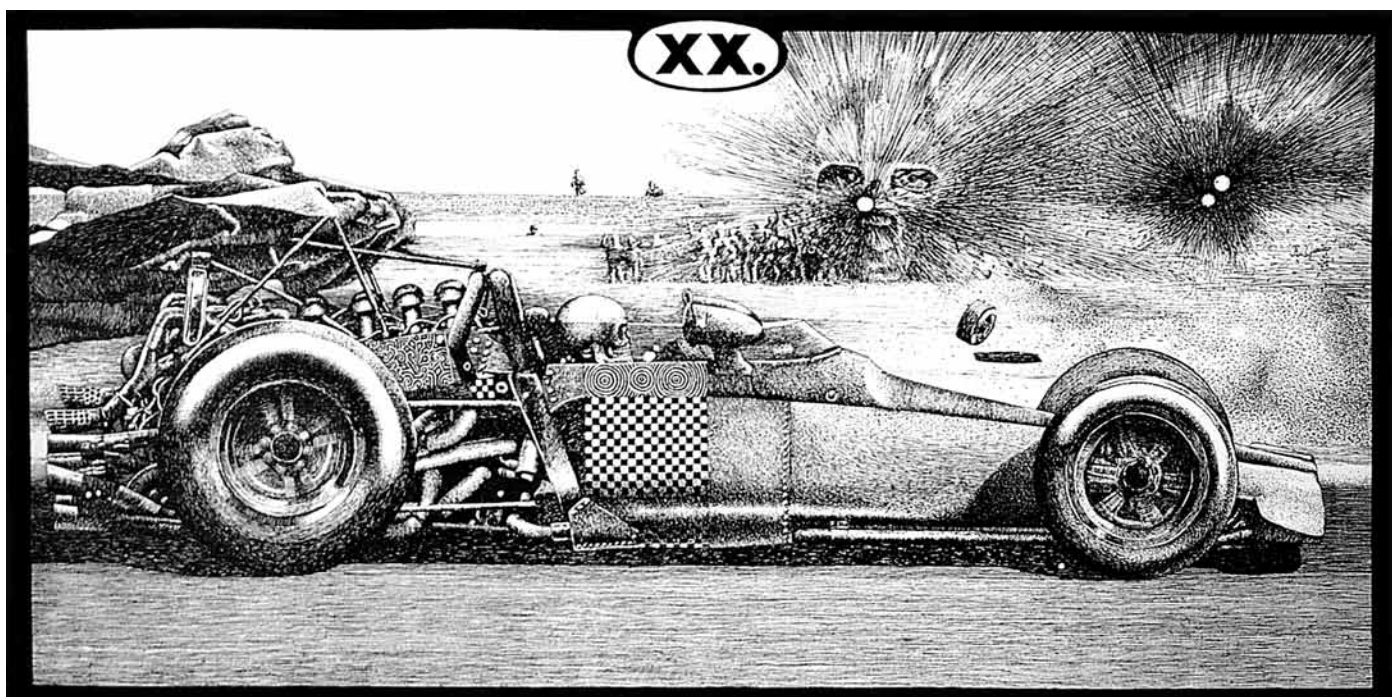
Persze itt is akadnak kivételek mind az időtartam, mind a hasznos fegyelem, mind pedig a motívumkincs birtoklásának tekintetében. Mert számára nemcsak a Néprajzi és a Hadtörténeti Múzeumban eltöltött tárgyrajzoló korszakainak, de a csavargások időszakának, valamint a különféle munkahelyeken, illetve kocsmákban eltöltött óráinak is voltak ihletszerző, helyzetmegfigyelő, a szociológiai értékeken túlmutató hasznos pillanatai, témabegyűjtő, ötletfelhalmozó következményei.

A különös téri megoldásokat, a modernül mozizó látószöveket, szokatlan perspektívákat és kiemeléseket kedvelő eklektikus részletező tényrealizmusát – amelynek egyetlen és legfőbb mércéje

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Apokalipszis, 1973

MOSONYI KISS GUSZTÁV, XX. század, 1970

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Nostalgia GT, 1972

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Verseny, 1974

a klasszikus görög művészet volt, s amely az úgynevezett underground képregény-stílusnak, a tudományos fantasztikumnak, a „sci-finek”, a „tudattágító” szürrealizmusnak, az animációs látásmódnak, a fikciónak és a tárgyiasságnak a különös keveréke volt – a magyar rocknemzedék, illetve a beatkultúra világ- és életszemléletének sajátos lenyomataként értelmezhetjük, amelyből olykor sem a neoromantikus szemlélet, sem a kívülállás nézőpontja, sem az érzelmekben gazdag empáti- kus elbeszélő líra, sem pedig a kritikai attitűd nem hiányzott.

Tartalmi szempontból több nagy témakör foglalkoztatta őt: a magyar népművészet tárgyai és díszítőmotívumai; a modern gépkorszak apokalipszisbe fulladó erőfitogtatásai, „fatalista sebességmániája” és környezetrombolása; az ördöggel cimboráló ember „világmegváltó” tervei és álmai által gerjesztett entrópi- kus erők állandó jelenléte; az elvagyódás; a világ- és a magyar történelem sorsproblémái építményekben, öltözékekben, közlekedési tárgyakban, fegyverekben és objektumokban megfogalmazódó korszakai, valamint különös alakjai, nagyságai; a háborúk lenyomatai; az elmagányosodás hétköznapi jelenei, valamint a mindennapi élet egyszerű örömei és problémái; illetve bizonyos zenei hangulatok tájképi víziókban történő kifejeződése.

Főleg fekete-fehér tusrajzokat készített, néha ceruzával is dolgozott, autonóm grafikáinak némelyikét azonban szitanyomással, valamint fénymásolással, illetve számítógépes nyomtatással is sokszorosította. A magyar grafikában a fikció, a szocio- és a szürnaturalista tárgyiasság okán „félszár- az”, „lírai verista” stílusát, szemléletét leginkább Csernus Tibor, ef Zámbo István, Oláh Máttyás és Bernáth(y) Sándor egykori, a hetvenes évek elején-közepén készített ceruza- és golyóstollrajzaival, illetve Hajagos Imre, Farsang Sándor és Somogyi Győző a hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján és a nyolcvanasok elején alkotott egyedi és sokszorosított munkáival hozhatjuk valamelyest összefüggésbe.

Mindezek mellett vagy még inkább mindezek ellenére Mosonyi Kiss Gusztávnak senkié- vel össze nem téveszthető stílusa volt. S ennek egyik legfőbb jellegzetessége, ahogy a művész sajátos sűrűségű mikropontjai és vonalszálkái segítségével illuzórikus értelemben megmozdította, elindulásra, forgásra, örvénylésre, száguldásra kényszerítette a teret és a pillanatképeket. Tudniillik a mikropontjai és mikroszálkái elé vagy mögé olyan láthatatlan magnetikus erőteret volt képes tölteni, amittől szinte filmvászonná alakultak grafikái. Tevékenysége során mindig megtörtént a csoda: sóhajtott, élt, léleg-

zett, lüktetett, nekiiramodott minden motívuma, s nyomában kélt a hang s esetenként a hangrobbanás.

Úgy tűnik nekem, hogy Mosonyi Kiss Gusztáv hatvanon felül is megmaradt örök kamasznak, léle- kben, szel- lem- ben, idegekben érzékeny fiatalnak! Megmaradt, mert akárhányszor beszélgettem vele – ehhez persze nála az államilag engedélyezett ajzószer- ek (nikotin és alkohol) egy bizonyos szintig emelhető mértéke és nem túlfogyasztása volt szükséges –, mindig meglepett pontosan, szemléletesen, érzéken, élményszerűen és amnéziás tünetek nélkül fogalmazó éles emlékezőtehetsége és friss elméje, amely éppolyan tiszta és erős víziókat, tanulságokkal teli képzeteket volt képes karcolni a mondandóját meghallgató ember agysejtjeibe, mint amilyen részlet- íziglen hiteles, tárgyleíró vonalutakat, témamegtesztelő vonalrendszereket, emlékidéz- ő vonalsűrítményeket tudott rajzolni és róni tustollának tűfoka a szűz papirosra. Intellektuális lény- e tehát teljesen azonos volt aprólékosan felépülő, klasszikus tudású grafikai rajzstílusával. És a memóriája úgy működött, mint az elefánté! Amit egyszer meglátott, felismert és megemésztett, azt soha többé nem felejtette el. Látószerve és emlékezete úgy funkcionált, mint egy kamera, vagyis az egyszer és mindenkorra felvett jelenet eseménytartalma fejében mindig lejátszható, oda- s visszatekerhető, kockáról kockára megállítható, felnagyítható, kimásolható, összemontírozható és megismételhető filmszalaggá változott.

Persze neki is megvoltak azok a vele született fixa ideái, személyiségébe sorsszerűen kapaszkodó individuális rögeszméi, amelyektől nem tudott megválni, elszakadni, s amelyek ráállították, ráirányították a figyelmét, tekintetét a véletlenül felfedezett, ösztönszerűen kergetett vagy tudatosan keresett-kutatott témákra, tárgyakra, történelmi eseményekre, kulturális és társadalmi jelenségekre, a technika és a civilizáció visszasságaira stb., stb.

„Én nem a benyomásaimat, hanem a biztos pontjaimat rajzolgom a papírjaimra. S amikor ezek a biztos pontok megvannak, ezekre építem a hétköznapi jeleneteket és dolgaimat” – magyarázta egyik vele készített riportomban.

Elraktározott ismereteinek valószerűsége, rajzi közléseinek szavahihetősége és igazságtartalma tehát a részletekre is ügyelő, aprólékos, tüzetes megfigyelőképességéből fakadt. Ugyanakkor általában a dolgok hangulata felől közelítette meg a világ számára fontossá váló jelenségeit, és látatta meg azok mitikus, általánosítható, jelképi erejű, egyetemes vonatkozásait és vonásait. Tárgyai és jelenetei végül is az időről, a nagy összegző gondolatokról szóltak. De egy jelenségben sohasem csak magát a tárgyat, tárgyakat vette észre, hanem azok valószínűsíthető kapcsolódási pontjait is megalkotta asszociációs alapokon működő, időutazó akadémizmusában. Tehát a képzeletében megfogant mögöttes szellemi hálót is felvázolta és megszötte a papírlapokon.

Nála a ránk hagyományozott dolgok, jelenségek és tárgyak egzisztenciális, történelmi, társadalmi és kulturális értelemben, sőt bölcséleti szinten is beszélnek „a mi kis hazánk” és térségünk múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Rajzai nemcsak konkrét tényeket közölnek velünk, hanem pontosan fogalmazott problémákat tárnak elénk, és költői valóságos helyzeteket teremtenek számunkra, azaz egy sűrített atmoszférába csalják tekintetünket.

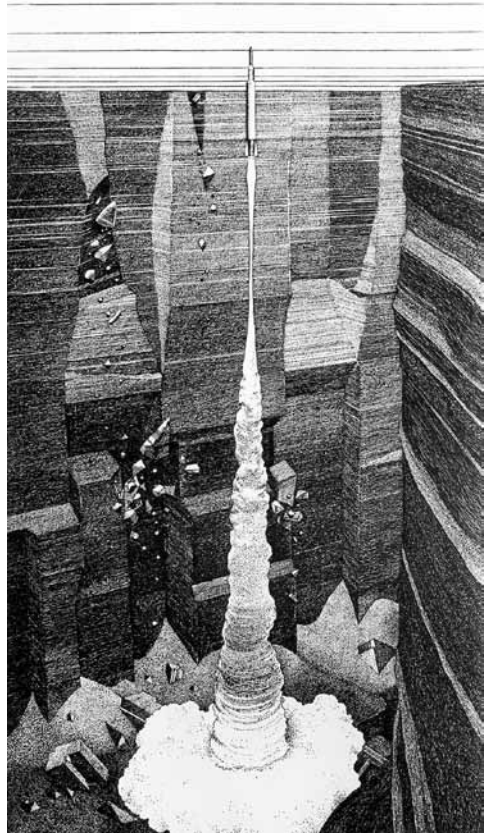
Részletező tényrealista grafikáiban gyakran egymás mellé kerültek, újraértelmeződtek, mai ruhába bújtak, aktualizálódtak a régi korok és korszakok jellegzetes figurái, jelképei, régészeti, néprajzi vagy ipari tárgyai és termékei, valamint művészettörténeti mintái, jellegzetes toposzai, jellemző képi fordulatai. Mosonyi Kiss Gusztáv tehát éppannyira tény- és motívummanipulátor volt, mint amennyire adatközlő alkotó ember.

Érdekes példa mindezekre a *Hadész elrabolja Perszephonét* (2002) című műve, ahol a kép központi motívumának férfi- és nőalakját Lorenzo Bernini a római Borghese Galériában őrzött *Proserpina elrablása* (1621–22) című márványszobrának két figurájától kölcsönözte. A Bernini által készített mitológiai mű mezítelen izomemberének, Hadésznek (Disnek) az alakja s a jelképpé váló téma – amikor is az alvilág, a halottak birodalmának fejedelme a fő-fő isten, Zeus engedélyével elragadja Démétér, azaz a föld, a földből sarjadó növényi élet istennőjének leányát – szinte kínálta magát a „balkáni” háborúra történő utalásra. Így Hadészt a délszláv háború katonaruhájába öltöztette, s rá a közvetlen közelünkben nem is olyan rég még arató halál és legújabb kori háborús vész kézfegyvereinek attribútumait aggatta, míg Perszephonét, a kiszolgáltatottság jelképét eredeti ábrázolási formájában hagyta meg.

A példákat sorolhatnánk, de közülük bármelyik mű azt bizonyítaná, hogy Mosonyi Kiss Gusztáv fotó-, illetve nyomtatott kép alapú, valamint saját élményforrásokból táplálkozó asszociatív akadémizmusának, azaz egyénített, személyes és sűrített realizmusának sohasem kellett a szomszédba mennie se témáért, se ötletért, se szellemért ahhoz, hogy alkotásai ne a magas művészet világában találják magukat. Mert belső követelményrendszerének az volt az egyik sarkpontja, hogy a mű ne csak szép legyen, de világa láttassa azt is, ami mögötte van, a másik pedig az, hogy amit a rajzoló ért, azt a néző is érteni fogja.

Mosonyi Kiss Gusztáv mindig a hangulatai és a benyomásai után ment, ezért állandó konfliktusban élt a környezetével, szándékai meg a világ nem nagyon tudott, nem nagyon akart találkozni egymással. A legfőbb vágya az volt, hogy csendes magányban dolgozhasson, szabadon élhessen rögeszméinek. Ezt a boldogságos állapotot talán egyedül csak a hajdani Szentendrén találta meg. „Nem volt egy olyan pontja a városnak, mert ismertük minden zegzugát, akárhol is csavarogtunk benne, ahol ne éreztük volna otthon magunkat. Ez egyben az otthonosság légkörét is jelentette, mert ha becsuktam magam mögött az albérletem ajtaját, akkor azt csak a szűnyogok miatt tettem, és ha hazamentem, ott várt érintetlenül a rajzasztalom, és a frissen zsákmányolt gondolataimat máris papírra vethettem” – mesélte nekem 2001-ben.

Nem véletlen tehát, hogy Mosonyi Kiss Gusztáv (egykori padtársa gondoskodó közreműködésével) ezt a csendes magányt a szentendrei temető örökkévalóságában találta meg.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Atom (Hopp! Ejnye!), 1973; Virágoskert, 1971

MÁRKUS BÉLA

Röpiratok változatai

Csoóri Sándor a hatalom látóterében

2. rész

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

1959–1967

Az Irodalmi Adattár szerint Csoóri 1958 és '68 között szabadfoglalkozású volt – amikor 2005-ben Mátraházi Zsuzsa kíváncsiskodott, hogyan tudott megélni, azt válaszolta, mindig a mellékeseiből élt, sokat dolgozott a rádióknak „arctalanul, kölcsönkapva mások nevét”, hisz „1956 után hat esztendőig nemigen jelentem meg folyóiratokban”. Különös, hogy a pályának erről a fél évtizedéről mégis a folyóiratok története őrizte meg a legtöbb dokumentumot. Készítőik nem sajtó- vagy irodalomtörténészek voltak, azaz műfajuk nem kritika, tanulmány vagy esszé, hanem feljegyzés, jelentés. A bennük foglaltak sokkal inkább azt fedik fel, hogyan viszonyult a hatalom Csoóri Sándorhoz, semmint hogy hogyan viszonyult ő az „új kurzushoz”.

Az első irat! 1960 legelejéről való, Aczél Györgynek szóló minisztériumi feljegyzés, Pál Ottó főelőadó fogalmazásában. Arról számol be, hogy a költő a Fejér megyei Nagyhörcsög-pusztán találkoztartott, és az *Ördögpilléből* olvasott fel néhány verset. A résztvevők közül néhány egyetemistának az volt a véleménye, hogy az *Anyám fekete rózsza* néhány sora – „Anyámra durván szólnak / jött-ment idegenek? / Anyám a ijedtségtől / dadog és bereked. /.../ Gépek, gyártmányok zengnek / csodáktól szélütötten, / de egy se futna hozzá: / segíték, azért jöttem” – hátráltatja, azaz akadályozza „a mezőgazdaság szocialista átalakítását”. Vita robbant ki, már nem a téesz-szervezésről, hanem 1956 októberének megítéléséről. A feljegyző főelőadó értékelő beszámolója: az egyetemisták „jól megtanulták a leckét, és nagyon helyesen érvelve kiokították Csoórit és a jelen lévő, mélyen hallgató pedagógusokat az ellenforradalmat kiváltó okokról, Rákosinak és csoportjának hibáiról, Nagy Imre és csoportja példátlan árulásáról, az ellenforradalom hazai fő erejéről, a belső reakcióról, valamint az ellenforradalmi felkelés legerősebb tényezőjéről: a nemzetközi imperializmusról. Csoóri azt válaszolta, hogy jó nekik, ha ezt értik, mert neki ez nem ilyen egyszerű. Szerinte a nemzet- és gondolatvilágában lévő indulatok robbantották ki az ellenforradalmat. A nemzetben meglévő hangulatot az írók tudták felfogni, mert sokkal szorosabb kapcsolatban állnak a néppel, mint bárki. Primitíveknek és aszkétáknak nevezte az egyetemistákat, és erre a fiatalok egy része kivonult a teremből.” A feljegyzés szerint a költő úgy vélekedett, '56 októberében „csupán egyes vezetők tudták, hogy ellenforradalom van, s talán még azok, akik a saját primitív, személyi élményeik és érdekeik alapján jöttek rá”, minek utána kijelentette: „Magyarországot kommunisták vezetik, és ő szocialistának érzi magát”. A feljegyzés végül summázza, ki mindenkinek ártott a József Attila-díjas költő: az egyetemistáknak, a pusztai tanítóknak, az Írószövetség tekintélyének és „saját írói, költői egyéniségének és hitelességének is”. Javaslat: „Éppen ezért egy életre szóló emlékeztetést kellene adni Csoóri Sándornak.”

Ha Aczél György azon nyomban nem fogadta is meg a tanácsot, az bizonyos, hogy a költőt egy életre szólóan figyelte – esetleg: figyeltette –, a látómezejében tartotta. Ugyancsak 1960-ból való a Tájékoztatási Hivatal dokumentuma: *Feljegyzés Naményi Gézának a Kortárs című folyóiratban előfordult sajtóhibáról* – készítője Diószegi András helyettes szerkesztő. A szocializmus talán legmulatságosabb, egyben legszánalmasabb sajtótörténeti esetének a főszereplője is Csoóri volt, pontosabban nem is ő, hanem a *Vért és virágot* című, a folyóirat augusztusi számában megjelent verse, ennek is két sora: „S ti szemem foglyai: erdők és madarak, / Együtt leszünk majd a semleges hazában”. A „semleges” szó szemet szűrt a szerkesztőknek, s javasolták, kérték a szerzőt, cserélje ki a „partatlan” szóval. A költő beleegyezett, a szerkesztők örültek, ám örömük csak a szám megjelenéséig tartott: a „partatlan” helyett „pártatlan”-t szedett a nyomda. Apróság, hogy a hibát E. Fehér Pál technikai szerkesztő vette észre, ám hiába tartott hónapokig a vizsgálat szerkesztőségben, nyomdában, kiderítetlen maradt az ékezet felrakója mint a hiba elkövetője.²

A következő esztendőben, 1961-ben a tavalyi feljegyzés címzettje lett egy személyben a feladó s a feljegyző: a *Naményi Géza feljegyzése Kállai Gyulának a Kortárs folyóiratról*, tárgya Csoóri *Falu, szélfújásban* című, a folyóirat májusi számában közölt szociografikus írása. A Tájékoztatói Hivatal elektromérnök végzettségű elnöke tájékoztatja a minisztertanács első elnökhelyettesét, hogy a Kortárs „ismételten közöl politikailag kifejezetten káros novellákat, verseket, cikkeket”, s közülük a *Falu, szélfújásban* „vitathatatlanul káros politikailag olyannyira, hogy az ellenség gyorsan fel is használta”. A müncheni Új Hungária, valamint az ausztráliai Független Magyarország ezzel foglalkozó cikkét hozza fel (és csatolja) bizonyásgul. A külföldi hetilapok azért méltatják Csoóri riportját, mert a magyar mezőgazdaság kollektivizálásáról mint befejezett tényről tudósítva bemutatja, „ami a »hurrá-optimizmus« és a statisztika mögötti valóság”. Naményi kifogásolja Sánta Ferenc *Föld, csillag* című novellájának és Benjámin László *Arany Jánoshoz* című, 1957 szeptemberében írott versének egyidejű közlését is. Ezután még szükségét érzi, hogy emlékeztessen: Csoóri „személyével (illetve írásaival) nem először vagyunk kénytelenek foglalkozni”. Főlemlegeti a *Vért és virágot* esetét, megtoldva azzal, hogy „véleményünk szerint – még a nyomdahiba kijavítása után sem lett volna közölhető”. De a nyomdai szócsereit illetően rosszul emlékszik: „...együtt leszünk-e majd a parttalan – első nyomásban: párttalan – hazában, ott lenn a földben, egy köztársaságban...” Ám ennyivel sem elégszik meg, éberségét s hozzáértését bizonyítandó zárásul visszatér Csoórirra, írván: a *Pusztá az Orgonásdomb alatt* című cikkét is „kifogásoltuk több káros részlete miatt”.³

A két, több „káros részletet” tartalmazó riportszociográfiát nemcsak a külföldi ellenség, a nemzetközi imperializmus használta fel, felhasználta ismét a szerző is: ezek lettek első szociografiai könyve, az öt írást tartalmazó *Tudósítás a toronyból* (1963) nyitó darabjai. Hogy a Tájékoztatói Hivatal a Kiadói Főigazgatóságot figyelmeztette-e a veszélyre, feljegyzések híján kideríthetetlen, mindenesetre nem akadályozta meg az újbóli megjelenésüket. Mint ahogy a *Menekülés a magányból*, a harmadik verseskötet kiadását sem gátolta meg az a jelentés, amelyik 1962. március 30-án íródott, *Feljegyzés Kornis elvtársnak. Tárgy: Csoóri Sándor verseinek kézírata* címmel. Tóth Gyula főelőadó előbb jelenti Kornis Pál főigazgató-helyettesnek, hogy „Nem szimpatikus költészet ez a Csoóri Sándoré”, aztán emlékezteti, hogy az *Élet és Irodalom* egyik számában *Odaadás és elítélés* címen Csoóri vallott a költői felfogásáról, és ott hangsúlyozottan fejtegette, „látnom kellett, hogy az a közvetlen közéleti költészet, melyre fiatal koromban fölesküdtem, számomra járhatatlan út”. A feljegyzés írója ahhoz még nem fűzött megjegyzést, hogy a vallomástevő a maga „belső vívódásait” a Vörösmartyéval és Eluard-éval vetette össze. Ahhoz azonban igen, amikor bizonygatni kezdte, hogy „a szocialista költészetnek, de úgy is mondhatnám, hogy a modern költészetnek” leltárba kell vennie a rosszat, hogy végül jóváírassuk: a főelőadó szerint a kötet „valóban a leltározás szándékával állott össze”, ám „a leltárba csak a hiányt vette fel, és nem adott számat a tartozásról, csak a követelésről”. Diagnózisa: „Vívódásai, gyötrelmei nem megalapozottak, nem tudjuk, hogy milyen fájdalmak gyöttrik őt.” Az viszont tudható, mert nyilvánvaló, hogy „szinte kétségbeesetten tagadja meg múltját”, s itt nyilván az ötvenes évek elején írt pozitív lírájára gondol: „Nem akarok semmire emlékezni, / csak arra, ami ezután lesz, ami ezután lehet. / Fejet hajtok jövődő létem előtt, / mert az még nem én vagyok, az még a mindenség maga”. A kórisme így folytatódik: „A pillanatnyi hangulatok az örültségig fokozzák világ-utálatát”, és leletként egy verssort mutat fel: „Nekem kevés a téboly, hogy magamra találjak”. Végkövetkeztetés: „Szomorú és leverő hangulatot ébreszt az olvasóban Csoóri lírája.”⁴

Hiába volt az elmarasztaló vélemény tehát, a verseskötet mégis megjelent, sejtetvén, hogy a művelődéspolitikai különböző szervei, intézményei között nem volt teljes az összhang, s hogy az egymás mellé, nem pedig egymás fölé rendelt hivatalok, igazgatóságok megteremthették a maguk számára az önálló döntés lehetőségét. Felelősséget, persze, kellett vállalniuk érte. A szorosabb együttműködést alighanem az is gátolta vagy hátráltatta, hogy az írások véleményezése – mint láttuk – „zárt, bizalmas” iratok dolga volt, s az új kurzusban a régihez képest jóval ritkábban folyt a nyilvánosság terein. Előreugorva az időben, de csak két évet, lényegében ugyanaz történt Csoóri útibeszámolójával, amely 1965-ben *Kubai napló* címmel önálló könyvként jelenik majd meg, ami a verseskötetével is. *Naményi Géza feljegyzése Darvasi Istvánnak a sajtóban tapasztalható nem kívánatos jelenségekről* 1963. december 7-i dátummal az Új Írás novemberi számában közölt második rész ellen emel kifogást, azzal a különbséggel, hogy amit a korábbi jelentések „károsnak” minősítettek, itt „nem kívánatosra” szelődül. A Tájékoztatói Hivatal elnöke most nem a minisztertanácsot veszi

célba, hanem az MSZMP KB agitációs és propaganda osztálya helyettes vezetőjét. Kapott megbízását teljesítendő 13 pontba foglalja az egyes lapok, sajtószervek munkájában előfordult, szerinte – így, egybeírva – „nemkívánatos” tendenciának mutatkozó jelenségeket. Az egyes pontokhoz többnyire kommentárt fűz, a Csoórral foglalkozó 9. azonban csak néhány idézetet emel ki a kubai úti naplóból. A megjegyzés nélküli feljegyzés idézetei: „Tagadhatatlan, a kapitalizmusnak is megvan a maga eszméje. De mi ennek az eszmének a maximuma? Egyrészt a szakadatlan termelésre és a szakadatlan vásárlásra való csábítás, másrészt az, hogy van hatalmuk ezt az életformát mindenkor megvédeni. Ha meggondolom, mindkettő negatív eszme. Állapotörző és védekező. Nem is lehet más? A szűkölködéstől, az aszkézistól megszabaduló nemzetek sorsszerűen idehanyaglanak? A jóléti társadalmak végül kultúraellenessé válnak? Egy idő után majd a szocializmus is?” – „A zárógyűlés minden mozzanata az ország fölfokozott idegfeszültségéről és hangulatáról tanúskodott. A nyüzsgés, a lobogás, a túlfűtöttség, az öröm ugyanolyan volt, mint nálunk a felszabadulás után. Ezerötszáz népművelő volt jelen az ország minden részéből – hozzá kell tennem, nem funkcionáriusok voltak. Megfigyeltem, hogy élénkséggel és tapssal elsősorban mégis a politikai és harcias szövegeket jutalmazták. Ez kiábrándított.” – „A szovjetek ellen kipattanó ellenszenv odaérkezésünkre már elcsitult. Hetek óta először csattant fel őszinte taps, amikor művelődésügyi küldöttségünk elfoglalta helyét a zárógyűlés elnökségében.”⁵

A pártközpontba küldött jelentés nem akadályozta meg az útirajz kiadását, csak – feltehetően – a kézirat beadásától a megjelenéséig hosszúra nyújtotta az időt. Csoóri ötödmagával – Galgóczi Erzsébet, Györe Imre, Pándi Pál és Tatay Sándor társaságában – 1961. december 16-án kelt útra, a háromhetes látogatásról szóló beszámolóját 1963-ban és '64-ben folytatásokban közölte az Új Írás, ám mielőtt még könyv alakban is napvilágot látott volna, a folyóiratközlések nyomán Dobozy Imrénak, az Írószövetség főtítkárának „tűnődnivalója” támadt, mégpedig Csoóri egyetlenegy mondatáról. Ez így hangzik: „Sőt, még azt is elhallgatom, amit a magam nevében tudnék mondani a kubai nőkről, mert utólérhetne a vád: nem azért küldtük ki állami költségen, hogy a nőket bámulja, hanem azért, hogy kigyógyuljon politikai ingatagságából, hogy revizionizmusát mint hámló kígyóbőrt levesse, s forradalmárként térjen haza.” A költő-utazó szinte biztos, hogy nem valami mély önvizsgálat, önelemzés nyomán mondta politikailag ingatagnak s főleg pedig revizionistának magát – tréfásan, mintha egyetértene vele, elfogadta azt, ahogy mások, a hatalom, a politika minősítette például zárt, bizalmas jelentéseiben. A magában tanakodó Dobozy is elfogadni látszik a mások fogalmazta minősítéseket, de csak az ingatagság és a forradalmiság viszonyán mészárol el, számvetésre serkentve: „Az ellenforradalom óta eltelt hét esztendő számszerűen és minőségileg is elég bizonyossággal szolgált a tekintetben, hogy akik rászorultak, itthon – pontosabban, csak itthon! – szabadulhattak meg ingatagságuktól, téves nézeteiktől, és itthon nőhettek forradalmárrá, sőt, a korábbinál gondolkodóbb, tudatosabb, korszerűbb forradalmárrá. A dolog lényege voltaképpen az, hogy az ember kinek ad igazat: a forradalomnak-e, vagy önmagának?” – történelmi futamát nem ezzel zárja, hanem útmutatással, hogyan lehet megszabadulni a téves nézetektől. A vállálva a vállhoz zárkózó emberrel példálózva írja: „S az egyéniség tudatos alárendeltségén ma Magyarországon egyetlen gondolkodó ember sem a kritikátlan, szolgálai engedelmességet, nem a báva nyájszellemet érti, hanem azt, amit kell: felismeri-e az ember léte nagy kérdéseinek egyetlen megválaszolási lehetőségét, a szocialista forradalom objektív tartalmát, vagy nem?” Végül anélkül, hogy az útirajz stílusáról, eseményeiről akár egy szót is szólna, a szerző méltatásába kezd. Felemás módon: dicséri szenvedélyes igazságkeresését, felrója viszont, hogy „nem eléggé a közérvényű igazságot, a társadalmi” keresi, s hogy nem adja fel tévedéseit, így pedig nem képes felemelkedni a forradalmárnak arra a „korszerű magaslataira”, „ahonnan mérve a résznek csak akkor lehet igaza, ha beilleszkedik az egészbe”.⁶

A könyvet megjelenése után sem szűntek meg ideológiai-politikai dogmák és szempontok alapján bírálni: a szerző Bakonyi Istvánnak panaszkodott arról, hogy a Népszabadságot négy ízben is rászabadították – ennek az Agócs Sándor összeállította *Csoóri Sándor bibliográfiában*⁷ nem lelmi nyomát –, és hogy Déry G. A. *úr X-ben* című könyve mellett az övé volt „több ízben is a bikavadító irodalmi mű”. Megszóltak azonban más hangok is: Csák Gyula éppen az *Élet és Irodalomban* méltatta, kiemelve az író „sajátosan szuverén gondolkodásmódját”, továbbá, hogy mindenütt a fontos tartalmakat próbálja kihámozni, így eshet meg, hogy „írás helyett, statisztikai közlések és tájrajz helyett eredeti művet kaptunk: egy magyar író érzéseinek és gondolatainak leírását, amelyek történetesen a Kubában tett utazás alkalmával születtek”. S ez, teszi hozzá, irodalmunk szempontjából nagyobb

nyereség.⁸ Farkas László tömör véleménye: „A nagy hagyományú, sorvadó magyar esszé utóda és ébresztője, okos és költői monológ, szertelen útikalauz a költői intellektus kalandozásairól.”⁹

A méltatásokat védőbeszédeként is értékelhette volna Csoóri, ha tudja, hogy az MSZMP Politikai Bizottsága 1966-ban megtárgyalta azt a „belső ellenséges erőkről” szóló belügyi jelentést, amelyben már – Gyurkó Lászlóval együtt – név szerint említik, mégpedig mint „egy harcias, kommunista mezbe bújt nacionalizmus” ifjú képviselőjét. A jelentés szerint feltűntek a balosok, eltűntek a rendszerellenes népiek, a revizionisták pedig – akik közé, ugye, úgy vélte a *Kubai napló* szerzője, őt is sorolták – beilleszkedtek a rendszerbe. Az 1966-os jelentést a hat évvel korábbival, a „belső reakció elleni harccal” foglalkozóval összevető Ständeisky Éva úgy gondolja, Csoórit és Gyurkót mint egyre népszerűbb írókat nyilvánvalóan az 1956-os szereplésük miatt sorolták a rendszer ellenségei közé, noha nem minden pártvezető vélekedett így. Például Szirmai István, a Központi Bizottság ideológiai titkára sem. Ő a „kiöregedett” írókkal hasonlította össze Csoóriékat: „Teljes meggyőződéssel állítom – mondta –, hogy ezek az emberek sokkal, sokkal inkább szocialisták, mint Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter és a többi.”¹⁰

Erős a gyanú, hogy az '56-os szereplésnél – ami miatt semmiféle sújtás nem érte Csoórit – súlyosabban esett a latba az *Iszapeső* ügye, azé az 1965 februárjában a Kortársban megjelent alkotásé, amely – ahogy Hatvani Dánielnek mondta – rárogyasztotta az eget. A maga sem tudja, milyen műfajú, novellának, szociográfiának vagy a kettő ötvözetének tartható írás egy falusi lány öngyilkosságának okát boncolgatva ábrázolja s elemzi a mezőgazdaság erőszakos átalakításának lelki s szellemi következményeit. Hőse, az író jellemzése szerint a „szövetkezetből kimaradó tanyasi Koppany”, a régi szokások és értékek őrzője, a családja fölött zsarnokoskodó apa, akit nem rendít meg a lány halála, a tragédia. „Csoóri ószövetségi történetet mond, olyan esztendőkből, amikor már újszövetségnek kellene íródnia” – jellemzi igen találóan az elbeszélést Tarján Tamás, amikor tizenhét esztendővel a megírása után az *Iszapeső* könyv alakban is megjelenhetett.¹¹ A kulturális politika irányítóit nyilván nem a bibliai példák foglalkoztatták, amikor az író tisztelettel sújtották, a maga felállította „rangsorban” pályája három eltiltása, szereplési, megjelenési tilalma közül a legelviselhetetlenebbel. Az okok ez esetben is egy feljegyzésből tárulkoznak fel. Írója Köpeczi Béla, ebben az időben az MSZMP Központi Bizottsága kulturális osztályának vezetője, dátuma: 1965. február 17., ismerős címe: *Feljegyzés az irodalmi folyóiratokban jelentkező káros jelenségekről*. A februári számok különböző témájú és műfajú írásaiban olyan részletek „sűrűsödtek össze – kezdődik az irat –, amelyek alkalmasak a felszabadító Vörös Hadsereg (és a Román Hadsereg), illetőleg a hazánkban tartózkodó szovjet csapatok lejáratására; sértik az irántuk tanúsítandó testvéri érzületet és egyoldalúságukban a történelmi igazságot is”. Ez tehát a fő baj, részletezve: „Kötekedő, erkölcstelen, a magyar rendőrségtől szervilisen kiszolgált szovjet katonák, tisztek Csoóri Sándor *Iszapeső*, Pintér Tamás *Láncreakció* című elbeszélésében; a németek igazságtalan kitelepítésének részletezése Veres Péter *Mi van a faluban?* című visszaemlékezésében, a »megszálló« román csapatok rekvirálásának részletezése Galambos Lajos *Zsilipek* című írásában.” „Az ilyen és ehhez hasonló jelenségek... közvetlen irodalompolitikai beavatkozást tesznek szükségessé” – folytatódik a feljegyzés, külön kitérve Csoórira. „Tarthatatlan állapot – jelenti ki (fel) az osztályvezető –, hogy a már korábbi írásai-ban (*Kubai napló*) is politikai oldalvágásokkal élő Csoóri Sándor *Iszapeső* című riportja olyan ösztöndíj-támogatással született, amely a falu szocialista átalakulásának ábrázolását lenne hivatott segíteni. Éppen ezért Csoóri Sándortól az ösztöndíjat megvonjuk.” Ezen túl: „Az ösztöndíj megvonása mellett Csoóri Sándorral közölte a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztály, hogy a jövőben írása csak abban az esetben jelenhet meg, ha azt előzőleg bemutatja – ismétlés következik, sajnos – a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának, és ahhoz engedélyt kap.” Hogy a közlés feltételeinek „műveletsora” maga a cenzúra, ennek is az előzetes formája, a feljegyző természetesen tudja, de nem jegyzi meg.¹²

Az egyenes beszéd hiányát, nyersebben a „köntörfalazást” rója fel az emigrációs Irodalmi Újságban Badics István is,¹³ azon gúnyolódva, hogy a Népszabadság névtelen glosszáírója – azaz, szokás szerint, a szerkesztőség véleményének megfogalmazója – nem az „orosz katonák” lefestését, a „kötelező pártudvariasság” megsértését hányja az *Iszapeső* szerzője szemére, hanem hogy faluábrázolása „mellőzi a valóság áramlásait, fejlődéstendenciáit, dinamikáját”, ezért „a statikus és egyoldalú paraszti életkép nyomán hamisan hangzanak a ráépített szociográfiai általánosítások”. A pártlap *Közbeszélés* című cikke jól példázza egyrészt a nyilvánosságszerkezet hatalom okozta eltorzu-

lását, másrészt, tudományos fogalommal szólva, az „egyirányú kommunikációnak” az elvárttal éppen ellentétes hatását, következményeit. Eleve torzuláshoz vezet, hogy a nyilvánosság alanyai, a közönség (az olvasók) elől bizonyos információk, hatalmi döntések, vagyis a nyilvánosság tárgyai el vannak zárva, hozzáférhetetlenek. Így nem lehettek tisztában vele, hogy a glossza elhallgatja a párt szerint az esztétikainál súlyosabb politikai hibát, a szovjet katonák Kőpeczi elítélte lejáratását. Azzal még kevésbé, hogy a társadalmi nyilvánosság hivatalosan gyakorolt, bár ki nem hirdetett normái szerint ez tabusértésnek számított: a tiltott témák felsorolása elmaradt. Az egyirányú kommunikáció nem számít az üzenet vevőjének, címzettjének válaszára, reflexiójára – szemben a többirányúval, ahol igen –, az *Iszapeső* esetében az történt azonban, hogy a pártlap cikke ráirányította az elbeszélés olvasóinak figyelmét a tabutémára is. „A nyilvánosság formai oldala azt mutatja, hogy a közéletileg fontos és aktuális kérdésekből mi a megközelíthető, tartalmi oldala viszont arra is kiterjed, hogy mi az, ami egyáltalán nem kap publicitást” – Angelusz Róbert meghatározása¹⁴ értelmében a cenzurális eljárás is a nyilvánosságra tartozott volna. Mint ahogy tartozott is több hasonló ügy évekkal később, amikor – Hankiss Elemér fogalmával¹⁵ – a második társadalom megteremtette a saját második nyilvánosságát, nemcsak önmagáról tudósítva, hanem az első társadalom rejtett vagy – ahogy a feljegyzések, jelentések „fejlécén” szerepel(t) – „zárt, bizalmas” területeiről is. Nyilván nem egyedül az *Iszapeső* hivatalos fogadtatásának hatására, hanem több más tényező egybejárásának, együtt hatásának következtében Csoóri esszéiben ez idő tájt, a hetvenes évek közepevége felé jelennek meg egyre sűrűbben a nyilvánossággal és kommunikációval kapcsolatos kétségek és kérdések. Ekkor erősödik fel bennük a szándék – kivételesen egy 1985-ből való írását, *Az asztalt idézve* –, hogy meg kell szabadulni az ötvenes–hatvanas évek közérzületétől, aminek kiváltója mi más lehetett, mint „a Politika csukott ablakok mögötti fajtalanokodása a Sorssal”. Kinyitni az ablakokat, rálátást teremteni a dolgok folyására. Ahogy az 1976-os *A pályakép zavarai* fogalmaz: hitt abban, hogy küldetése egyetlen főladatra összpontosul: „megszüntetni a távolságot a fölsimert igazságok és a kimondható igazságok között. A félig kimondott mondatokat vallatóra fogni: mi az, amit még mindig eltitkolnak?” Szakítani – a *Kórház után* (1979) szavaival – a „kidekázott népfrontos megfontolás” írói s szerkesztői gyakorlatával, véget vetni „az elhalasztás műfajának”, amelyet „a vaskosabb igazságot majd holnap írjuk meg” önáltatása éltetett. Nem szabad megszokniuk, amire az ötvenes évek – és a hatvanasok? – szoktattak, *A félig bevallott élet* szerint, hogy mindig kevesebbet mondjanak annál, amit éreznek, tudnak, gondolnak, „kevesebbet a mindenkori valóságnál, mert ha csak egy fél szóval is többet mondunk a megengedettnél, veszélybe sodorjuk a lehetőséget”.

Ami a hetvenes évek közepén – lásd ismét *A pályakép zavarait* – már megszűnt önismereti és alkotói dilemma lenni, nevezetesen, hogy a „lelkéért” egyforma erővel harcoló politikum és esztétikum közül melyikhez „húzzon”, azt egy évtizeddel korábban kezdte úgy eldönteni: mindkettőhöz. Erre s egyúttal munkássága egészének alakulását, irányát befolyásoló elhatározásra készíthette – egy jóval későbbi esszéje címét idézve – a műfajok őrségváltása is. Az, amelyet a szociográfia, szociografikus elbeszélés filmnovellára, forgatókönyvre való felcserélésével végrehajtott. Több érv szólhatott e döntés mellett. Feltűnő, hogy egy hivatalos irat is talált okot rá. *Az Előterjesztés. Az élő magyar irodalom kiadásának fő vonásai az 1965-ös tervekben*¹⁶ feltételezi, hogy néhány emlékezetes vita, például amilyen Csák Gyula *Mélytengeri áramlása* és Csoóri *Tudósítás...-a* körül kialakult, „elriasztó hatást tett a műfaj művelőire”. Érdekesnek tartja, hogy „Csoóri Sándor is elállt a Szépirodalmi Kiadónál tervezett új szociográfiája megjelentetésétől”, valószínű amiatt, mert a viták során tisztázódott, „a mai szociográfia nem tarthatja fenn a hatalommal szembeni ellenzékiességét, amelyet egy más korszakból, a Horthy-fasizmus évtizedeiből hozott át jelenünkbe”. A szocializmus viszonyai között a szociográfiára „új, a néphatalom támogatásának feladatai várnak” – fogalmazza meg az előterjesztés. Alaposabb kutatómunkát kívánna annak eldöntése, hogy valóban Csoóri állt-e el a közléstől, vagy az történt, amit Hatvani Dánielnek adott interjúban tár fel, nevezetesen, hogy amikor a *Magyarország felfedezése* sorozat elindult, beküldte a kiadóba öt, halálba torkolló „drámai történet” vázlatát, ám ezeket „egy tollvonással kihúzták a könyvsorozat tervéből”. „Ekkor mondtam le véglegesen a szociográfiáról” – tette hozzá.

Túl azon, hogy a *Tízezer nap* (1964), illetve a *Földbott kő* (1969) forgatókönyvei – az előbbi Gyöngyössi Imrével és Kósa Ferencsel, az utóbbi Sára Sándorral közös munka – társadalomrajzokat és kritikai szellemüket tekintve szociografikus jellegűek, a filmhez fordulásnak megvolt a maga előnye. A legkevésbé sem az, hogy a viták csendesebb, simább területére ért volna itt, hiszen

– a filmírói szerepét taglaló *Egy félfordulat hátrafelé* beszéli el – mind a két filmet évekig elhúzódozó, „művészetellenes alku segítette a közönség elé”. Alku a „főhatósággal”, hogy a művekben ábrázolandó tragédia „a rendszert feketítene be; hogy a politikai rend akkori állapotán ejtene foltot”. Az esszé – 1978-ban! – cenzúrát emleget, ennek is a legravaszabb formáját, a „múlt idejű dramaturgiát”, és hogy a dramaturgiák előtt „egy történetnek sosem az esztétikai mezeje tárul föl”, hanem a politikai. Megrendülés helyett megfontolás, „taktikus lépegetés egyről kettőre”. A „politika megengedő módjától” függeni: közös tapasztalata tehát szociográfusnak s filmírónak, mégis van különbség közöttük, ideértve a költőét is. Az eltérés a viták, alkuk közegében, környezetében volt; hogy a hatalom hatásai, hivatalai „zárt, bizalmas” formában fogalmazták-e meg a fenntartásaikat, vádjait (úgy, hogy maga az érintett sem tudott, tudhatott róluk, legfeljebb, ha behívták), vagy legalább egy közösség, adott esetben egy alkotócsoporthoz tartozó vita, alakult ki kényszerdialógus. Ott voltak aztán az ekkortájt fellendülő filmklub-mozgalom találkozói, a nyilvános beszéd alkalmai, a többirányú kommunikáció lehetőségei. A feljegyzések, jelentések hatalmi műfajok, nem azt példázták, hogyan szegül szembe az író a hatalommal, hanem fordítva, a hatalom, a szemtől szemben való vitát nem vállalva, az alkotóval. A közönségtalálkozók a vélemények nyílt ütköztetésére kényszerítették a hivatalosságot, az állam, a párt képviselőit. Közös latolgatásra, hol húzódnak az igazságok kimondhatóságának határai. A filmírónak biztos bátorítást adhatott a *Tízezer nap* cannes-i rendezői nagydíja, itthon pedig az a siker és érdeklődés, amelyet a többi film, az *Ítélettől* (1970) a *Nincs időm* (1972) át a *Hószakadásig* (1974), majd a *80 huszárig* (1978) kiváltott. Egyébként is, legalább a hatvanas évek elejétől, ha nem régebről már nyilvánvaló, hogy Csoóri „közéleti tényező lett, személyiséggé változott”. Mégpedig elismertté, megbecsültté. Az interjú készítő Bertha Bulcsu jelenti ezt ki 1976-ban, miután némileg csipkelődve azon morfondírozik, partnere miért szólal fel mindig az írószövetségi üléseken, gyűléseken, mikor éppen úgy tudja, mint ő, hogy író társai ettől még nem írnak se jobb, se rosszabb műveket. „Indulatosan szólal fel – állítja –, mert hisz az ügyben, amit képvisel. Ez az ügy a szocialista Magyarország ügye, s benne főképp a parasztok és a népi hagyományok ügye.” Hogy az ügyek köre mennyire bő volt, s mennyire bővült ki, a következő egy évtizednyi idő árulta el.

1968–1979

Mindenesetre 1968 augusztusában Csoóri nem a parasztság képviselőjeként vagy a népi hagyományok ápolójaként hívta fel magára a figyelmet, hanem egy olyan akció szervezőjeként, amelyik ha eredménnyel zárul, egészen biztosan nemzetközi visszhangot vált ki. Világlapok tudósítottak volna arról, hogy két magyar író, Gyurkó László és Csoóri Sándor az ellen tiltakozva, hogy 20-án éjjel szovjet csapatok lépték át Csehszlovákia határait a Varsói Szerződés lengyel, magyar, keletnémet és bolgár haderejének támogatásával, aláírásokat gyűjtöttek, és olyan jeles alkotók adták a nevüket a memorandumhoz, mint Jancsó Miklós vagy Hernádi Gyula.

S a lista lényegében ezzel véget is ér, hiszen nem ismerős sem a többi esetleges aláíró neve, sem magának a Gyurkóé fogalmazta tiltakozásnak a szövege. Mintha ismételte volna magát a történelem, hiszen ez az akció ugyanúgy dokumentálatlan maradt, mint az ENSZ ötös bizottságához küldött levél. Maga Csoóri sem tér ki rá vallomásaiban, emlékezéseiben, Kiss Ferenc *Naplójából* tudható, hogy Aczél György egy társaságban még öt év múltán is felrótta a – jelen nem lévő – költőnek ezt a vétkét, hozzátéve, „mégiscsak jó érzés, hogy egyetlen magyar író nem akadt, aki 56 után 12 évvel aláírt volna. Pedig 56 telén 7 magyar író volt mellettünk”.¹⁷ Ha csupán Hernádi személyében, de mégiscsak akadt író, legalábbis Révész Sándor szerint, aki monográfiájában¹⁸ meg nem nevezett forrásokra hivatkozva adja elő a sikertelen akció rövid történetét, kiemelve, hogy „a tiltakozás nyilvánosságra hozatalát személyesen Aczélnak sikerült megakadályoznia”. Mégpedig úgy, hogy rábeszélte Gyurkót az aláírásgyűjtés leállítására. Másutt is olvasható anekdota: az MSZMP KB kulturális titkára, az ekkori Aczél, állítólag azt mondta, ő maga szervezné az aláírásgyűjtést, ha szabad ember lenne. Talán ennek szellemében a tiltakozás kiötlőinek nem járt büntetés, sőt, mint Révész is megjegyzi, Gyurkó és Aczél „hosszú bizalmi kapcsolata” kezdődött el a lebeszéléssel. A kapcsolat következtében az író hozzákezdhetett a Huszonötödik Színház megalapításához, és az induláskor, 1970-ben az igazgatói széket foglalhatta el. Kiss Ferenc *naplójában* szerepel,¹⁹ hogy úgy volt, Csoóri lesz a dramaturg, de – nincsenek feljegyzések, leiratok az ügyről – mégsem lett.

Talán mert a filmírás és a helyszíneresések, majd forgatások kötik le az idejét, 1969-es hivatalos iratokban nem lelni nyomát annak, hogy összetűzésbe került volna a hatalommal, a művelődéspolitikával. A következő évben viszont már ismét ott szerepel a neve azok között, akikről a pártközpont jelentést kér s kap. Egy engedély nélkül tartott összejövetelen vett részt; a találkozót szervezőjét, Horgas Bélát rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették. A május legvégén Leányfalun tartott megbeszélésen annak az *Eszmélet* címen tervezett lapnak a munkatársai és szimpatizánsai jelentek meg, amelynek elindítását két évvel korábban Aczél szóbelileg támogatta, s amelynek két próbaszámát '69 őszén nyomdába is adták, ám meg nem jelenhettek. Az esetről beszámoló Révész-monográfia²⁰ felsorolja, a lap tervezői ki mindenkit nyertek meg elképzelésüknek: Nemes Nagy Ágnestől, Tandori Dezsőtől, Mészöly Miklóstól és Orbán Ottótól kezdve Tornai Józsefen, Ágh Istvánon, Kormos Istvánon, Csurka Istvánon át Csalog Zsoltig, Petri Györgyig, Örkény Istvánig és Csoóriig. 1970-ben a rendőri szigor talán annak a szándéknak akarta elejét venni, amit Csaplár Vilmos fogalmazott meg, az *Eszméletet* gondolva el Magyarország első „irányzatlapjának”. Vagy Nádás Péter javaslata váltotta ki: a lapnak fenn kell tartania „a feszültség, a kétely, a szorongás permanens állapotát”.

Csoóri ugyanebben az esztendőben más ügyben is magára vonja a politika figyelmét, most a részvétele helyett a részvétele megtagadásával. Amikor az ország „felszabadulásának 25. évfordulója” alkalmából az Új Írás körkérdéseket intéz az íróközösséghez, nem válaszol, de ki sem menti magát. Nincs egyedül, persze, a *Tóth Lajos feljegyzése Simó Jenőnek az irodalmi folyóiratokról (1970. június 30.)* című irat²¹ tudtára adja a művelődési miniszterhelyettesnek, hogy néhány olyan jelentős személyiség, mint Illyés Gyula, Déry Tibor, Németh László, Vas István, Lengyel József és Benjámin László szintén a hallgatást választották, hasonlóan olyan, „bizonyos csoportvéleményeket képviselő írókhoz”, mint egyfelől Csoóri és Gyurkó, másfelől viszont Györe Imre, Mezei András, Galabárdi Zoltán. Így aztán tőlük nem tudhatta meg az olvasó, hogy hol és hogyan élték át „hazánk felszabadulását”, és azt sem, hogy műveik közül „melyikben sikerült a legtöbbet kifejeznie a negyedszázados átalakulásból”.

Hogy az *Eszmélet* körüli – az egyik író szavaival – sötét rendőrségi ügy befolyásolta-e a körkérdés kikerülését, eldönthetetlen. Lehet, a vallomástételre, önelemzésre egyszerűen nincs ideje – készül ugyanis a *Nincs idő*, Kósa Ferencsel közösen, az utóbbi rendezésében. S ez a film lesz az, amelyikkel ismét magukra haragítják Aczél Györgyöt, ám mint előbb a lap dolga, ez sem kap nyilvánosságot, a magánszféra eseménye lesz, nem a közsféráé. A történetet ismét Kiss Ferenc örökítette meg:²² 1973. február 20-án Király István lakásán a házigazda indítatására találkozunk Aczéllal, mint úgy egy hónappal előbb is, főleg azért, hogy egy új lap (feltehetően a majdani, 1976-ban Csanádi Imre főszerkesztésével induló *Új Tükör*) tervét, szerkesztőségi gárdájának összetételét megbeszéljék. Bár Csoóri nincs jelen – Czine Mihály viszont igen –, felmerül, vajon miért Fekete Sándort szemelték ki szerkesztőnek, s miért „siklottak át” a költő nevére. Aczél azt a magyarázatot adja, hogy az Írószövetségben „Darvas mást akar, mint Dobozy”, mást az elnök, mint a főtárgy. „De lesz lap – nyugtatja meg cinikus egykedvűséggel Kiss Ferencet –, meglássa, az sem fog változtatni a rossz helyzeten.” Közben esik szó a *Nincs idő*ről, Király szerint „nyilvánvaló, hogy parabola, s mint ilyen feljelentés”, Kiss szerint az ellen tiltakozik a film, nehogy „a demokratizálódás folyamata megmerevedjen”, vagyis nem a rendszer ellen szól, hanem annak nyitottságáért, mobilitásáért. Aczél ekkor csak azért „zúgolódott”, hogy Kósáék fel sem hívták telefonon, úgymond, nem hálálták meg a jószágát. Hogy mire célzott, majd csak az év vége felé derül ki, november közepén, amikor ismét Király István lakásán, Kósa Ferenc és Csoóri kezdeményezésére, Kiss Ferenc közvetítésével találkozunk vele. A Központi Bizottság titkára, egyszerűen az APO, az agitációs és propaganda bizottság elnöke még nincs jelen, amikor mintegy felvezetésként a vendéglátó felveti, a költő-filmíró a pécsi filmszemlén „valami vadat nyilatkozott” az egyetemi lapban, olyasmit, hogy „A szellemi élet utcai harcai zajlanak, csak az egyik fél pőrén, a másik acélisakkal, páncélosan harcol”. Arról is beszélt továbbá – nyilván számon kérően, az okokat maga sem ismerve –, hogy mért „vesztegelt” egy évig dobozban a film. Király „tanár úr” idézi Aczél szavait: „Meggyszerzem nekik az engedélyt a börtön-felvételekhez, s erre megtesznek börtönigazgatónak”, mire az idézett „dúltan, sértetten” megérkezik, felhánytorgatva, hogy így „betartanak” neki. Csoóri tagadja, hogy az utcai harcokról beszélt volna, azt azonban, amit „Aczél elvtárs” igazán nehezményez, a Konrád Györgyékkel, a belvárosi kávéházakkal való kapcsolatát, vállalja. „Nehéz időkben verődünk össze – mondja. – Megbélyegeztek bennünket. Most nem hagyhatom faképnél a barátságot.”

Hogy ne mindig Csoóri vallomásai szolgáljanak alapul, barátjéhez, Orbán Ottóéhoz lehet fordulni. Ő beszéli el a Kabdebó Lóránt készítette életműinterjúban a Belvárosi társaság kialakulásának emlékeiben felrémli történetét. Hogy a kávéházba feltehetően egy olyan, a művelődésügyi minisztérium vagy a pártközpont által összehozott kerekasztal-beszélgetés résztvevői szoktak oda, mint aminek ugyanaz volt a célja s témája, akárcsak a Csoóri is és Fodor András is emlegette megbeszéléseknek: az új kurzusban s kurzussal „milyen alapon tudnának együttműködni” az írók. Az egyezséget lehetetlennek tartók kezdték később „munkahelyüknek” és társalgásaik színhelyének tekinteni a Belvárosit, noha tudták, a társaságot „meglehetősen sok gyanakvás” övezte, „nem utolsósorban hivatalos részről”. „Mi folyik itt? Ez valami irodalmi, netán politikai csoportosulás idegen eszmék importálására?” – idézi fel a kétségeket és gyanakvásokat Orbán, utólag is úgy látva, végig megmaradtak „nyitott társaságnak, nem másnak, mint egy kávéházi fecsegő csoportnak”, ahol Gyurkó, Tornai, Hernádi, Konrád alkotta a magot. (Csoóri a Bertha Bulcsu-interjúban rajtuk kívül még Jancsó Miklós, Vekerdi László, Kósa Ferenc, Sík Csaba, Gulyás János, Liska Tibor, Marsall László, András László, Horgas Béla, Tellér Gyula, valamint Kristó Nagy István és Sükösd Mihály nevét sorolja, az utóbbi kettőről nem tudhatta, hogy az egyik az állambiztonsági szolgálat ügynöke, a másik hivatalos vagy társadalmi kapcsolata lehetett.) A kultúrpolitika a Kabdebó-beszélgetésben hasonlóképpen tűnik fel, mint Kiss Ferenc naplójában: különbséget tesz vagy igyekszik tenni „a között, hogy kit szeret a legkevésbé, és kit” jobban. Csoórit – barátja szerint – „csak egy modernkedésbe tévedt, de azért alapjában véve egészséges és jóra való embernek tartotta, míg a rossz szellemeknek” elsősorban Hernádit, másodsorban Konrádot, harmadsorban pedig Orbánt. Ám ha „az volt, hogy Csoórinak fölkínálódott az a lehetőség, hogy ha ő leválik innen, akkor neki könnyebb lesz, akkor ő nem vált le, nem árulta el a barátait”.²³

Az irodalomprofesszornál eltöltött este a költő kedélyvilágára igen kedvezően hatott; eloldotta szorongásaitól, feltárulkozóvá tette, olyanná, amilyennek Kiss Ferenc lerajzolta: még verekedni is derűvel tudónak. Az este hozta felszabadultságérzet lenyomata az életmű immár megkerülhetetlen darabja, a kiadatlan iratok, művek között maradt, Aczél Györgynek szóló levél. Megírásának ötletét a közreadó Pálffy G. István is valamelyik találkozásukhoz köti,²⁴ az 1973. november 22-i dátumból viszont kikövetkeztethető vagy legalábbis jó okkal feltételezhető, hogy az alig egy hét héttel korábbi, november 14-i együttlétük volt az ösztönző. Igaz ugyan, hogy előbb, augusztus 23-án a politikus küldött a kórházban fekvő költőnek levelet – olvasható Pálffy G. könyvében²⁵ –, nehezen képzelhető azonban, és nincs is semmi utalás rá, hogy hónapokkal később erre válaszolt volna a közben felgyógyult beteg. A közvetlen hangú, „Kedves Barátom!”-mal kezdő, majd ezt a „kapcsolatunk miatt” „Kedves Sanyi”-ra változtatott megszólítás, továbbá „A viszontlátásig, sok szeretettel” záró mondat, nem utolsósorban „a várt beszélgetés” kilátásba helyezése arra enged következtetni, hogy mindketten igényelték az együttléteket, eszmecseréket.

A „Kedves Aczél elvtárs” megszólítás ugyan hivatalosan távolságtartónak tetszik, s a kezdő sorok alapján a címzett még nemigen tudhatta, azok közé sorolja-e, „akiknek a magatartását értettem, de nem helyeseltem”, vagy „akikkel szövetséget szerettem volna kötni a rokonszenv megszületése pillanatában”. Aztán ahogy a különös képi világú, töredezett szerelmeket, száj elé odagurult nagy sziklát s más egyebet érvelései közé iktató stílus a kifejezés után a közlés szerepét veszi át, a levélíró szükségét érzi tudatni: elképzelt leveleinek címzettjei között „folyton ott szerepelt” – a Magának szólított – Aczél, azzal az ötlettel, hogy „kizárólag csak a kettőnk számára kitalált nyelven” írhat neki. „Egy végsőig lecupaszított nyelven, amely a mindkettőnkben munkáló önérzetet, hiúságot, vonzalmat, rokonszenvet, dühöt, használni akarásunk tagadhatatlan tényeit, sőt egymásra utaltságunk bizonyosságát és kockázatát maradéktalanul kifejezze” – foglalja össze kapcsolatuknak a személyes érzéseken túlmutató közös értelmét. Miközben mint egyenlővel, egyenrangúval beszél vele – s ezzel, ahogy Illyés *Bartókja* mondja, eleve megbecsüli, önmagát írósa „felemás bakancsával a lábamon” láttatva a partnere nevéhez még külön dicséző jelzőket kapcsol. A Balzac utcai lakos „politikus és államférfi, a mostani Magyarország egyik legfontosabb, legnyitottabb embere”, írja, mielőtt elárulná, hányszor gondolt önzően arra: „milyen kár, hogy Maga politikus és nem velünk jár egy bandában”, és itt elősorol vagy tucatnyi nevet a Belvárosi asztaltársaságból. A tényeket ugyan kerülve, ám a karakter, az alkat gyengeségeit felvillantva folytatja tovább az elismerés hangján: „milyen jó”, hogy „akad egy politikus, aki a testével, a jelenlétével, az üzeneteivel, az elfoglaltságaival politizál”. És „aki nem lép ki abból az emberi közegeből, amelyben a baráti kézfogástól a többféleképp-

pen értelmezhető hisztériáig elevenek és hitelesek az árnyalatok; akit, ha nehéz helyzetekbe sodor-
nak is néha, haragja ellenére is sejti, hogy a keresztberakott szalmaszálak nem feltétlenül az áru-
lás metaforái”. A keresztbe rakott szalmaszál ugyan egyszerre jelképe az önkicsinyítésnek és a ha-
tástalanságnak, a hatalom dolgaiba való beleszólásról mégis fontosnak tartja értekezni, irodalom-
történeti példákkal állva elő. Mégpedig – a klasszikusokét követően – a „csoda-fiú lángelmék”, Ju-
hász Ferenc és Nagy László élet- és művészettelfogásával érvelve. Nem figyelte-e meg, kérdezi a
címtettől, a stílust így is élénkítve, hogy kettejüknek a műve „csak úgy készülhetett-épülhetett-
kerekülhetett, hogy közben ők, maguk, soha egyetlen szót se szóltak, amin a politika fönnakadt vol-
na”? „Jól csinálták? Nagyon jól!” – győzi meg önmagát is, a nemzedékek közötti eltérést a művész
feladatának, vállalásának kor diktálta különbségeiben sejtve. Abban, hogy Juhászék dolga a csoda
létrehozása volt, az ő nemzedékéé pedig „a csoda alá lehúzódtó lét dinamikussá tétele”. Hogy mit ért
ezen, mivel s hogyan dinamizálná nem is az életet, hanem a létet – kifejtetlen marad.

A „mozgékonyt” hiányolja a szellemi életből, nyugtalankodva és örülve, mert ennek a ket-
tőnek a „feszültségében” tartja hitelesnek az igazságokat, elképzeléseket és módszereket. Hiába
hangoztatjuk, jelenti ki, hogy „a politikusok és az írók gondja közös, ha a munkájuk és a módszere-
ik közti különbség úton-útfélen orra buktatja őket. Hiszen ami a politikus számára szükséges alkal-
mazkodás – egy író számára meghasonlás”. Hozzáteszi, a szembeállítás közben inkább büntudatot
érezett, mint az igazát, remélve, „a legrendhagyóbb politikusok közül való” megszólítottja nem tartja
sértőnek a mondandóját. S nem is tarthatja, hiszen a személynek szóló elismerés sorai közé a költő
beleszólt az ország helyzetének méltatását is. A mozgékonyt hiányáról keserűen, de boldo-
gan is ír – emelte ki –, mert tudja, „hogy e térség irigyelt országa még most is Magyarország, s hogy
az a bizonyos, sokat emlegetett szélcsönd, amely az utolsó tízegynéhány évben ennek a népnek ju-
tott – valóban idegeket körülpárnázó, ritka korszaka történelmünknek”.

„Egyszerűen csak beszélni akartam, ahogy jött, kötetlenül” – zárja levelét, amelyet megformált-
sága, felépítése, gondolati és stílári igényessége nagyon is tudatosan megalkotott írásműnek mu-
tat, őszintesége sem az ellenőrizetlenül, közvetlenül kitörő érzelmek tanúsítója. Fontos dokumen-
tum, nem túlzás talán állítani, hogy egy tapogatózó barátság dokumentuma is – lehetett volna, ha
készítője nem az íróasztal fiókjában őrzi meg, hanem postára adja, eljuttatja a címtettnek. Az ok
egyelőre ismeretlen. Mint ahogy annak a másik, 1984. április 6-án íródott levelének az esetben is,
hogy miért csak jó két évvel később, 1986. július 30-án küldte el Aczél Györgynek, miként a közzé-
tevő Pálffy G. István kutatásai kiderítették (PÁLFY G., *i. m.*, 177–179.). A kapcsolatukat – s nem pedig
a barátságukat, mert az utóbb írt levél már a legkevésbé sem baráti hangolású – ez a két dokumen-
tum zárja keretbe.

Közben elmaradtak a találkozások, nem szervezi már őket sem Király István, sem Kiss Ferenc,
különben nyomuk lenne utóbbi naplójában, Aczél státusának, feladatkörének változása miatt is le-
het így: 1974 tavaszától megszűnik a párt Központi Bizottsága kulturális titkára lenni (majd '82 és
'85 között tölti be ismét ezt a posztot), miniszterelnök-helyettes lesz. A költő és a politikus nagy
néha ha összefutnak, mint 1975 júliusában egy tanácskozás alkalmával Baján, amikor az utóbbi biz-
tosítja az előbbi: „Nézze, én szeretem magát. Németh L.-nak mondtam, a fantomizálás a baj. Azt hi-
szí, mi nem dolgozunk?” A fül- és szemtanú, Kiss Ferenc azon csodálkozik, miért tér vissza újra meg
újra a poétához a politikus, ha pár hónappal korábban, Németh László temetésén köszönni sem kö-
szönt neki. Az irodalomtörténész gyanakszik: „Szeszély ez? Fenét. »Stratégia«.”²⁶ Ennek a része az
Aczélhoz húzó hatalmi körökből származó hír: Nagy Lászlót egy csoport vezérének tartják, Csoórit
pedig az ideológusának.²⁷ Aztán jön 1977, a Charta '77 polgárjogi mozgalom ügyvivőjének, Pavel
Kohoutnak a letartóztatása, s a világsajtó szertekürtöli, hogy harmincnégy magyar értelmiségi –
Csoóri mellett például Kocsis Zoltán, Mészöly Miklós, Nádas Péter, Csalog Zsolt – nyilatkozatban
vállalt szolidaritást a cseh író aktivistával. Habár Csoóri az *Iszapésó* utáni második legsúlyosabb
szilenciumaként tartja számon a Charta-tiltakozás következményeit (például a Lócsei Gabriellával
folytatott beszélgetésben), az aláírókkal szembeni retorziók igazából elmaradtak, legtöbbször, hogy „el-
beszélgettek” néhányukkal. Okos hatalmi politizálás vagy a körülmények szerencsés körülállása,
de tény, az ellenzék ily módon való fölbukkanása s a vele szemben tanúsított tolerancia nemhogy nem
változtatta meg, hanem még meg is erősítette a Nyugat viszonyát a magyar politikai vezetéshez.²⁸
Csoóri sem panaszkodhatott: szinte minden évben megjelent könyve, 1977-ben *A látogató emlékei*,
két év múlva kettő is, a *Jóslás a te idődről* és a *Nomád napló*. Mély nyomot hagyott viszont benne, és

emiatt nem kereste a kapcsolatot Aczéllal, hogy a politikus az aláírása miatt „földszintes Dugovics Titusznak” nevezte.²⁹ Az pedig több helyütt olvasható s az érintettek által nem tagadott, anekdotába illő eset, hogy azt kérdezte tőle az aláírókra célozva: „Maga mit keres ezek között a zsidó gyerekek között?”, Heller Ágnestől pedig ezt: „Hát maga olyan antiszemitákkal, mint Csoóri, ír alá közös dokumentumot?”

Aztán a két levél határolta időkereten belül még: 1980. február vége, a Béres-cseppek, illetve a Béres Józsefről készített portréfilm elfogadtatása, jövője dolgában találkozó Kósa Ferenc lakásán, Pozsgay Imre, Juhász Ferenc mellett ott van Csoóri s Aczél is – utóbbi azt veti előbbi szemére, hogy „engedi magát politikai vezérré avatni”.³⁰ A hatalomban lévők körében ez a vélemény uralkodhatott, hiszen a Kossuth-díjra felterjesztettek közül ebben az évben is kihúzzák a nevét, holott Aczél is érdemesnek tartja a kitüntetésre (a Kossuth-díjat majd csak 1990-ben kapja meg, húsz évvel a második József Attila-, és kilenccel a Herder-díja után). A hírt Knopp András, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának (továbbiakban: TKKO) helyettes vezetője tudatja Kiss Ferencel, mintegy rábízva, közvetíti-e a költőnek, akinek – ezt pedig Knopp közvetíti – a verseit szereti Aczél. A közlésnek az ad különös jelentőséget – 1983-ban járunk –, hogy a pártközpont embere, miután találkozót kér az irodalomtörténészről, megbeszélendő a Hitel folyóirat és a Bethlen Alapítvány évek óta húzódo ügyét, folyton a főnökére – Aczél ekkor, volt róla szó, ismét a KB ideológiai titkára – hivatkozik. Mintha szóvivője volna, szóvá teszi, hogy Csoóri „legutóbb is aláírta azt a tiltakozást”, Haraszti Miklóssal kerülve „egy platformra”. (Talán az erdélyi szamizdat „folyóirat”, az Ellenpontok szerkesztőinek szabadon bocsátását követelő 1982. novemberi 71 fős nyilatkozatra, de valószínűbb, hogy a Duray Miklós perbe fogása ellen tiltakozó, 1983. február 7-án kelt, 350 aláírást tartalmazó, Losonczy Pálnak, illetve Gustav Husáknak elküldött levélre célozhatott.) Felveti, magától értetődően, a Duray-könyv, a *Kutyaszorító* előszavának (*Kapaszkodás a megmaradásért*) megírását, Csoóri utolsó súlyos szilenciama kiváltó okát is, nyilván egyetértve s védve a párt hozta intézkedéseket. Itt viszont Kiss Ferenc játszotta a szóvivő szerepét, mondván, Csoóri „nem vette volna rossz néven, ha a politika egy tömör kommunikében elhatárolja magát” tőle s az előszótól. A válasz vagy Knoppra, vagy a pártjára, vagy mindkettőre nézve cinikus javaslat: a szilenciával sújtott „adjon be kérvényt Köpeczinek a törlesztés felfüggesztése végett”. Az osztályvezető-helyettes aztán, mint aki érzékeltetni igyekszik a költő körül kialakult (vagy kialakított) helyzet ellentmondásosságát, megenged maguknak előbb egy nagyvonalú, majd egy kisstílusú gesztust. Az egyik a tavasszal Magyarországon járt Bush amerikai alelnök nyilatkozatára épít, hogy ugyanis két nagy élménye volt nálunk: „találkozása Aczél Györggyel s a másként gondolkodók jeles képviselőjével, Csoóri Sándorral”, ám az alelnök előtte megkérdezte a magyar partnerét, nem sérti-e az íróval való találkozás. A másik gesztus, netán irigységet kiváltó szándékkal, hogy csak ne panaszkodjon a költő: a Magvető Kiadó életműszerződéseire tért ki, hangsúlyozván, „bizony, nagy összegekről van szó, de nem Hernádi vagy Gyurkó áll az élen, hanem Tandori, s bizony, Csoóri is nagy összegeket kapott”.³¹

Adalékok továbbra is az Aczél–Csoóri kapcsolathoz, amely mindinkább tart afelé, hogy elmergesedő viszonynak, semmint elmélyülő barátságának lehessen tartani. A helyzet, a helyzetük alakulásáról a következő évben is Knopp számol be, január közepén és augusztus legelején is találkozóra hívja Kiss Ferencet a Rózsadombba. Hosszasan lehet tárgyalni a se vége, se hossza ügyekről, a Bethlen Alapítványról s főleg a folyóirat-alapításról, a Hitel dolgáról, mielőtt vége szakadna egyiknek vagy másiknak. Az irodalomtörténész tudatja – mintha a pártember nem tudná –, hogy megújították a lapkérési engedélyüket, és hogy Aczél György azt üzenete, egy hónap múlva tud válaszolni. Nyilván a huzavona okait firtató kérdésére a presszóban azt a választ kapja, hogy az ilyen terveket a Politikai Bizottság elé kell vinni, ott pedig – beszélgetőtársa kerek percc kimondja – „Csoóri nagy teherterhelés az ügyben”. Azt meg ő tudatja, hogy a Duray-könyv előszavát szétküldték a megyéknek, „erre fogunk gondolni, nem az életműre”. A lap tervének egyik kiírója határozott: márpedig a költő nélkül „nem megy” az egész, mondja, aztán mintha visszakozna, kijelenti: „Nem is nagyon kell nekünk ez a lap: vele a politika felelősségéből is át kell vállalnunk.” A színpadra kíváncsi dialógus folytatódik: a lap lehetséges, közli a politikus, de konkrétabb terv kellene, mire az irodalmár: talán „Domokos Matyi” megcsinálhatná. Újabb replika: kellene egy párttag, mert különben – akárhogy is nézik – „ez Csoóri lapja lenne”. Jön a viszontválasz: „Mikor Matyit megkértük, számoltunk azzal, hogy ő az, aki. (...Nekünk elég, hogy ismerjük Matyi észjárását, szellemét. Mi nem vagyunk párt, és senkitől nem kívánunk pártszerű hűséget).”³²

Az augusztusi találkozó – legalábbis a napló bejegyzése alapján – nem rövidebb, ám ridegebb. Knopp „egész habitusa” lázad a lapindítás terve ellen. Mert hogy terjesszen egy „ilyen szerk. bizottságot a Pol. Biz. elé? Csoóri, Csurka, Mészöly? Kidobnak vele. Most is ez a Duray-bizottság, Szabad Európa.” Érvelhet Kiss Ferenc, hogy Csoóriék nem tagjai a bizottságnak, s a Duray-ügyben írott levelüket (a Losonczinak és a Husáknak szólót) sem akarták publikálni. Mondhatja azt is, milyen célokat szolgálna, kiket támogathatna – például Kallós Zoltánt, ösztöndíjjal – az alapítvány, nem jutnak dűlőre. A végén, távirati stílusban: „Személyes ügyek: Hernádi, Gyurkó, Jancsó. Ő [mármint Knopp]: Kijár nekik egy színház.”³³

Nekik ki, kegyúri kiváltságként, a kecskeméti színház. Nekünk nem, alkuk árán sem, egy lap – feleselhetett volna Csoóri, ha ama 1984-es levelét később írja meg. Amikor papírra vetette, még csak – illetve, a helyzethez illően: már – azt tudhatta, hogy személye nagy teherterhelés. Ez ellen azonban aligha tiltakozott volna. Hogy mi fogatott tollat vele, világosan előadja: „Rossz és megalázó történetekbe bonyolódunk. Az Ön és az enyém még a rosszak között is kivételesen lehangoló. [...] Donáth Ferencről meghallottam, mit feltételez Ön rólam [...] Cs. S. annyira gyűlöl engem, hogy a fizikai megsemmisítésemről sem riadna vissza [...] Hát csak ennyire ismer engem Aczél György? S ilyen elvetemültnek tart? És a tanácsadói képesek elhítni vele, hogy egy magyar költő közönséges terrorista is lehet?” Megdöbbenését nem ecseteli drámai módon, a közéletet fenyegető veszélyre figyeltet: „erőt veszek magamon”, írja, mert „lassan mindnyájan gyötrő kicsinyeskedésekbe szorulunk bele, s már nem célok, nem eszmék, nem elképzelések igazgatnak bennünket, hanem lelki sérüléseink”. Miután – mint az első, el nem küldött levélben is – mintegy egyenlőnek mutatta a felelősségüket, szigorúan kiporciózza azt a részt is, ami csak a címzetté, amivel csak ő számolhat el, másnak és magának. „Sose tagadtam, hogy a hazai közérzet megromlásában a legilletékesebb történelmi személynek Önt tartom – indít, kétségtelenül vádolón és más tónusban, mint tizenvalahány évvel korábban. – Ahogy a jót s a szabadító hatású kezdeményezést Aczél György nevéhez kötöm, kénytelen vagyok a rosszat is odakötni. Az az egyoldalú személyi politika, amelyet Ön – tudatosan vagy érzelmi elfogultságai miatt – évtizedek óta folytat, a magyar értelmiségiek egyik részét lefegyverezte, illetve egy »kellemes béke« (kellemes szétesés?) állapotába sodorta, a másik részét viszont érdektelenségbe vagy dacos ellenzékiességbe.” Felhossa még „mitologizálva” a pártideológus szerepét, hogy a megszokottnál „nagyvonalúbb, izgalmasabb kontraszelekciót vezetett be”, ami kezdi veszélyeztetni – és itt ismét, mint a ’73-as levélben, az elismerés felső fokát használja – a harminc esztendő alatt megteremtett „jelentős történelmi életművet”. Aztán, mintha mentegetőzne az előbb írottakért, és mert „jelentékteleneknek” nevezte a KB-titkár munkatársait, biztosítja a megszólítottat: „Ha én nem becsültem és nem szerettem volna Önt, sose írnék így, ezt elhíheti.” Ehhez kapcsolja majd azt a gondolatát, amelynek az őszintesége s hitele különösen a *Hó emléke* lírai énjének a párt számára is emlékezetes alapállása után – „egy fennköltlen züllő ország szemével farkasszemet nézve” – kétséges. „...én az életem esélyeit is Önrel együtt veszítettem el és veszítem el ma is – jelenti ki, megtoldva kérdéssel –, hogyan írhatnék hát le hazug mondatokat?” Végül, mint aki lezártnak tekinti kapcsolatukat, s leszámol azzal, hogy lehetnek még közös ügyeik, lényegében személyes kudarcuk belátásával búcsúzik: „A mi »nacionalizmusunk« nem akart mást, mint saját magunkat meghódítani, és tartást adni egy nemzetnek. Ez a tartás nem ellenlábasa, hanem erőtartáléka lehetett volna az Ön politikai akaratának. Sajnos, »legigazibb hívei« az évek során fölmorzszolták ennek minden lehetőségét.”³⁴

A levél legvége, 1984-ben, Aczél nehéz helyzetére utal. Csoóri tapintatáról, lelki érzékenységének finomságáról, mondhatni, gyengédségéről árulkodik, hogy várt a postázással. Különböző helyekről, például a pártállam belső vezető köreiből is tudhatta, hogy Aczél alatt inog a szék, hiszen amit Révész Sándor állít,³⁵ nemcsak a hetvenes évek végére, a nyolcvanasok elejére igaz, hanem a későbbi időkre is. Egyrészt, hogy a költő minden lényeges „népfrontos” ellenzéki akcióban részt vesz, másrészt, hogy Kósa Ferencsel és Juhász Ferencsel együtt benne van „abban a szűk konzultációs körben” is, amely „az esedékes nagy irodalompolitikai és kultúrpolitikai átrendezkedésről, minisztériumszervezésről és a hozzá tartozó személyi ügyekről tárgyal Aczéllal és Pozsgayval”. A miniszterelnök-helyettes korában is a legerősebb informális hatalommal bíró Aczéllal a KB-titkári posztról való leváltása előtt bizonyára nem tárgyalt – az előbb ismertetett esetek, a Kiss–Knopp-féle beszélgetések ezt valószínűsítik –, de ha akkor küldi el a levelét, nehezen háríthatna volna el a vádat, hogy minden méltató szava ellenére vissza akart vágni, elégtételt

szerezni, kárörvendő módjára. 1986-ban viszont, amikor partnerét a titkári tisztsége után a Központi Bizottsági tagságától is megfosztották, a Társadalomtudományi Intézet főigazgatói székében ülve akár vigasztalásul, akár engesztelésül, akár biztatásul is hangozhattak a „földszintes Dugonics Titusz” emberi szavai.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

- ¹ közli: STANDEISKY Éva, *Tájhivatal*, 2000, 1995/9, 48–53.
- ² *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963*, szerk. CSEH Gergő Bendegúz, KALMÁR Melinda, PÓR Edit, Osiris, 1999, 152–153.
- ³ *Uo.*, 154–155.
- ⁴ *Írók pórázon*, szerk. TÓTH Gyula, MTA Irodalomtudományi Intézete, 1992, 138–139.
- ⁵ *Zárt, bizalmas, számozott II*, szerk. CSEH Gergő Bendegúz, KRAHULCSÁN Zsolt, MÜLLER Rolf, PÓR Edit, Osiris, 2004, 310–311.
- ⁶ DOBOZY Imre, *Utazás inkognitóban*, Élet és Irodalom, 1964/1.
- ⁷ *Csoóri Sándor bibliográfiája*, szerk. AGÓCS Sándor, Hítel Kiadó Kft., h. n., é. n.
- ⁸ CSÁK Gyula, *Magyar költő Havannában*, Élet és Irodalom, 1966/6.
- ⁹ FARKAS László, *Új Írás*, 1966/7.
- ¹⁰ STANDEISKY Éva, *Gúzsba kötve*, 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005, 252–253.
- ¹¹ TARJÁN Tamás, *Meddig segít az erkölcs?*, Könyvvilág, 1981/5.
- ¹² *Zárt, bizalmas, számozott II, i. m.*, 68–70.
- ¹³ BADICS István, *Irodalmi Újság, Jelzés és közbeszólás*, 1965. március 1.
- ¹⁴ Ld. ANGELUSZ Róbert, *Kommunikáló társadalom*, Gondolat, 1983, 25.
- ¹⁵ Ld. HANKISS Elemér, „A második társadalom” = *Diagnózisok 2*, Magvető, 1986, 254.
- ¹⁶ Ld. *Írók pórázon, i. m.*, 275.
- ¹⁷ *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából*, szerk. ifj. Kiss Ferenc, BAKOS István, Kairosz, 2013, 101.
- ¹⁸ RÉVÉSZ Sándor, *Aczél és korunk*, Sík, 1997, 167.
- ¹⁹ *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc... i. m.*, 110.
- ²⁰ RÉVÉSZ, *Aczél... i. m.*, 180–182.
- ²¹ *Zárt, bizalmas, számozott II, i. m.*, 156.
- ²² *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc... i. m.*, 98–101., 108–111.
- ²³ Ld. ORBÁN Ottó, *Szín pompás ostrom lángoló házakkal*, Magvető, 2016, 193–201.
- ²⁴ PÁLFY G. István, *Így lássa Csoóri Sándort – aki látni akarja*, Noran Libro, 2016, 171–176.
- ²⁵ *Uo.*, 170.
- ²⁶ *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc... i. m.*, 132.
- ²⁷ *Uo.*, 140.
- ²⁸ Ld. CSIZMADIA Ervin, *A magyar demokratikus ellenzék [1968–1988]*, T-Twins, 1995, 102.
- ²⁹ *Uo.*, 190.
- ³⁰ *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc... i. m.*, 158.
- ³¹ *Uo.*, 173.
- ³² *Uo.*, 180–181.
- ³³ *Uo.*, 184–188.
- ³⁴ PÁLFY G., *i. m.*, 178–179.
- ³⁵ RÉVÉSZ, *Aczél... i. m.*, 265.

SOLTÉSZ MÁRTON

Debreceni Georgikon

Közelítések Szabó Magda *Abigél* című regényéhez

SOLTÉSZ MÁRTON (1987) Budapest

„[A] tábornok úgy halt meg, hogy nem árult el semmit. Akkor is úgy halt volna meg – mondta Abigél –, ha a saját gyerekét is fel kellett volna áldoznia, nemcsak önmagát, de ettől szerencsére megkímélte az árkodi ellenállók segítsége, és úgy válhatott meg az élettől, hogy biztonságban érezhette a lányát.”

(Szabó Magda: *Abigél*)¹

Szabó Magda 1970-es, *Abigél* című, 54 000 példányban megjelent regénye életművének tán legmostohább sorsú darabja. Az oeuvre mindmáig egyetlen szintézis igényű összefoglalása, Kónya Judit „kismonográfiája” első, 1977-es kiadásában mindössze egyszer s mellékesen említi, majd 2008-as új, bővített kiadása is alig másfél oldalt szentel elemzésének.² Ennek oka persze nem utolsósorban a szöveg műfajában áll: „ifjúsági regényként” jelent meg a Móra Kiadó úgynevezett „csíkos” sorozatában. „Fiataloknak írtam – vallotta utóbb az író –, akik csak tananyagként ismerik ezeket az éveket, de elvállalták olvasmányuknak is, filmélményüknek is az idősebbek.”³ A kritika már nem volt ilyen nagylelkű: csupán elvétve „vállalta” a regényt, s így az *Abigél* mindmáig az alacsonyabb rendűnek tekintett „ifjúsági irodalom” kalodájába zárva várja az értéke szerinti megbecsülést.

Bár, mint látni fogjuk, Szabó Magda művét regényként és filmként egyaránt súlyos méltánytalanságok érték az aktuálkritika részéről, mindez mit sem változtat a tényen, hogy az egyes életművek belső hangsúlyainak kijelölése nem a korabeli recepció feladata. „[A]zt még csak meg tudom mondani az író–olvasó–találkozók alapján, melyik könyvemet szeretik legjobban az olvasók – felelte Szabó Magda 1972-ben a Kortárs folyóirat körkérdésére –, de ahhoz, hogy eldőljön, melyik volt a legfontosabb, alighanem előbb meg kell halnom.”⁴

Az *Abigél* írója idén száz éve született, s tíz éve halott. Eljött tehát ha nem is a kiértékelés, a megmértetés, de a higgadt számbavétel ideje.

„MŰFAJI” CÍMKÉK

Áttekintvén a regény, majd az abból készült televíziós sorozat (1978) és mozifilm (1985) fogadtatását, olyan tematikus címkékkel (az utólagos oktrojáció oly rafinált segédeszközeivel) találjuk szemben magunkat, mint az „ifjúsági regény”, a „gyerekkönyv”, a „leányregény” stb. Helytállóan állapította meg Lőcsei Gabriella (a négyrészes tévéváltozat elleni intézményes támadás élharcosa), hogy „A gyermekirodalom, a leányregény, a kamaszkönyv, az ifjúsági irodalom [mind] szükség szülte alkategória. Az elfogadott esztétikai mércéig fel nem érő, fontoskodó, didaktikus írásokat szokás így nevezni, mentegetőzéseként, a gyermek- és ifjúságnevelés jó szándéka mögé bújva.”⁵

Pontosan e kétes legitimitású törekvésnek esett áldozatául Rigó Béla, amikor az *Ötven nagyon fontos „gyerekkönyv”* című kötet számára megírta *Abigél*-elemzését. „Mintha egy Jókai-regényt olvastunk volna” – indítja cikkét, Jókait kedélyes mosollyal hajtván bele az „ifjúsági irodalom” színes kosarába. „Engedelmesen sírunk és nevetünk, hogy végül mindent összegző örömkönnyek között éljük át egy hiteles happy ending hibátlanra sikerült katarziszát. Jókai ilyen, Szabó Magda pedig ezúttal ilyen *akart* lenni. Leányregényt írt.”⁶ Nos, hogy milyen Jókai – erről itt és most nem nyitunk vitát. Érdekesebb kérdés a számunkra: vajon Szabó Magda valóban leányregényt írt-e?

Ez a sajátos „műfaj” (ha szabad egyáltalán e magasztos kifejezéssel illetnünk ezt a szellemi pótszert, pedagógiai sorvezetőt) meglehetősen egyszerű recept szerint készülő, szerény irodalmi

értékkel bíró szövegeket jelöl. Direkt nem írok *regényt*, hiszen a regény – mint Bahtyintól tudjuk – az eposzi zártsággal szemben a végtelen nyitottság műformája (az epika csúcsműfaja s az „ifjúsági”, „gyermek-” és „leány-” előtagok között tehát föloldhatatlan ellentét feszül). Bár az elemzést felvezető – némi nagyképűséggel „műfajelméleti kitérőnek” titulált – definíciós kísérlet első soraiból rögvest kiderül: „Már a kötelező alapképlet sem túl csábító”,⁷ Rigó a későbbiekben is következetesen fönntartja a „leányregény” megjelölést, s az innét származó ambivalenciák azután egész írásán végigvonulnak.

Menekülőút gyanánt, a műfaji problémák helyett rendre a szöveg szempontjából teljességgel lényegtelen, az író magánéletével kapcsolatos kérdéseken medítál az irodalomtörténész. Szerinte „Az első meglepetés akkor ér bennünket, amikor megérezzük, hogy – a műfaj szabályaitól eltérően – ezúttal nemes anyaggal dolgozik az író: saját életével.”⁸ Kérdés: vajon az ifjúsági regény célközönsége, a (meghatározatlan korú) gyermekek és tinédzserek (vagy akár e „szakkönyvet” oktatási segédletként forgató pedagógusok) első meglepetése valóban az életrajzi háttér fölismerése volna az újabb és újabb kiadásokat megérő *Abigél* olvasásakor (tanításakor)? Valóban a Matula modelljeül szolgáló Dóczi Intézet lenne az az archimédeszi pont, amelyből az elemzést ki lehetne (kellene) indítani? Jómagam meglehetősen későn, gimnazista fejjel olvastam el a regényt – jóval azután, hogy először láttam a folytatásos tévéváltozatot. De bizony meg kell vallanom: csupán évekkal később, immáron kutatóként olvastam hozzá az *Élet és Irodalom* hasábjain két részletben, majd az író *Kívül a körön* című esszéjében teljes terjedelmében újraközölt *Színképelemzést*, amelynek ismertetét Rigó Béla evidenciaként tételezi.⁹

S a félreértések, a módszertani hibák utóbb csak sokasodnak. Mintha a „gyerekkönyv” címke hatására megzavarodna az értelmező. „Nehéz megmondani, mennyit vitt át önmagából Szabó Magda Vitay Georginába” – veti föl a magánérdekű kérdést, majd hozzáteszi: „Hogy Szabó Magda is renitens Dóczi-növendék lehetett, az beigazolódik, amikor fiatal tanárként visszatérve már nem ért[í], a világégés közepette miért az ő szoknyájának hosszával foglalkozik a jeles intézmény igazgatósága.”¹⁰ Úgy tűnik, valójában Rigó tanár úr sem olvasta végig (vagy talán csak elfeledte már?) azt a bizonyos *Színképelemzést*. Túl ama nem is egészen lényegtelen kérdésen, hogy ugyan mennyi köze van a világégés idegörlő tapasztalatai közepette az alma mater ósdi, szórszálhasogató rendszabályai felett dohogó tanárnőnek ahhoz a diáklányhoz, aki egykor volt, adódik még egy bökkenő. Az írónő, saját bevallása szerint, eminens tanuló volt. Mint írja: „Mire gimnáziumba kerültünk, már nem volt szükség [...] fegyelmezésre, négy év alatt kialakult a dóczista magatartás, és készen állt egy, a felnőttek szempillantásából értő, gyermek létére majdnem aggasztóan fegyelmezett és az átlagos országos színvonalat messze felülmúlóan művelt cromwelli hadsereg.”¹¹

Hasonló hibába esett Fioláné Komáromi Gabriella, amikor – ugyancsak a *Színképelemzés*ből származó információkba kapaszkodva – a „jellemmel adekvát viselkedés és hang” kapcsán Kőnig tanár úr figuráján Szabó Magda egykori franciatanárát kérte számon. A gyermekirodalom elismert szakértője, Janikovszky Éva monográfusa hibaként róta fel, hogy „a félszeg, ezerszer megalázható” Kőnig tanár úrról utóbb kiderül: „bravúros akciók kijátszhatatlan, legyőzhetetlen hőse”.¹² Pedig nincs itt semmi csúsztatás. A Dóczi franciatanára egyrészt nem volt ellenálló, másrészt csupán *modellje* volt a regényhősnek – szemben Kőniggel, aki, hangsúlyozom, *nem* az író *„hajdani franciatanárának mása”,*¹³ hanem az *Abigél* címadó hőse lett.

Galsai Pongrác szintén Kőnig figuráját bírálja – s fölvetéseinek mélyén ugyanaz a félreértés rejlik: a vállalt (abigéli) s az eljátszott (kőnigi) szerep összetévesztése. „Kőnig tanár úrra nem *feltétlenül* gyanakodni, egy ártatlan »krimi-író« iránti naiv lovagiasság lehet. De ugyan miért teljesítette a szobor nevében a zárdanövendékek kívánságait? Mi célja volt ezzel? Eleve tudta, hogy Vitay Georgina »titkos Abigélje« lesz? Továbbá hogyan sikerült – ha már ennyire óvatlan – a Vitay lány elrejtését oly óraműpontossággal lebonyolítania? Mindezt csak azzal magyarázhatjuk, hogy a rendőri szervek éppúgy nem értettek a kriminalisztikához, mint Kőnig tanár úr vagy a szerző.”¹⁴ Kőnig esetében (aki természetesen sosem egyedül dolgozik!) szó sincs óvatlanságról. A bárgyú, pákosztos szobatudós álcája mögött egy érzékeny, intelligens, halálmegvetően bátor férfi rejtőzik, aki élethivatásának tekinti a gyermekek szolgálatát – békében és háborúban egyaránt. Nem a regény kedvéért öltözik tehát Abigélnek, hanem mindig is az volt – a szobrot a gyermekek ruházák fel utóbb azokkal a csodálatos képességekkel, amelyeket e remek férfiú lelki erényei kezdetől táplálnak.

Végül nem kisebb tévedés a Szabad Föld kritikus részéről, amikor fejcsóválva teszi szóvá: mi-ként lehetséges, hogy egy tizenöt éves kislány „életmentő keresztleveleket osztogat a »rászorulóknak«”.¹⁵ Hisz aki figyelmesen olvasta a regényt s nézte a filmet, az pontosan tudja: Gina jóformán nem is tudja, mit cselekszik, miután alig van információja a kinti világról: ő mindvégig Abigél, vagyis – Bánya Gábor metaforikus képét kölcsönvéve – „a magyar ellenállás szobrának”¹⁶ utasításait követi.

REGÉNYHŐSÖK

Visszatérve azonban Rigó tanár úr elemzéséhez, olybá tűnik: az „ifjúsági irodalom” olvasása egyúttal mindig felületes olvasást, reduktív értelmezést is jelent. Ellentmondást nem tűrő nyíltsággal jelent ki például az irodalomtörténész, hogy „A Matulában nincs kivétel és nincs megbocsátás. Ezt a keresztény erényt ugyan hirdetik, de nem gyakorolják.” „A lányok – folytatja – úgy tudják társukat kiközösíteni, hogy ebből senki semmit nem vesz észre.”¹⁷ Ugyan hol van a Rigó Béla által vizionált tablóról Kőnig tanár úr és Zsuzsanna testvér – akik mindent látnak, tudnak, akikben (vállalt) szerepük mögött krisztusi alázat, türelem, könyörület és tisztánlátás lakozik? Hol van Torma Piroska, ez a nyugtalan, játékos gyermek, aki alig várja, hogy megbocsáthasson, s hol a lányok, akik a légiriadó pillanataiban Gina első szavára zokogva borulnak a nyakába, s örökre felednek minden sérelmet és viszálykodást? És végül: hol a reményeiben csalatkozó szerelmes osztályfőnök, Kalmár, ez a naiv és gyanútlan lélek, aki a Kőnigről rajzolt groteszk portré után önkéntelenül kivételezni kezd a kis Georginával?

S ezen a ponton válik teljessé a zűrzavar. Hiszen éles szemmel veszi észre Rigó Béla, hogy Szabó Magda „megcsúfolja” (vagy legalábbis átforgatja) a leányregény sablonjait; hogy – Horpácsi Sándor kifejezésével – „Akkor lép túl a leányregények sablonjain, amikor a benti (intézeti) világot ütközteti a kintivel.”¹⁸ Abban viszont már téved, hogy „A regény belső körének drámáját a külső kör, a háborús világ betörése oldja meg”.¹⁹ Éppen az ellenkezőjéről van szó. Az *Abigél* első harmadában, a leányregények (Rigó által meglehetősen pontossággal rekonstruált) „műfaji nukleuszait” variáló, a felnőtt olvasót ironikus ártatlanságával sokáig megtévesztő, „lépre csaló” nyolc fejezetében a drámaiság csupán a gyermeki lélek szintjén jelenik meg: az árulás, a kirekesztés, a viszály, az apróbb gonoszkodások itt tét nélküli csetepaték csupán. A dráma – Gina és a tábornok drámája – a mű második felében bontakozik ki majd, s az imádott édesapa halálában, Gina újabb felismeréseiben kulminál, illetve a regény záró képében, a csillagos ég alatt tűnődő főhős monológjában ér a csúcusra.

Rigó pontosan érzékeli a helyes utat, amelyről azonban – talán a „gyerekkönyv” címke hatására? – folyvást tévútra kényszeríti tollát. „Ezekre az alapokra – írja – egy könyörtelen történelmi regényt lehetne építeni szűk körű olvasótábornak, de most egy leányregényben vagyunk.”²⁰ Nos, a magam részéről őszintén remélem, hogy a regény s e cikk olvasói nem merültek el egészen e műfaji kulináriában. Ha partra evickéltek, mindenesetre javaslom, gondolják meg, igaza van-e Rigó Bélának, amikor leszögezi: Gina „szerencsésen megmenekült”.²¹ Tudniillik éppen erre az alapvető tévedésre épül a tanár úr happy endinggel kapcsolatos elmélete is.

Kétségtelen tény, hogy a filmben az apa halála (s a fél Matula intézet pusztulása) nem mondatik ki olyan megrázó nyíltsággal, mint a regényben (egyszerűen azért, mert a filmből hiányoznak az időbeni előreutalások); ezért is nem vethető a szemére Benedek Miklósnak, hogy cikke végén reményét fejezi ki: „Vitay Georgina épségben, bántatlanul eljutott Árkodról [Budapestre].”²² Óvatosan fogalmazott Cs. Nagy Ibolya is, amikor mindössze annyit jegyzett meg: „A történet a feltehetően sikeres szöktetéssel zárul.”²³ Végső győzelemről, megmenekülésről ugyanis egyik műfajban sincs szó – így a Népszabadság kritikusának értékelésével már nem érthetünk egyet. A filmből áradó „ifjúsági naivitást” ostorzó Zappe László szerint „a történetnek – ha felnőtteknek szólna – ott kellene kezdődnie, ahol végződött. 1944. március végén megmenekülni egy csapdából a valóságban még semmiféle megoldást, végeredményt nem jelenthet. Sőt, csaknem bizonyosra vehető, hogy a filmben szereplő járőr jelentése alapján Ginát, Kőnig tanár urat, Horn Micit és Zsuzsanna nővért egy héten belül elfogják.”²⁴ A kritikus értelmezői kompetenciája a jelek szerint csupán addig terjed, ameddig a szöveg pragmatikai szintje engedi – a sejtetett tartalmakhoz, finoman szólva, nincsen antennája. Már miért ne volna benne a filmben (s még inkább a regényben) mindaz, amit hiányol – így a szereplők örökös veszélyeztetettsége; a holnap tökéletes bizonytalansága? Hiszen eltökélt hősiességük

lényege éppen az életveszély dacos vállalásában áll. Morális nagyságukat a történelmi és egyéni tragédiákon edzett tisztánlátás bátorsága hitelesíti. Nem is szólva a regényben exponált csapdáról, amely jóval nagyobb és általánosabb hatótávolságú kelepce (ti. maga a háború), mint az a katonai nyomás, amelyből Gina, látszólag, megszabadult.

De ha csupán a főszereplő kislány sorsát tekintjük, a háttérben akkor is ott kísért a fogságban sínylődő édesapa képe – König tanár úr „ikertestvéréé” –, akinek az író már Hajda úr cukrászdájában, a „hadititok” fölillantásának pillanatában homlokára fonja a hősi halál glóriáját. (Ezt a mozzanatot nevezte Zay László – teljes joggal – a regény és a filmváltozatok *punctum saliens*ének.²⁵) Mi, olvasók a regény mindentudó narrátorának köszönhetően idejekorán értesülünk az érzékletesen fölépített Doppelgänger egyik tagjának (minden valószínűség szerint erőszakos) haláláról, amely szerepének vállalt következménye. A kónigi magányos hős titkos diadalával ellentétben itt a teljes mellszélességgel küzdő családapa tragikus megdicsőülését látjuk; azét, aki – a páli locushoz (Róm 9,16) híven – nem kér könyörületet senkitől, s nem futamodik meg küldetése elől; aki a maga sorsára nem tekint, csakis nemzete javát nézi, amelynek szolgálatára esküt tett; s egyetlen gyermeke jövőjét igyekszik biztosítani még, akit megvédelmeznie, biztonságba helyezni atyai kötelessége.

Hová tette empatikus képességét a kritikus, amikor az utolsó jelenetben a csillagos ég alatt apját szólítható Ginát Horn Mici elhalt fiának egykori szobájában, az ablak előtt állni látta? Hiszen e gyermekszívben a földolgozatlan fölismerésekhez kötődő büntudat és értékválság keserűsége mellett a pályájáról kisiklott élet riadt tragédiasejtése lüktet. A magam részéről inkább Janikovszky Évával érzek együtt, aki barátnője regényét letéve megvallotta: „szántam Ginát, aki tizenöt évesen olyan erejét meghaladóan vállalta a felnőtt-gondot és felnőtt-felelősséget, [...] csodáltam a tábornokot, aki olyan bátran harcolt az esztelen háború befejezéséért, hogy az életét áldozta érte.”²⁶

Függetlenül a narrátor előrevetítéseitől, a Vitay lány későbbi életével, családjával, gyermekeivel kapcsolatos idilli utalásaitól, a film- s különösen a regényzárlat téridejében szó sincs általános feloldásról, kiengesztelődésről, megnyugvásról. Épp ellenkezőleg: egy, a történelem önkényéből alig néhány hónapja felnőtté ütött gyermek identitásválságának legriasztóbb periódusában zárul a történet. Az elmagányosodás, a harmadik – mindkét előzőnél teljesebb és tragikusabb – önelvesztés előszobájában. Ne feledjük: e hűvös, holdfényes órán immár nem a tábornok úr Ginája, s nem is König tanár úr gyermeke, de Makó Antal és Tirpák Rozália leánya szemléli arcát az éjszakai égbolt tükrében...

S hiába tudjuk, hogy e harmadik típusú státus nem a végső állomás, lévén a *Gedeon napja* fejezet egy félmondata megsúgja, hogy Gina pontosan egy év múlva „megint ott ült Kis Mari és Torma között a régi padban” – helyreálló status quóról szó sincsen. „Volt, akit nem látott már soha többé – olvashatjuk a regényben –, bálványukat és kedvencüket, Kalmárt, akit behívtak pár nap múlva, és aki a Kárpátokban esett el; és nem látta többé a nagy Aradit sem, mert a nagy Aradi, aki olyan délcegen vitte az iskola lobogóját, elpusztult még azon a nyáron a bombázásban; de nem találkozott Erzsébet testvérrel se soha, aki olyan jó karácsonyi vacsorát főzött nekik, mert Erzsébet benn égett a Matula keleti szárnyában, mikor a könyvtárat próbálta menteni.”²⁷ Pontosán érzékelte tehát „a fordulatos cselekménybe rejtett mély drámát, sőt: tragédiát”²⁸ Csulák Mihály, amikor kimondta: „Gina, a tábornok lánya, amikor megismerjük, tulajdonképpen kész felnőtt, akár holnap férjhez mehetne. A regény végén összetört, apját vesztett, síró kislány, akit legszívesebben ölbe venne az olvasó, ágyba dugna, hogy aludja át a nem neki való – ugyan kinek való? – háborús időket.”²⁹

Szilágyi Zsófia 2017-es könyve érdekes új szempontból, a zsidóüldözés traumája felől vizsgálja a regényt. Kár, hogy termékeny megállapításait a Rigó Béla-cikkből ismerős alapokra építi. Mint írja: „Az *Abigél* talán legnagyobb, ifjúsági regényként olvashatóságához és (az 1978-ban készült tévéfilmmel erősen megtámogatott) népszerűségéhez jelentősen hozzájáruló bravúrja az, hogy szerzője happy endet képes varázsolni egy olyan regény végére, amely 1944 tavaszán zárul. A kiközösített, a saját idegenségét elviselhetetlennek érző Gina előbb tökéletesen beilleszkedik, majd a rá váró veszedelemtől is megmentik mindazok, akik, elvesztett családja helyett, szoros védőhálóat vonnak köré.”³⁰ Magam mindezt egy kissé másként látom. Gina felnőtté válásának lényege abban áll, hogy a gyermek önző perspektíváját a bálványozott apa iránt érzett szeretet hathatós támogatásával képes az önfeláldozás, a másokért élés felnőtt nézőpontjára cserélni. Mimó néni teáí, az apa képzelt szeretője, a rúzsok, retikülök és körömlakkok mind értéküket veszítik s múlttá válnak, amint annak az embernek a sorsa tétetik Gina kezébe, „akinél jobban soha nem szeretett senkit”. Külső

szemlélő (így az intézmény hallgatói és munkatársai) számára valóban úgy tűnhetett: Gina végre „tökéletesen beilleszkedett”. Csakhogy ne engedjük megtéveszteni magunkat az ifjúsági regény műfaji patternjeitől: e megkésétt „szocializáció” immár az új perspektíva diktálta mimikri-gesztus a kislány részéről – még ha valódi s maradandó érzelmekkel-örömmel ajándékozza is meg őt.

Így kell azután Gina „megmenekülésének” sikerét – a regény végi „happy endet” – is értékelnünk. A férfi, akinél jobban a kislány soha senkit sem szeretett, s akinek sorsa ama cukrászdai délután óta hősünk szívében fekszik – ekkor már nyilván fogságban sínylődik. Így, noha egészen természetes, hogy az éjszakai Árkod házai közt bujkálva-menekülve a legmélyebb rettenet vesz erőt a gyermekeken, korántsem az ő megmenekülésén van a hangsúly. A félelem javarészt a felfedeztetés rémének, s ezen keresztül apja sorsának-életének szól. Gina nemcsak, vagyis nem elsősorban önmagáért, de az apjával közösen vállalt küldetés sikeréért reszket. Hiszen nyilvánvaló: nem az ő életére pályázik egykori „udvarlója”, Kuncz Feri, miként az elhárítási osztály sem az ő titkára fenekedik. Nem közvetlenül reá leselkedik tehát a veszély – ő csupán eszköz, amelyet el kell rejteni az illetéktelen kezek elől. S ha már a „happy endnél” tartunk, pillantsunk Gina kamaszlelkébe is! Önmagában értéktelen, szerelmében megcsalt, nőiségében megcsúfolt eszköz lenni az egykor hön szeretett férfi szemében, olyan eszköznek, amely felhasználható az imádott apa ellen: lélek- s idegpróbáló állapot...

Ennyit, s ne többet a Bodnár Mihály és Zöldi László által pasztelldrámának ítélt regény és film Hári Sándor és Váncsa István által rózsaszínnak ítélt befejezésről.³¹

OLVASÓK ÉS NÉZŐK

Faragó Vilmos és Földes Anna ugyancsak ragaszkodik a „leányregény” címkéhez – mi több, Faragó kizárólag „leányolvasókról” ír az Élet és Irodalom hasábjain. Az *Abigél* történelmi cselekményszálát, amelyet Földes az „antifasiszta ellenállás hősköltevényeként” aposztrofál, Faragó „az erkölcsi fölény tréfás erőmutatványának” nevezi; cikke végén pedig – félig mókázva, félig komolyan – leszögezi: „Csak azoknak ajánlom, akiket illet: kamasz lányoknak, tizenkét évestől tizenhat éves életkorig. Nekünk, felnőtteknek a viláért sem ajánlom. Meg sem érdemelnénk.”³²

S ezzel voltaképp meg is érkeztünk az ifjúsági irodalmat érintő kritika legitimitásának kérdéséhez. Kezdjük máris azzal az ellentmondással, amelynek gyökere, hogy egy felnőtt bírál egy gyermekkönyvet – óriás próbálja fel a gyermekruhát, amely természetesen „fél fogára sem elég”... A felnőtt kritikus kétségkívül inkompetens e szöveg- és műfaji térben, s így ítélete sem mérvadó – vitázó kijelentései üres „kommentekként” jelennek meg. Klasszikus példája e jelenségnek Kuczka Péter cikke, amelyben (a négyrészes *Abigél*-sorozat hatásmechanizmusa kapcsán egy egész műfajt minősítve) azt fejtegeti a költő-újságíró, hogy a gyermeki szem észreveheti mindazt, amit mi, felnőttek nem merünk, életkorunkból adódóan képtelenek vagyunk észrevenni.³³ Ez pedig nem jelent kevesebbet, mint hogy az ifjúsági regény s adaptációinak fontos és újszerű perspektívái elsősorban számunkra, felnőtt olvasók és nézők számára szolgálhatnak fontos és újszerű tapasztalatokkal. A következő bekezdésben a kritikus még tovább megy, amikor kifejti: a környezetéből kitépelt gyermek figurája sajátos aggodalmat ébreszt „bennünk” – s itt a személyes névmás mögött ugyanaz az olvasói réteg értendő, amelynek magunk is tagjai vagyunk. Azt hiszem, Tamás István járt a legközelebb az igazsághoz, amikor kijelentette: „az *Abigél* [n]em leányregény, hanem *regény*” – amolyan „leányregény felnőtteknek”.³⁴

No de valóban: kinek szól akkor a „szép magyar reménység és tisztesség meséje”?³⁵ „Az *Abigél* olvasójának nincsen életkora” – szögezi le Bata Imre.³⁶ „Mint minden valóban értékes »ifjúsági« könyv, az *Abigél* is korhatár nélkül szerezhet gyönyörűséget – állítja az Esti Hírlap névtelen cikkírója.³⁷ „Minden korosztály részére ajánlható” – véli a mozifilmről Deák Gábor (közvetlenül azután, hogy Szerencsi Éva a montreáli tévéfesztiválon a legjobb női alakítás díját veheti át).³⁸ „Minden korosztály, társadalmi réteg kapott valamit” a filmtől – állapítja meg a Petőfi Népe filmkritikusa. De vajon „ifjúsági filmről” van-e szó egyáltalán? – teszi fel a kérdést Sas György, majd kifejti: a moziban két részletben vetített regényadaptáció „Tévésorozatnak és filmnek semmi esetre sem az; televíziós nézettségének adataiból ez jól kiviláglott. Minden korosztályi határfal leomlott az *Abigél* előtt. A helyzet talán inkább úgy jellemezhető, hogy a *filmben a kalandhistoriai elemek elől kissé*

UGHY ISTVÁN, Panna, 2013; Szép új világ, 2011

UGHY ISTVÁN, Dance macabre, 2016; A menyasszony bemutatása, 2016

meghátrálnak az irodalmi értékek. Vagy úgy: egy kalandhistóriát műfaji adottságainál magasabb fokra emel az irodalmi igény.”³⁹

Veress József az első, aki felhívja a figyelmet, hogy az *Abigél* megértéséhez – még ha „a fiatalok nyelvén” szólal is meg,⁴⁰ s ha a forgatókönyvírók munkája nyomán „közfogyasztásra alkalmas” „téveregény” született is⁴¹ – bizony „történelmi ismeretek, sőt tapasztalatok sem ártanak”.⁴² S ez kétségtelenül így van. Aki nem tudja, hol helyezkedett el hazánk a második világháború hatalmi erőterében, azt sem értheti: ki az ellenálló, s minek, kinek áll ellent – nem tudja, hová tegye Kalmár militáns hazafiságát, hová a tábornok tiszta humanizmusát.

Mindezek tudatában s számbavétele nyomán Valkó Mihály egyenest „televíziós drámának” nevezte az 1985-ben bemutatott mozifilmet: a „tábornoklány drámája, kinek életébe betört a háború, s kire a még viszonylag védett szigeten is leselkedik veszély, rokonszenvet és ellenérzést csíholva, érzelmeket kavarva – alaposan felcsigázta fantáziánkat”. „Ifjúsági olvasmányból” – mint írja – „fel-nőttekhez szóló tévéfilm” született. Helyesen állapítja meg továbbá, hogy amint Móricz *Légy jó mindhalálig* című műve sem csupán gyermekolvasmány, úgy „Szabó Magda *Abigélje* sem »rétegmű«, jól-lehet meséje, jellegzetesen diákatmoszférája révén magán viseli az ifjúsági olvasmányok bizonyos vonásait. Ez az a tipikus eset, amikor: lányomnak mondom, értsen a menyem is belőle, azaz az író a gyermekekhez szól ugyan, de mondanivalóját a felnőtteknek is címezi.”⁴³

Akadtt persze, aki nem osztotta Valkó higgadt, körültekintő vélekedését. Míg a Vas Népe kritikus szerint Zsurzs Éva „atmoszférát teremtett és krimi-izgalmat”,⁴⁴ s Körmendi Judit is egyetértőleg idézi a rendezőt, aki úgy nyilatkozott: „Az *Abigél* műfaja majdnem hogy politikai krimi”,⁴⁵ Lőcsei Gabriella kíméletlen bírálatra szánta el magát. Véleménye szerint az adaptáció mindkét formájában „al-tatóan unalmas”, kicsit sem zaklatja fel nézőjét, hiszen már történetileg is hiteltelen alkotásról van szó. A történelmi háttérvíziót megalapozottnak tekintő Gyurkó Gézával⁴⁶ szemben Lőcsei kijelentette: Zsurzs Éva filmjében „még az ellenálló is kamasz lány módjára áll ellent”; „a faji meghurcoltatás is teadélután rendbontásnak, csiklandós kis kalandnak tűnik fel”.⁴⁷ S miközben Tarján Vera arról számolhat be a Pesti Műsor hasábjain, hogy a Ginát alakító Szerencsi Éva levelet kapott egy debreceni egyházfőtől, aki a sorozat hitelességéhez gratulált,⁴⁸ Lőcsei mindössze annyit jegyez meg: talán tanultak valamit a forgatáson a vásznon csetlő-botló leánykák, az osztály közösségét alakító, arc és személyiség nélküli „színész-csitrihad” tagjai...⁴⁹

PÁRHUZAMOK

Talán nem volt egészen hiábavaló tisztázni a regény és a filmadaptációk fogadtatása körüli félreértéseket, torzításokat, valamint regisztrálni mindazt a hasznos készletet, azokat az orientáló, gondolatébresztő értelmezéseket, amelyek a recepcióból kihüvelyezhetők. Most, hogy előttünk fekszik immár a hetvenes–nyolcvanas évek diskurzusterének kiterített térképe, bátrabban vitatkozhatunk az olyan leegyszerűsítő ítéletekkel is, mint amelyet Horpácsi Sándor fogalmazott meg 1978 tavaszán. „Szabó Magda ifjúsági regénye nem csúcsteljesítmény – szögezte le. – Éppen az hiányzik a regényből, ami az író legnagyobb erőssége: az elmélyült lélektani elemzés.”⁵⁰ A legkülönösebb azonban, hogy a kritikus úgy véli: „A forgatókönyvíró Szabó Magda »sztorija« [...] sokkal izgalmasabb” – miközben éppen a filmből hiányoznak Gina gyötrődő belső monológjai, apja sorsával, Kőnig tevékenységével és Abigél kilétével kapcsolatos rajongó, reménykedő, elkeseredett és dühtől szikrázó magánbeszédei.

Ahogy arra is csupán most nyílik lehetőségünk, hogy a szakirodalom leegyszerűsítő, a Szabó Magda-életrajzhoz (illetve -magánmitológiához) tapadó értelmezéseitől eltávolodva, végre tágabb összefüggésben tekinthessünk a regényre. Vegyük csupán e rafináltan fölépített szöveg kulturális földrajzi aspektusát. „Mivel a regényben szereplő Árkod város leírása pontosan egybevág Debrecenével [...], itt aligha gondolhatunk másra, mint a hamarosan 450 éves Debreceni Református Kollégiumra” – zárta rövidre a helyszín kérdését, s helyezte át e gesztussal a regényt a talányos önéletrajz, a „csali-memoár”, illetve a könnyedén megfejthető találós kérdés műfaji kategóriájába Szilágyi Ferenc.⁵¹

Miközben az unásig idézett *Színképelemzés*ből pontosan tudjuk, hogy Árkodot az író Debrecenből és Hódmezővásárhelyből gyúrta össze, a leírás éppen ráillik Ottlik kőszegi kadétiskolájára

is. A Budapesttől légvonalban közel egyforma távolságra fekvő, határ közeli városok erődítményeinek kísértetiesen hasonló leírását kapjuk. Mintha Szabó Magda rájátszana barátja és nemzedéktársa regényére – ugyanazt a páli locust helyezi iskolája homlokzatára, mint Ottlik az övére: „Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.”⁵² S e megfigyelésből párhuzamok egész sora bontható ki.

Mindkét regényre igaz, hogy első felében-harmadában a „Non est volentis” szekvencia érvényesül, hiszen a Matulából szökni vágyó Gina s a kőszegi katonai reálból bő fél napra eltűnő Medve dacos figuráinak útját követhetjük nyomon. Később a „neque currentis” lép életbe, bizonyítást nyer ugyanis, hogy az emberi akaratot mindig felülírja az isteni rendelés – s ez a fölismerés már törvényszerűen vezet el a harmadik, a transzcendens könyörület végső konzekvenciájához. Mintha az *Abigé*ről állapította volna meg Odorics Ferenc, hogy „A regény körszerű, háromosztatú történet szerkezete úgy is leírható: a gyermekkor eredeti teljességének állapota (beavatás előtti, ártatlan állapot), az én szinte tökéletes elvesztése az iskolaévek során (a beavatás folyamata), végül az aranyöntudatára ébredt, éber, a belső függetlenség kialakítására képes közösségi én állapota (a beavatottság állapota).”⁵³ De idézhetném Szegedy-Maszák Mihályt is, aki Ottlik-könyvében kifejtette: a kiszolgáltatott, civil létforma az iskola keretei közt átminősül, az elvárásoknak való görcsös megfelelés utóbb „értékalkotó erővé válik: olyan belső ellenállást hoz létre áldozatai egy részében, amely lelki nyugalommal ruházza fel őket, s egy életre védelmet nyújt a külső erőszakkal szemben. A pokol idővel tisztítóúzzá válik.”⁵⁴

Olybá tűnik, a leányregény és egyéb (Szabó Magda által rendre kiforgatott, ironikus fénytörésbe állított) műfaji álkategóriák helyett ildomosabb volna az iskolanarratíva aspektusából, illetve a nevelődési regény hagyománya felől közelíteni az *Abigél*hez.⁵⁵ Hiszen Bébé története, akárcsak Gináé, a szigorú intézményi keretek között végbemenő lelki felnőtté válás folyamatáról tanúskodik. Szegedy-Maszák Mihály ugyan Musil *Törlesse* és Ottlik *Iskolája* kapcsán vetette papírra, de az *Abigél*re is igaz, hogy „a gyerekkori én elvesztésével foglalkozik”.⁵⁶

Vitay Georgina és Medve Gábor értékvilága a könyv első harmadában ráadásul egybeesik. Mindkét értékvilág egynemű: az elhagyott létformát eszményinek, az erődbélit gyűlöletesnek tekinti. Van azonban egy jelentős különbség. Ottlik hőségnek nincs belső, lelki készletéből fakadó reménye (mint Ginának a hazatérés), valamint e reményből fakadó küldetése (amilyen a kislány számára a kollaboráció lesz) – s talán épp e lelki üresség sodorja Medvét a válságba. A fiú meghasonlása ugyanis válság. Az *Abigél*ben hasonló, kiélezett krízishelyzetről nem beszélhetünk, hiszen Ginát nem elsősorban a körülmények, az őt körülvevő idegen renddel történő kényszerű összeütközés, hanem apja szavai avatják felnőtté. Ő mindvégig gyermekien magabiztos marad, nem támadnak önértékelési zavarai (a beilleszkedéssel kapcsolatos problémákat is maga idézi elő), dacosan hisz saját igazában, s majd csak apja vallomását hallgatva döbben rá, mekkora hibát követett el, amikor elvegyülés helyett kitűnni, bujkálás helyett szökni próbált. Apja kérésére-tanácsára határozza el azt is, hogy kibékül az osztállyal – igaz: e békülésbe már jócskán beleszólnak a körülmények: a bombariadó keserű ízelítőt ad a gyerekes huzavonák háttérében zajló világméretű élethalálharcból.

Újabb rokonságot mutat a Gina–Medve-viszonylatban a hübrisz kelepceje, hisz mindkét ifjú hős súlyosan konfrontálódik környezetével, s azután végletesen elszigetelődik. Csakhogy – szemben Medvével, aki úgy érzi, „Ez a világ itt el akarja őt nyelni, s mint egy förtelmes hulló, kezdi őt benyá lazni”⁵⁷ – Gina nem transzponálja mitikus vízióvá léthelyzetét, csupán annyit konstatál: „Elnyeltek mindenestül. Ez már nem is én vagyok.”⁵⁸ Míg Medve a fogdán néz először magába, itt kutatja hibáit, medítál gögijének indokoltsága felett, Gina az igazgatói iroda karcerdíszletei közt töpreng: „Szegény Szabó, csúnya kis tömzsi testével, hogy volt lelke megsérteni, és szegény többiek, akik mindjárt maguk közé fogadták, és megosztották vele az egyetlen, amivel könnyebbé lehet tenni az életet ezek között a szigorú falak között: játékaikat, tréfáikat, bolondos kedvüket. Miféle ostoba gög mondatta vele azt, hogy neki nem kell a terrárium, ő nem játszik?”⁵⁹

Ám a legfontosabb kapocs a két regény között talán mégis a szökés motívuma – s egyúttal itt tapasztalhatók a legizgalmasabb eltérések is. Míg Medve szökésének eredménye fontos felismerésekkel gazdagítja, Gináé csupán félreértésekkel szolgál. Az *Iskola a határon* hőse ráébred, hogy „a maga mögött hagyott »civil« világ az ő számára már elveszett”.⁶⁰ A Vitay lány alatt egyetlen pillanatra sem nyílik meg a bizonyosság földje: őt a visszatérés gyermeki hite élteti, s mindvégig ez adja önazonosságát. Ottlik monográfusa szerint „a hős végül is fölismeri, hogy a gyerekkorba nem lehet

UGHY ISTVÁN, Júdások, 2016; A szörny, 2017

UGHY ISTVÁN, Bacchanália, 2016

UGHY ISTVÁN, Potifárné, 2017

visszalépni”⁶¹ – ám ez a fölismerés csakis egy bizonyos határról, vagyis inkább azon túlról lehetséges, s Gina e határon bizony jócskán innen van még.

Ez érteti meg az *Iskola* záró képének fegyelmezett harmóniája s az *Abigél* kádenciájának kétségbeesett diszharmóniája közti kiáltó különbséget. Medve útja, mondhatni, a fájdalomtól a megvilágosodás magabiztosságáig, a tábornoklányé pedig a magabiztóságtól a megvilágosodás fájdalomáig ível – s csupán a sejtetett-előrevetített jövőben jut (majdan) nyugvópontra. Akkor, amikor Vitay Georginát már megnyugtatja, sőt egyenesen boldogsággal tölti el a tudat, „hogya az, akinél jobban soha nem szeretett senkit, sem a férjét, sem a saját gyerekeit, [...] az apja akart és iparkodott, nem latolgatta, hogy ez az akarás, ez az iparkodás mit idézhet a fejére, s nem töprengett rajta, egybeesik-e mindaz, amiért fut, amire törekszik, Isten szándékával. Akart és küzdött halála percéig.”⁶²

JEGYZETEK

¹ Szabó Magda, *Abigél*, Európa, Budapest, 2004, 250.

² KÖNYA Judit, *Szabó Magda alkotásai és vallomásai tükrében*, Szépirodalmi, Budapest, 1977 (Arcok és Vallomások), 276.; Uő., *Szabó Magda: Ez mind én voltam...*, Jaffa, Budapest, 2008, 64–66.

³ Szabó Magda, *Kívül a körön*, Szépirodalmi, Budapest, 1980, 377.

⁴ Uo., 391.

⁵ LÖCSEI Gabriella, *Abigél*, Magyar Nemzet, 1978. április 26., 4.

⁶ Rigó Béla, *Szabó Magda: Abigél = Ötven nagyon fontos „gyerekkönyv”*, Lord, Maecenas, Budapest, 1996, 242.

⁷ Uo.

⁸ Uo., 243.

⁹ Szabó Magda, *Színképelemzés: Abigél I.*, Élet és Irodalom, 1978. december 23., 10.; Szabó Magda, *Színképelemzés: Abigél II.*, Élet és Irodalom, 1978. december 30., 4. (= Uő., *Kívül a körön... i. m.*, 363–378.)

¹⁰ Rigó, *I. m.*, 243.

¹¹ Szabó, *Kívül a körön... i. m.*, 365.

¹² FIO LÁNÉ KOMÁROMI Gabriella, *A hetvenes évek ifjúsági regényei*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981, 50.

¹³ Uo. (Kiemelés tőlem – S. M.)

¹⁴ GALSAI Pongrác, *Abigél*, Filmvilág, 1978/10 (május 15.), 29.

¹⁵ I. M., *Abigél*, Szabad Föld, 1978/18 (április 30.), 22.

¹⁶ BÁNYAI Gábor, *Abigél ellenáll*, Mozgó Képek, 1985/7, 11.

¹⁷ Rigó, *I. m.*, 244.

¹⁸ HORPÁCSI [Sándor], *Abigél*, Déli Hírlap, 1978. április 25., 2.

¹⁹ Rigó, *I. m.*, 245.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² BENEDEK Miklós, *Abigél*, Észak-Magyarország, 1978. április 25., 4.

²³ Cs. N[AGY]. [bolya]., *Abigél, a titokzatos szent*, Hajdú-bihari Napló, 1978. április 27., 5.

²⁴ ZAPPE László, *Az Abigélről medítálva*, Népszabadság, 1978. május 6., 7.

²⁵ ZAY László, *Abigél*, Magyar Nemzet, 1985. július 11., 7.

²⁶ JANIKOVSKY Éva, *Rendhagyó műfaj: lírai fülszöveg*, Könyvtájékoztató, 1970/11, 13.

²⁷ Szabó, *Abigél, i. m.*, 353.

²⁸ ZAY, *I. m.*, 7.

²⁹ CSULÁK Mihály, *Abigél mosolya*, Könyv és Nevelés, 1973/4–5, 7.

³⁰ SZILÁGYI Zsófia, *Az éretlen Kosztolányi*, Kalligram, Budapest, 2017, 124.

³¹ BODNÁR Mihály, *Abigél*, Nógrád, 1985. augusztus 2., 4.; ZÖLDI László, *Cilike a vérzivatarban*, Élet és Irodalom, 1985. július 19., 13.; GYURKÓ Géza, *Abigél*, Népszerűség (Heves), 1978. április 25., 4.; VÁNCSA István, *Varázsbörtön*, Élet és Irodalom, 1978. április 25., 13.

³² FARAGÓ Vilmos, *Lányregény*, Élet és Irodalom, 1971. február 13., 11.

³³ KUCZKA Péter, *Copperfield Georgina*, Film, Színház, Muzsika, 1978/17 (április 29.), 25–26.

³⁴ TAMÁS István, *Leányregény felnőtteknek*, Új Tükör, 1978. április 30., 31.

³⁵ BÁNYAI, *I. m.*, 11.

³⁶ BATA Imre, *Könyvszemle*, Népszabadság, 1978. augusztus 8., 7.

³⁷ R. V., *Abigél*, Esti Hírlap, 1985. július 10., 2.

³⁸ D[ÉÁK]. G[ábor]., *Abigél*, Gyermeünk, 1985/7 (július), 7.

³⁹ SAS György, *Abigél*, Népszava, 1985. július 11., 6.

⁴⁰ HONTI Katalin, *Arcok és sorsok*, Csongrád Megyei Hírlap, 1978. április 26., 4.

⁴¹ VAJK Vera, *Abigél*, Népszava, 1978. április 25., 5.

⁴² VERESS József, *Abigél*, Népszabadság, 1985. július 11., 7.

⁴³ V[ALKÓ]. M[ihály]., *Az Abigél*, Szolnok Megyei Néplap, 1978. április 26., 5.

⁴⁴ B. R., *Zsurzs Éva dicsérete*, Vas Népe, 1978. április 26., 5.

⁴⁵ KÖRMENDI Judit, *Egy leányintézet falai között*, Film, Színház, Muzsika, 1977. március 5., 28–29.

⁴⁶ GYURKÓ Géza, *Abigél*, Népújság (Heves), 1978. április 25., 4.

⁴⁷ LÓCSEI, *l. m.*, 4.

⁴⁸ TARJÁN Vera, *Az Abigél a mozikban*, Pesti Műsor, 1985/28 (július 10–17.), 55. Lásd még e hitelességről: BOTYTYÁN János, *A fátkylától – az Abigélig: Újabb kori egyházunk képe a kortárs magyar szépirodalomban*, Confessio, 1982/3, 87.

⁴⁹ LÓCSEI, *l. m.*, 4.

⁵⁰ HORPÁCSI, *l. m.*, 2.

⁵¹ SZILÁGYI Ferenc, *Az irodalmi névadás Szabó Magda műveiben = Névtudomány és művelődéstörténet*, szerk. BALOGH Lajos, ÖRDÖG Ferenc, Városi Tanács, Zalaegerszeg, 1989, 309.

⁵² „Annak okáért tehát nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené” (Róm 9,16 – Károli Gáspár fordítása). Barátságukról lásd: SZABÓ Magda, *Adalék az Ottlikéhez: Ludány = Uó, A csekei monológ*, Európa, Budapest, 2008, 243–253.

⁵³ ODORICS Ferenc, *Az értelemadás kegyelme: Ottlik Géza: Iskola a határon = A magyar irodalom története III: 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Gondolat, Budapest, 504.

⁵⁴ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Ottlik Géza*, Kalligram, Pozsony, 1994 (Tegnap és Ma), 90.

⁵⁵ Előbbire lásd példaként: HORVÁTH Futó Hargita, *Az iskolanarratívák térpoétikai megközelítése*, Hungarológiai Közlemények, 2007/2, 65–97. (A cikk az *Abigél*ből is bőven merít példákat.)

⁵⁶ SZEGEDY-MASZÁK, *l. m.*, 93.

⁵⁷ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Magvető, Budapest, 2005¹⁵, 239.

⁵⁸ SZABÓ, *Abigél*, *i. m.*, 31.

⁵⁹ *Uo.*, 69.

⁶⁰ SZEGEDY-MASZÁK, *l. m.*, 96.

⁶¹ *Uo.*, 96.

⁶² SZABÓ, *Abigél*, *i. m.*, 231.

TÓTH CSABA (1959) Vasszécse ny

TÓTH CSABA

Létezésünk dramaturgiája

Ughy István festőművésze

Aranykor című kiállítása kapcsán

A képzőművészet, a képalkotás esetében általában nem használjuk a *dramaturgia* kifejezést, helyette tartalomról, formáról, kompozícióról, képstruktúráról szoktunk beszélni. Ha azonban jelenetek, történetek, események képi ábrázolásával állunk szemben, kénytelenek vagyunk a rituálé, a szertartás, a szkéné szóhasználatát kölcsönözni, különösen egy olyan művész esetében, mint Ughy István, akinek egész eddigi piktúrája egy olyan mitikus, szimbólumokkal teli, archaikus emberképet örökít át, amelyet kivétel nélkül színpadi jelenetekként ábrázol, rendez színpadképpé az ikonográfia hagyományait követve.

Így a használat által továbbélő archaikus elbeszélő képanyelvet a művész drámai, összpontosító erejével képes oly szubjektív hőfokra izzítani, ami által az ősi kollektív tudás, az ősemlékezet nem veszít hatóerejéből, és az Én kohójában mindez forró lávaként kerül el a képfelületen.

Ughy István figurális, expresszív absztrakciója így épül a művész dramaturgiaérzékére. Mint egy varázsló vagy sámán, vagy mint egy színpadi rendező mozgatja, csoportosítja, dialogizálja, ütközteti, kiegyenlíti mitikus-valóságos figuráit, alakjait, némelyiket előtérbe hozva, másokat a háttérben hagyva, és megint másokat megsokszorozva ismét, a szakrális repetíció lehetőségével élve.

A képíró, képrendező, a képdramaturg tradicionális ősképekben, szimbólumokban (*Földanya, Aranykor, Európa elrablása, Három grácia, Édenkert, Bűnbeesés, Aranyborjú, Tóra, Utolsó vacsora, Golgota, Keresztre feszítés, Sárkányölő* stb.) gondolkodik, az eurázsiai ősmítoszok és a *Biblia* jeleneteit kelti életre, amelyekkel azt bizonyítja, hogy nem létezik az Idő, nincs múlt és nincs jelen, csak egy, az Örökkévaló.

Ars poeticájában ezt így fogalmazza meg: „Ami az emberi tényezőt illeti, szerintem évezredek óta nem változott semmi, és nyugodt szívvel mondom, hogy nem is fog változni. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a múlt iránti mélységes tisztelet, csodálat megment attól, hogy koldusa legyek a mának.”¹

Az a dramaturgia képanyel, amit Ughy István újra felfedezett, újjáélesztett, olyan ősi, mint maga az ember, hisz a barlangrajzoktól az asszír–babiloni, egyiptomi domborműveken, a görög vázafestményeken, az etruszk, a szkíta ábrázolásokon, a középkori templomi falfestményeken, domborműveken és a székelykeresztúri kályhacsempék motívumain keresztül a könyvnyomtatás által sokszorosított fametszetekig terjed.²

Az örök átváltozás folyamatában az antik hősök keresztény szentekké, majd végül újpogány kalandorokká, sőt gonosztevőkké vedlenek át Ughy István képein. Semmi szépelgés, semmi szentimentalizmus, ellenben igazi magasrendű shakespeare-i színjáték ez a festészet, színesen vizionált Hamletok és III. Richárdok históriái és életbölcsesei tárgyiasulnak a képeken. A jelenetek háttérében szinte minden esetben a torockói Székelykő absztrahált képe látható.³ Semmi közük a hagyományos zsánerhez, a drámaian katartikus tartalmak nem a szó-, hanem a képmágia területéhez tartoznak, létezésünk abszolút apokaliptikus jelenvalóságáról tudósítanak.⁴

Igazi profetikusan, Jónás és Keresztelő János jó utódja. Ninive, Jeruzsálem (és Európa) pusztulását vizionáló. Európa és Magyarország hallgat-e rá, odafigyel-e festészetére, a festőre?

A megnyitón elhangzottak átdolgozott változata. A kiállítás a veszprémi Csikász Galériában, 2017. május 6. és június 10. közt volt látható.

JEGYZETEK

¹ A művész 2015-ben Pápán kiadott katalógusából.

² Benkó Elekkel közösen jegyzett könyve a székelykeresztúri kályhacsempékről 1984-ben jelent meg Bukarestben, a Kriterion Könyvkiadónál.

³ A művész erdélyi gyökere egyik alappillére festészetének.

⁴ Mint Dürer félezer évvel ezelőtti *Apokalipszise*, akihez nem melleleg lehet, hogy távoli rokon szálak fűzik a művészt. (Dürer nagyapja Száraz Antal volt, aki később beköltözött Gyulára, és ötvösként működött. A művész üknagyapját is Száraz Antalnak hívták, aki szintén Gyulán élt, igaz, pár száz évvel később, de gyakori a családokban a névát hagyományozódás több generáción keresztül.)

UGHY ISTVÁN (1938) Pápa

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ (1978) Budapest

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ

Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához V.

Közoktatás „nálunk és más nemzeteknél”¹

Bár sokak számára egyértelmű és világos, úgy érzem, mégis magyarázattal tartozom az előadásom címében elrejtett intertextualitással kapcsolatban. Az idézet Kazinczy méltán híres és közismert *Ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél* című eszmefuttatásából származik, amellyel 1819. augusztus 15-én, majdnem napra pontosan 198 esztendeje Széphalmon jelképesen lezárta vagy inkább nyugvóponttra helyezte a nyelvújítási vitát. A megbékélés gesztusa párosult ebben az összegzés és a szintézis vágyával, ugyanakkor azt is tudnunk kell, a szakirodalomban egyre inkább az a kép rajzolódik ki, hogy Kazinczy továbbra is a termékeny diskurzusban gondolkodott, hiszen pontosan tudta, a valódi megoldásokhoz csakis a vita vezethet el.²

A teóriát igazolja az *Ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél* félreérthetetlen befejezése is, hiszen a Füredi Vida álneven publikáló Pázmándi Horváth Endrével egybehangzó, Szent Ágostontól átemelt latin idézetet valamiért kissé átformálva adja közre: „A szükséges dolgokban egység, a nem szükségesekben szabadság, de mindenben érvényesüljön a szeretet” – hangzik az eredetiben.³ Kazinczynál a legvégén szereplő és megbékélésre utaló, „statikus” mondatrész helyett egyértelműen és világosan az elmélyült tudományos küzdelem „mozgalmas” eszméje jelenik meg: „A szükséges dolgokban egység, a nem szükségesekben szabadság, a *harcban tisztességes fegyverek*.”⁴

Akárhogy is, meglehetősen nehéz nem meglátni a közös gondolkodás, az egység és a tisztességes küzdelem vágyával kapcsolatban megfogalmazott párhuzamot a reformkor előestéje és aktuális jelenünk között. Mindannyian tudjuk jól, hogy a közoktatásban is éppen erre a jövőt tervező és megalapozó stratégiaalkotásra, azt megelőzően szakmai és társadalmi egyeztetésre lenne égető szükség, amely a nemzeti egység közös eredőjének felkutatását feltételezi, de lássuk be, Kazinczy tisztánlátás, megoldáskeresés és kooperáció iránti vágya sem tűnik haszontalannak. Továbbra is azt állítom, feltételezzem a jelenség mögött ki-ki vérmérséklete és világlátása szerint tudatosságot, dilettantizmust vagy bármi mást, hogy a döntéseket érdemben befolyásoló politikai és közgondolkodásban évtizedek óta ezredrangú kérdés, mi történik az oktatás területén. Lehetne ez másként is, sőt, attól tartok, hogy a politikának ez az attitűdje komoly következmények nélkül nem tartható már fenn túl sokáig.

Akadnak azonban „szerencsésebb országok”, ahol egészen más folyamatokat érzékelni, hiszen a közoktatás helyzetének és szerepének vizsgálatakor a nemzetközi trendeket figyelve számos pozitív példát, divatos szókapcsolattal „jó gyakorlatot” láthat az ember. Olyanokat, amelyek főként kulturális, tradicionális, geopolitikai és társadalmi okok miatt változtatás nélkül, azaz egy az egyben semmiképpen sem vehetők át, sőt, nem is feltétlenül jelentenének minden felmerülő problémánkra valós és azonnali megoldást, ugyanakkor esetenként mégis példaértékű kísérletek, amelyekre a tapasztalatok mérlegelése és a megfelelő adaptálás után érdemes lenne komolyan figyelni. Természetesen nem a mítoszokra és a városi legendákon alapuló feltételezésekre gondolok, amelyekkel kapcsolatban gyakorta hallani idealizáló vagy érdemtelenül túlértékelő véleményeket, hanem a valóban igazolható hatásokra és a bizonyítható vívmányokra. Nem létezik hibátlan és tökéletesen működő rendszer, elégedetlenkedők minden országban vannak, a pozitív példákat és folyamatokat érzékelve azonban reális igénynek tűnik, hogy a vitákból és az érvelésekből egyszer és mindenkorra hagyjuk el a „megoldhatatlan” és „lehetetlen” kategóriákat, mert tényleg lehetne jobban csinálni...

Érdemes figyelmünket elsőként egy viszonylag régi, 2007-ben készült OECD-kutatásra irányítanunk, amelyben többek között azt vizsgálták, mik lehetnek a közös vonások a különféle méréseken folyamatosan jól teljesítő iskolarendszerekben.⁵ Annak, aki egy kicsi affinitást is érez az oktatás rendszerszerű vizsgálatával kapcsolatban, semmiképpen sem lesz meglepő vagy váratlan a konk-

lúzióként megfogalmazott három állítás, ugyanakkor ideális esetben egy reprezentatív tudományos kutatás eredményei számunkra is kellő útmutatást és bizonyítékot jelenthetnének a megfelelően megválasztott célok és a várható tennivalók kijelöléséhez.

A tanulmány első komoly tételmondata szerint egy jól működő oktatási rendszerben csakis a megfelelő emberek válhatnak tanárrá. Talán nem szorul hosszas magyarázatra, de ez lényegében azt jelenti, hogy nagy a verseny a tanári pályára készülők között, és ennek megfelelően főként azok kerülnek be a tanárképzés folyamatába, akik arra valóban alkalmasak. Számos modell létezik a szelektálással kapcsolatban, Angliában a toborzás hatásában hisznek, és mint a versenyszférában, komoly reklámkampányt folytatnak a legjobbakért, Finnországban pedig egy többkörös eljárással igyekeznek a megfelelően rátermett jelölteket kiválasztani.⁶ A felsőoktatási felvételi első fordulójában általános műveltséget firtató kérdéseket tesznek fel, hiszen elképzelésük szerint minden leendő tanár számára, saját szakjaitól függetlenül, egyaránt alapvető és elengedhetetlenül fontos az írás, az olvasás, a számolás vagy éppen a problémamegoldás képessége. Az ezt követő második szakaszban, amelyet már maguk az egyetemek kontrollálnak (ez is meglehetősen fontos komponens), a kommunikációval és a tanulási készségekkel összefüggő kérdések elé állítják a kandidálókat, a harmadik körös személyes beszélgetésbe pedig már a leendő munkahelyet, azaz a középiskolát is bevonják. Ennek a komoly szakmai szűrésnek az a következménye, hogy Finnországban a tanárszakok nagy népszerűségnek örvendenek (nyolc-tízszeres, alkalmanként akár még magasabb túljelentkezési rátával), hiszen a fiatalok a valódi karrier és érvényesülés lehetőségét látják benne, ugyanakkor a túlképzéstől sem kell tartaniuk, azaz attól, hogy ne tudnának elhelyezkedni valahol, ha majd befejezték tanulmányaikat. Többek között kezdő fizetésük is azért magas, amelyet aztán az idők során relatíve kisebb emelések követnek, hogy valóban a legjobbak választhassák a tanári pályát. Megállapíthatjuk: nem elhanyagolható tényező tehát a szelektálás folyamata, ugyanakkor az önmagában kevés, a tanárképzés minőségének és színvonalának emelkedése nélkül „mit sem ér”.

A kutatás eredményeire alapozó következtetés értelmében ugyanis egy jól teljesítő iskolarendszerben a felvételi szűrésen túl legalább annyira fontos, hogy a jelentkezők képzési folyamatuk során hatékony oktatókká válhassanak. Ráadásul ez a folyamat számos országban nem ér véget az egyetem elvégzésével, ugyanis a későbbiekben, gyakorló és aktív éveik során is rendelkezésükre állnak magas színvonalú és hasznos továbbképzések, amelyek biztosítják az állandó szakmai fejlődést.

A tanulmány útmutatása szerint mindezekhez harmadik elemként még az alap- és középfokú oktatás kiegyensúlyozottsága, stabilitása és megfelelő minősége is társul, azaz a mindenki számára elérhető magas színvonalú iskola, függetlenül attól, hogy éppen az ország melyik pontján él. Ez az elvárás olyannyira nem pusztán fikció és fantazmagória, hogy a gyakorta idézett finn iskolareformnak a hatvanas évektől éppen ez vált az egyik alapvetésévé, hiszen a komprehenzív modell elsődleges célja éppen a regionális egyenlőség megteremtése volt, azaz a családok gazdasági és társadalmi differenciáiból adódó egyenlőtlenségek mérséklése, a színvonalas oktatás biztosítása akár a leggyéresebb területen lakók számára is.⁷ Az oktatásirányítás reformja ezzel együtt kiterjedt a szubszidiaritás elvének megfelelően arra is, hogy a központilag meghozott, így természetesen mindenkiire egyformán vonatkozó döntéseket decentralizált folyamatok követhessék, kellő tanári szabadsággal. A finn szisztéma ennek megfelelően tehát nem tágítja az ollót az elit és a hátrányos helyzetű diákok között, hanem a társadalmi mobilitás eszközével a valódi felemelkedés lehetőségét kínálva éppen szűkíti azt. Hozzá kell azonban tenni, nem önigazolásként, hiszen bármilyen tanulmányt olvas is az ember a témával kapcsolatban, mindenhol azzal kezdik, hogy a szakmai és politikai egyetértésben meghozott határozott és előremutató politikai döntések minden esetben széles körű társadalmi egységre épültek.

A magyar oktatás állapotának rendszerszintű vizsgálata egyértelműen azt mutatja, hogy mivel a fentiek közül egyik szempont sem érvényesül maradéktalanul, nem is tartozunk a jól teljesítő mechanizmusok közé. Ha például az első tényezőt, a megfelelő emberek tanárrá válásnak kérdését nézzük, azt a szomorú helyzetet látjuk, hogy valójában nem a tanárszakok azok a helyek, ahova a legmagasabb pontszámmal lehet bejutni a felsőoktatásba, sőt, nem az egyemet végzettek felső harmadából kerülnek ki a tanárok, márpedig ameddig ez így marad, ne is számítsunk a rendszer egészét érintő valós előrelépésre. A már említett OECD-tanulmányban egyébként ezzel összefüggésben azt is jelzik, hogy a leggyorsabban fejlődő oktatási rendszerekben hihetetlenül magas a tanári pálya presztízse, többek között éppen azért, mert nehéz és küzdelmes a tanárképzés folyamatába

bekerülni.⁸ Azért is jelenthet ez komoly motivációt, mert úgy tűnik, sikerült hatékony módszereket alkalmazni a jelentkezők kiválasztásakor, ahogy erről korábban már ejtettünk is szót. Természetesen folyamatosan visszatérő szempontként hozzáteszik, irreális és inkorrekt elvárás a magas presztízs és a megfelelő motiváció tisztességesen megfizetett munka nélkül: kétségtelen, átlag feletti bérekre lenne szükség.

Az Európai Bizottság 2012-es *Kulcsadatok az oktatásban* című tanulmánya azzal egészíti ki a béremelési kérdéskört, hogy hiába a növekvő tanári fizetés, ha egyre nehezebb a megélhetés, és bár magasabb a jövedelem, de az nem elegendő a vásárlóerő fenntartásához, ráadásul ezzel párhuzamosan érzékelhető az a tendencia is, hogy nő az aktív tanítási órák száma, azaz a pedagógusok terhelése is.⁹ Az OECD vizsgálata az idézett szempontokon túl többek között a túlzottan magas osztálylétszámból adódó problémákra, valamint a nagyfokú tanári szabadság iránti igény jogosságára is felhívja a figyelmet.

Végezetül egy világos, megfontolandó, bár egyáltalán nem újszerű alapvetést szeretnék felidézni a kutatásból. Amikor a tíz legjobban teljesítő oktatási rendszer vizsgálatát kiegészítették a gyorsan és látványosan fejlődőkével, az összesített adatok alapján arra a következtetésre jutottak, amely tulajdonképpen visszaigazolta korábbi felvetésüket, hogy a tanulás minőségét csakis a tanítás, a tanárok minőségén keresztül lehet javítani. Azaz a képlet egyszerű: ha azt szeretnénk, hogy motiváltabbak, felkészültebbek és versenyképesebbek legyenek a diákjaink, figyelmünket a tanárképzés minőségére, a tanárok társadalmi és anyagi megbecsülésére, a szakma presztízsének növelésére kellene összpontosítanunk.

JEGYZETEK

¹ A XVIII. nyári Széphalmi Diétán elhangzott előadás szerkesztett és rövidített változata.

² CZIFRA Mariann, *Ortológus és Neológus*, Irodalomtörténet, 2012/4, 486.

³ CZIFRA, *i. m.*

⁴ KAZINCZY Ferenc, *Ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél = Kazinczy Ferenc művei I., Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*, Szépirodalmi, Budapest, 1979, 813–834.

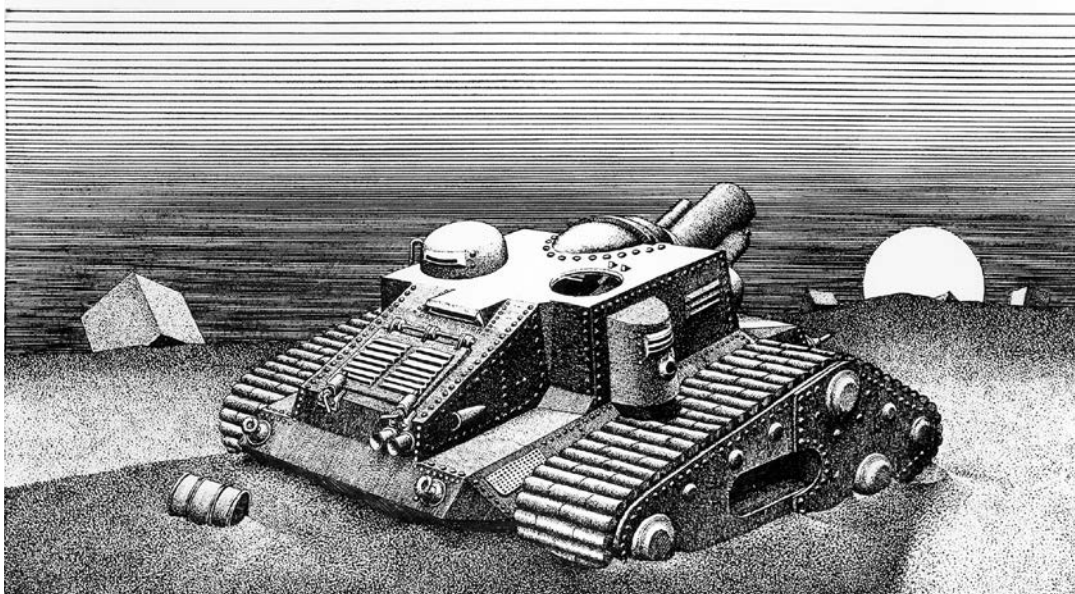
⁵ *Mi áll a világ legsikeresebb iskolai rendszerei teljesítményének hátterében?*, <http://mek.oszk.hu/09500/09575/09575.pdf>

⁶ http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/orszagtanulmany_-_finnorszag.pdf

⁷ Uo.

⁸ *Mi áll a világ..., i. m.*

⁹ *Kulcsadatok az Oktatásban 2012*, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134HU_HI.pdf

PÉCSI GYÖRGYI

Dög a kútban

Grendel Lajos: Bukott angyalok

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

Meglehet, Grendel Lajos darázsfészekhez nyúlt, a legutóbbi évekig tökéletesen hibernált darázsfészekhez. Az 1945-ös Beneš-dekrétumokról, a csehszlovákiai magyarok jogfosztásáról, a hontalanság éveiről, a kényszerkitelepitésekről tudtunk, bár annak részleteit csak a rendszerváltozás után ismerhettük meg, s valami keveset a Pozsony melletti Ligetúfaluba történt deportálásokról, de az 1945 júniusában ott történt tömeges kivégzésekről – a 168 órának adott nyilatkozata szerint – a (cseh)szlovákiai magyarság történelmét és sorsát jól ismerő Grendel Lajos is csak 1998-ban, mintegy véletlenül értesült. Első hallásra képtelenségnek tűnt a történet, de aztán az író maga is elkezdett kérdezősködni, ám megdöbbenésére a régi pozsonyiak közül igen kevesen tudtak, mertek emlékezni, a legtöbben pedig – szlovákok, magyarok – egyáltalán nem hallottak róla semmit. Tragikus, de nem meglepő, hogy amikor – főként Dunajszky Géza alapkutatását és publikációit követően – 2015-ben emléktáblát avattak a tömeggyilkosságok helyszínén, alig néhányan vettek részt az ünnepségen. Úgy tűnik, mintha a nacionalista-kommunista rendszernek az áldozatokat kényszerfelejtésre ítéelő stratégiája valóban célt ért volna...

1945 júniusában, a háború befejeződése után Németországból, Ausztriából hazaindulnak a kint rekedt fegyvertelen Kárpát-medencei magyar katonák. Ugyanekkor Prágából egy cseh (szlovák) reguláris katonai különítményt indítanak – a háború előtt felerészt szlovákok, felerészt magyarok, németek lakta – Pozsonyba rendet teremteni (etnikailag megtisztítani a fővárost). A különítmény út közben Olmütz közelében beleütközik egy katonákat és civileket szállító vonatba, a németeket és a magyarokat leszedik a szerelvényről, és 265 embert, férfiakat, nőket – köztük 76 gyereket – helyben agyonlőnek. A legfiatalabb áldozat hat hónapos volt. A Pozsonyba érkező, illetve Pozsonyon át hazafelé tartó magyar katonákat a környékről összeszedett civil magyarokkal, németekkel együtt pedig Ligetúfaluba, ugyanazokba a barakkokba terelik, ahová korábban a fasiszta németek deportálták a zsidókat, és – meglehetősen cinizmussal – német gépfegyverekkel szisztematikusan legyilkolják őket. Dunajszkyék 530 kivégzetről tudnak, de valószínű, Grendel szerint is, hogy több ezren lehetnek az áldozatok.

A regény cselekménye történeti idejét tekintve itt kezdődik, illetve ezekről a rettenetes eseményekről is szól a *Bukott angyalok*. Az esztelen háború végén Németországból hazafelé tart egy magyar leventecsoport, 17-20 éves fiúk, tulajdonképpen gyerekek. A cseh (szlovák) hadsereg egysége elfogja, és másnap hajnalban Ligetúfaluban kivégzik őket (később erre a helyszínre épül Közép-Európa legnagyobb lakótelepe). A leventecsapat egyik tagját, a regény központi szereplőjét, a szlovákos nevű, egyébként (ekkor még) magyar nemzetiségű Tocseket egy Janák nevű szlovák nacionalista, volt partizánvezér és kommunista parancsnokféle valamilyen ösztönös szimpátia miatt, és mert tud szlovácul, kiemeli a társai közül, és maga mellé veszi titkárnak.

A regény persze indokoltan beszélhetne a borzalmas történésekről – a könyv nem egészen pontos beharangozói szerint arról szól –, a *Bukott angyalok* azonban legkevésbé a történet újrame-sélése, aminek a részletei amúgy sem ismertek, mint a neuralgikus pontokon álló kulcsszereplők és a környezetükben élők meglehetősen összekuszálódott szerepeinek a morális értelmezési kísérlete – '45-től napjainkig. A lineáris történetmesélés egy konszenzusos történetet és a szereplők konszenzusos megítélését feltételeznél, Grendel viszont azt hangsúlyozza, hogy csak a nagyon súlyos történeti mag rögzíthető egyértelműen, minden más vonatkoztatási pont csúszkál, de mégsem tehetünk egyebet, mint hogy megpróbáljunk eligazodni, és a saját lelkiismeretünk szerint állást foglalni.

Az író a regényben egy strukturált narrációs hálóban mátrixszerűen szétszórja az időt, a tereket, a nézőpontokat, a beszélőket – az elbeszélések strukturált halmazának tanulsága majd a regénybeli „író elbeszélőben”, a pseudoelbeszélőben (tisztán látó utókor) dekodolódhatna, amennyiben

feltételezhető lenne, lehetne, hogy a külön-külön elbeszélések, emlékezések, önértelmezések, ha nem is adekvátak, hitelesek, de legalább többé-kevésbé őszinték. Grendel ezzel a mátrixos emlékezéshalmaz-dramaturgiával bravúrosan leképezi a kommunikatív emlékezés narratíváját – alig valamiről van közvetlen ismeretünk, lényegi dolgokról is csak áttételesen, olykor bizonytalan, más-kor egyenesen meghamisított emlékezések szűrőjén keresztül értesülünk.

A strukturált narrációs háló szerint az író elbeszélőt párizsi felolvasása után meghívja a lakásába egy időközben emigrált régi barátja, Lőrinc, aki hosszú történetet mesél el második felesége, Vera apjáról, Tocsekről. Apósát Lőrinc annak élete legutolsó éveiben ismerte meg. Az öregkorára emberkerülő Tocsek egyedül vejének nyílt meg, neki mesélte el az életét, ami a '45-ös ligetújfalui súlyos trauma következtében – társait kivégzik, ő pedig, noha nem kérte, társai gyilkosának, Janáknak köszönheti az életét ekkor, később pedig a karrierjét – kijelölt pályára állt. Reszlovakizál, többé-kevésbé megtagadja magyarságát és az Istent, ennek bejelentésétől a magyarságához hű, tradicionális értékeket valló falusi tanító apja megroppan. Az egykori hős szlovák partizánnal, Janákkal együtt hithű kommunisták és fontos káderek lesznek, az '52-es tisztogatáskor azonban Janákot tíz év börtönbe zárják, Tocsekből viszont gyárigazgatót csinálnak. '56-ban meginog bennük az eszmébe vetett fanatikus hit, '68-ban elpárolog, a '89-es bársonyos forradalom viszont már nem is érinti személyiségüket, kisodródtak, kikoptak a történelemből, marginalizálódtak. A két káder sajátos szíami ikerpár – ha közvetlen sorsuk, életük időlegesen különválnak is, mindegyre egymásban értelmezik a világot. Tocsek nem tudja feldolgozni a ligetújfalui mézszárlást, és nem tudja értelmezni a maga akkor még ártatlan túlélői, de a történelem ítélete szerint mégiscsak bűnössé vált szerepét, egyre inkább megszállottja lesz a dilemmának. Választ hiába vár a pragmatikus és cinikus Janáktól, igaz, őt is csak a legutolsó találkozásukkor *meri* nyíltan elszámoltatni, aki ekkor, egyetlenegyszer, beismeri: „Tulajdonképpen ocsmány dolog volt az egész. Ma már beismerem... Nem lehet a történelem ellen pisálni. Ocsmány gecí voltam én is.” Janák, a kiszolgált belügyes másnap holtrészen, Tocsek pedig nyugodt, békés halált hal utóbb.

Az elbeszélőnek Lőrinc a regény vége felé bevallja nagy titkát: a Verával megtartott esküvő után – a nyolcvanas években – az ekkorra újra aktivizálódott Janák utasítására megkeresi a titkosszolgálat, és ravaszul ráveszi, hogy folyamatosan jelentsen apósáról. A dög itt is bekerül a kútba, Lőrinc úgy hallgatja, időnként óvatosan ellenkérdezve, a megkeseredett öregember Tocsek visszaemlékezését, különös sorskapcsolatát Janákkal, hogy közben elhallgatja a maga tisztátalan viszonyát a barátnak hitt belügyes vezérrel. A könyv slusszpoénja, hogy az utolsó oldalakon Lőrinc azt is bevallja, hogy Vera halála után azért emigrált Párizsba, mert a '89-es fordulat után a tovább élő titkosszolgálat a regénybeli elbeszélő megfigyelésére akarta ráállítani, de ezt már ő sem vállalta, inkább elhagyta a hazáját, és légüres térben megpróbál végre önmaga lenni.

A regény tengelyét a Tocsek–Janák belügyes páros sajátos metamorfózisa képezi, gondolati súlypontja pedig a '45-ös ligetújfalui mézszárlás feldolgozatatlanságának, illetve feldolgozhatatlanságának dilemmája. A két belügyes főhős közül kétségtelenül Janák az átláthatóbb képlet: nacionalista és hithű kommunistaként a második világháborúban részt vett a fegyveres szlovák ellenállásban, ezért szilárd meggyőződése, hogy a korábban elszennvedett sérelmekért jogos a bosszú: a gyűlölt magyarokat és a németeket el kell takarítani, azok nem emberek! Pragmatikus morálja kommunista idealizmusból nyer legitimitást: új, tökéletes világ épül majd egyszer, áldozatok szükségszerűen vannak, szerinte két emberfajta létezik, a szerencsések, akik fölismerik a változó játékszabályokat és pragmatikusan lépnek, és azok, akiknek nincs szerencsájuk, mert rosszkor voltak rossz helyen, mint a magyar levanteifűk '45-ben. Ezért legutolsó találkozásukig, tulajdonképpen összeomlásáig, mindannyiszor vállrándítás a válasza Tocsek akadémikus kérdéseire, miért ölték meg az ártatlan fiatalokat. De az '52-es tisztogatásoknak maga is áldozatul esik, nacionalizmus vádjával elítélik és bebörtönzik, s ekkor végképp világos lesz számára, hogy „A politikai játszma nem ismer a romantikus értelemben erkölcsöt. A politikai játszma másféle erkölcsöt ismer, vagy úgy is mondhatnám, hogy semmiféle erkölcsöt nem ismer” – Lőrinc összegzése szerint. „Ez volt a nagy hibája Tocseknek. Folyton az erkölccsel jött elő. És bele is bukott. Janák jóval gyakorlatiasabb ember volt. Ő megtanulta a kommunisták fogságában, hogy az erkölcs a nullával egyenlő.” Janák persze a börtön után is szolgálja a rendszert, sőt, időleges kegyvesztettsége, a nyilvánvaló társadalmi kudarcok sorozata ellenére is hisz az *eszmében*, „mert ha nem hinnék, összeomlana körülöttem a világ. Nem lenne értelme az életnek” – mondja Tocseknek. A nacionalista-kommunista Janák élete legutolsó mérle-

gében zárójelbe teszi önmagában a kudarcos kommunistát, viszont a nacionalista mérlege riasztóan diadalmas: „Pozsony visszavonhatatlanul szlovák lett. És ez elég, ha távolról sem az igazi. A kommunizmus, egyelőre, bukott rendszer. De Pozsony szlovák lett.”

Tocseknek 1945 júniusában szerencséje volt, Janák maga sem tudja pontosan, miért (bár történik utalás homoszexualitására), megmenti a kivégzőosztagtól, jó szlovák kommunistát akar faragni belőle, s afféle csendőrpertus barátság, az elválaszthatatlan barátság lehetősége alakul ki közöttük. '45-ben Tocsek tizennyolc éves, tulajdonképpen még gyerek, nem ő dönt, de elfogadja Janák döntését. Tizennyolc évesen „élni akart, és az életszeretete mélyen a tudat alá tuszkolta a halálnak még a gondolatát is. A lelkiismerete, ha volt, kihagyott egy pillanatra, ha a halál szóba került. Nem törődött vele, honnan jön ez a segítség – vajon Istentől-e vagy a mindent maga alá gyűrő gondviseléstől. Egy meleg férfinak köszönhetem, hogy élek? – kérdezte önmagában többször is. Persze, a háború különös cselekedetekre bírja az embert. Amikor nagyon valós lehetőség van rá, hogy holnap meghal, egészen másként cselekszel, mint békeidőben, gondolta. Csupán azzal, hogy békeidőben az ember jobban ráér helyesen dönteni. Míg háborúban... Aki ügyesebben rögtönöz, az túlél” – de persze ezt már az a megkeseredett, inkább szánni való öregember mondja, aki ekkorra már túljutott egyfajta belső metamorfózisos kanossza-járáson: a megveszekedett ateista valamelyest visszatért Istenhez és magyar identitásához.

„Nem tudjuk, hogy Tocsek ki is volt valójában. Egy gyáva senki? Vagy hős a maga módján? Esetleg egy túlélő, akinek mindegy, miként cselekszik? Egy moralista mindig tudja, hogy mit kell tennie. Én nem. És Tocsek sem. A moralista már régen meghalt bennünk, csak úgy teszünk, mint élne” – mondja Lőrinc, s tulajdonképpen ez a regény legfőbb, gyötrelmes dilemmája. Létezik-e még erkölcs, afféle *romantikus morál*, másképpen a kanti etikai imperatívusz, ha a világban nincs erkölcsi világszervező erő, mert Isten meghalt (a hagyományos keresztény vallás defenzív, anakronizmus), a baloldali eszme pedig gyalázatosan kifordulva önmagát semmisítette meg? Létezik-e személyes gyakorlati erkölcs egy amorális korban – márpedig hogy amorális a kor, nemcsak Janáknak, Tocseknek, Lőrincnek, de az elbeszélőnek is meggyőződése.

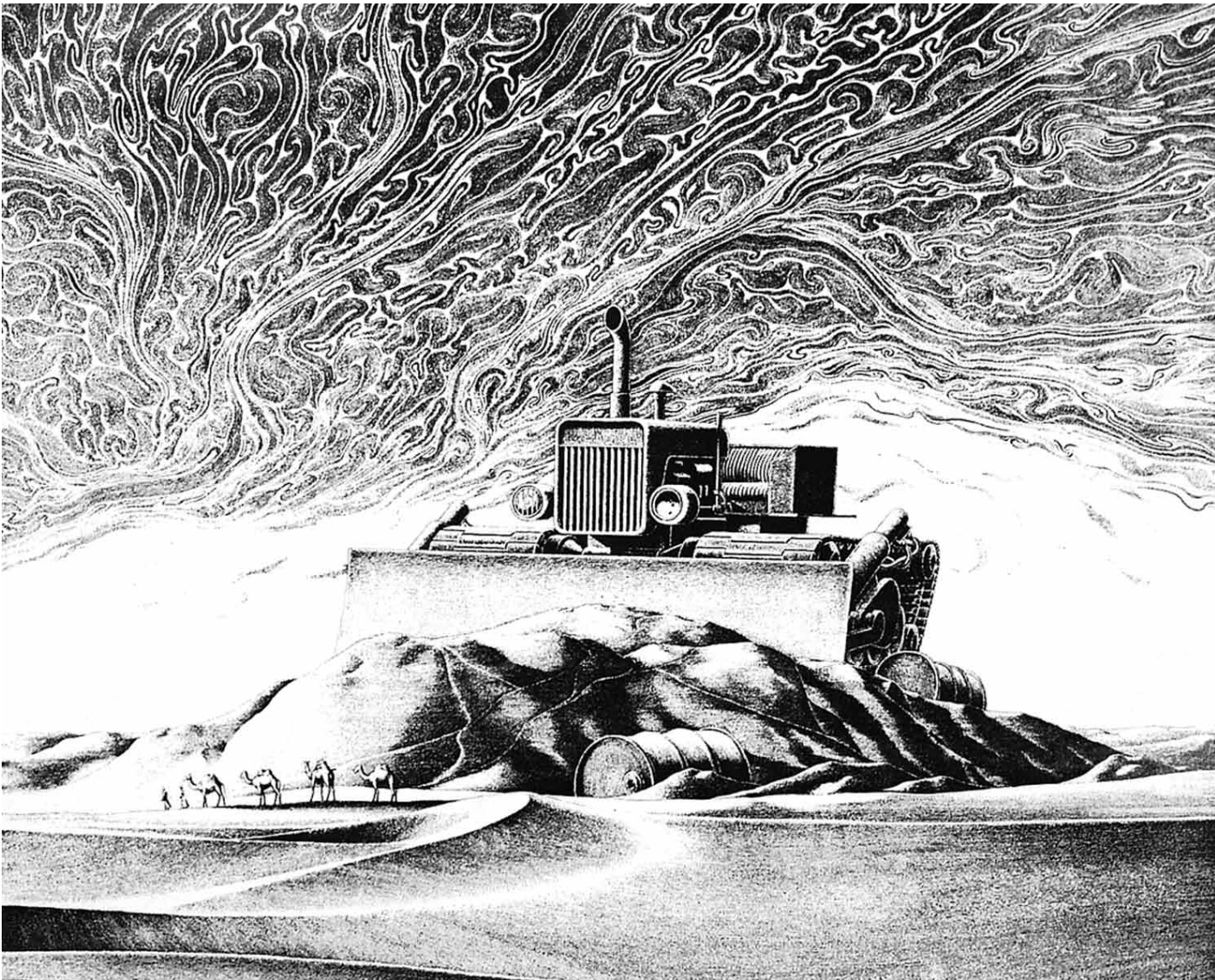
Tocsek – ahogy Janák is, Lőrinc is visszatérően megállapítja – romantikus idealista, nem romlott vagy cinikus, hanem a lelkiismeret emlékének terhe alatt meghasonlott ember. Látszólag kétely nélkül szolgálja a pártot, a belügyet, bár sohasem tudjuk meg, valójában mi mindent kellett elkövetnie, hogy nagy káder maradjon. Belül azonban megállt számára az idő 1945 májusában, ez az a béka, amit se lenyelni, se kiköpní nem bír. Elárulta-e a társait, amikor elfogadta az életet, ahogy egyik volt leventetársa nővére később vádolja? Tocsek nem akkor, de később igenis elárulta őket, ahogy a szüleit, a magyarságot – és végül saját családját. Nincsenek vegytiszta morális választási pontok árulás és áldozathozatal között, mindig relativumok vannak, konkrét helyzetek, apró rossz döntések, morális meglapulások, meghunyászkodások, amik összeadódva szétmállasztják a személyiséget – és a társadalmat. Tocsek legtragikusabban saját családjával szemben válik meghasonlottá. Kommunista gyárigazgatóként többször is megveri bigottan katolikus feleségét, mert az titokban megkeresztelteti a gyerekeiket. A gyerekekkel szlovákul, feleségével gyakran magyarul beszél, a hasadtság tovább öröklődik: fia elvadul mellőle, meggyűlöli a magyar nyelvet, s végül a matematika absztrakt és az angol nyelv semleges istenében bízva Amerikában csinál karriert, felesége megőrül, apja idő előtt belehal Tocsek tagadásaiba, egyedül a magyarságát tudatosan választó lánya, Vera tart ki mellette, s egyedül ő hiszi, hogy Tocsek erkölcsös ember.

Ki a bűnös, ki az áldozat, ki a társutas, a hunyász együttműködő, a jóhiszemű balek, ki hány százalékban egyik vagy másik? A jó cselekedet vagy szándék semlegesíti-e a rosszat, a bűnt? Meddig alakítja az ember a történelmet, s honnantól válik a maga teremtette történelem, struktúra foglyává? A gyilkosok, a besúgók, a kiszolgálók köztünk élnek, ők szintén szeretők, férjek, apák, akik eszményük és hitük szerint a jobb, szebb jövőért jártak nyakig a szarban, és rántottak bele másokat. Mit kezdjünk Tocsek öregkori felismeréseivel, örökös büntudatával, feloldhatjuk-e a mostani magányos öregemberben a hajdani Tocsek bűneit? Hogyan viszonyuljunk Lőrinchez, aki apósát jóhiszeműen vagy mégis inkább gyáva alattomosással súgta be, ekként nemcsak Tocseket, elsősorban önmagát becsapva építette hazugsághálóra kapcsolatát a „tiszta” Verával?

„Mit lehet a múlttal kezdeni? – tűnődik a regény elején az elbeszélő. – Még nem tudta, hogy holnapután reggelre gyökeresen megváltozik az életfelfogása, a múlt fokozatosan a jelenbe lép át, és azt száz darabra töri, mint a szemüveget, amelyen át az elbeszélő negyven éven át látta a világot.”

Nem lehet átlépni, elhallgatni, eltitkolni a múltat, éppúgy magunkkal hurcoljuk a történelem nagy bűneit, ahogy az elrontott házasság ballépéseit. „A rejtett dolgok addig maradnak rejtve, amíg az ember föl nem fedezi a mögöttes lényegét” (Lőrinc), és addig is mérgeznek, mint a kútba vetett dög.

Nyomasztó könyv Grendel Lajos új regénye. Nyomasztó kérdéseket tesz föl, mint például hogy mit lehet az elszámolatlan, de a jelent mégis folyondárként benövő múlttal kezdeni. Egy Isten és eszmény, azaz szilárd értékrend nélküli korban hová földelődik a morál? Grendel gyönyörű idealizmus – s ennek belátó elfogadása lehetne a szlovákiai magyarok és szlovákok engesztelődésének a kiindulópontja –, hogy minden vád alól van menekvés, az önvád, a lelkiismeret elől nincsen. „Egy szem állandóan, az örökkévalóságból figyel. Ez a szem nem egy konkrét szem, de mindent lát, még a gondolataidat is, a gondolkodásodat is ismeri, a legtitkosabb ösztöneidet is, egy szem, amely oly távoli, mint az Isten. Ez a szem a lelkiismeret. Lát, de nem avatkozik közbe. A lelkiismeret azonos Istennel, amely, egyesek szerint nem létezik. Lát, és azt gondolja, elég, ha látok, előbb-utóbb úgyis minden összefut bennem.” (Kalligram, 2017)

STURM LÁSZLÓ

Bertók László: Visszanéző

Pro Pannonia, 2017

kritika

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

A kötet alcíme röviden így igazít el: *Írók, alkalmak, élet*. Bertók László könyve a költő alkalmi prózáját gyűjti egybe, ritkábban önmagáról, gyakran a számára otthoni tájról (Somogyról-Baranyáról), leggyakrabban költőkről, irodalmárokról (elődökről-társakról-utódokról). Emlékezések, évfordulás beszédek, ünnepi megemlékezések többnyire. Mindezt egy interjú vezeti be, és egy másik interjú zárja.

Aki a költő műhelytitkaira vágyik, először zavarba jöhet. Bertók – a mai világban szokatlanul? – nem tesz meglepő vallomásokot, nem veti magát a könnyed szellemességbe, nem törekszik meditatív tisztánlátásra. Adatokat, tényeket, évszámokat mond, helyzeteket idéz föl a pontosság aggályosságával. A föl-fölbukkanó vallomástörések, jellemzések pedig maguktól értetődőnek tűnnek. Egy-egy alkalom tisztos „letudása”? Mégis szívesen olvassuk tovább. És továbbolvasva rájöhetünk: a tisztos feladatmegoldásban bizony ott van a többlet, ott van a műhelyvallomás. Épp a látás evidenciája, épp a józan paraszti ész, a földhözragadtság látszatát vállaló földhöz ragaszkodás a vallomássá alakuló többlet. A normális valóságlátás fönntartása, bemutatása az az izzó középpont, amely átmelegíti az írásokat, és amelytől idegen lenne a figyelemfelhívó petárdadobálás vagy a görögtűzzel bűvészkedés. Közben kirajzolódik az az út, amely a gyerekkori falusi közösség józanságát átsegítette a tudatos, világnézeti leülepedett, „intellektuális” józanságba. A csurgói érlelő diákevek utáni, versek hozta börtönbüntetés, a teljesség kegyelmét jelentő és a költészet teljességét újraindító forradalom („Nem is írtam néhány évig, de aztán a forradalom után, 1957-58 táján megint elkezdtem.”), majd a városi évek mesterei (legtöbbször megidézve: Csorba Győző), társai, költészetének beérése, gondolatibbá alakulása – ez a kötet egyik gerince.

És – a gerincre vetülő árnyékként – kirajzolódik az a gondolati ív, amely mindennek a fedezete, igazolása. Amely magától értődőségével megtéveszthet egy pillanatra, mert a sablon is hasonlóan adja magát. Bertók evidenciái azonban – *sablonosan* szólva, azonban tudunk hirtelen jobbat? – „kiküz-

dött” igazságok, átgondolt gondolatok. Tudjuk, a közhelyek szólamná kopott igazságok. Ezeket az igazságokat azonban vissza lehet nyerni. Újraelevévedve pedig ezek lesznek a leglényegibb igazságok (egy ideig, míg el nem koptatják őket megint), legalábbis azoknak, akiket nem téveszt meg szólam-szerűségük. Bertók ezen a szűk, de talán egyedül üdvözítő mezsgyén mozog.

Alapigazság, de ma akár bátorságnak számíthat kimondani, hogy élet és költészet összetartozik. Ezért újra jogaiba lép az ősi „ismerd meg önmagad” követelménye, a költészetben a téma, a társadalomban a műveltség: „Mivel azonban mindig azt írom, amit élek, általában a helyzet, a lelkiállapot, a »téma« az elsődleges, az ragadja meg, forgatja ki a formát”; „A verset meg kell élni, csak azután lehet megírni. Azután érdemes”; „Az a »jobb rész«, ha megismerjük önmagunkat, ha a lelkünk rendben van”. A *Levél egy ifjú költőhöz* tanácsai csokorba gyűjtik a tudást. Az önismeret egyben műveltség, az alkotóerő egyben hagyomány- és korismeret – és mindennek a feltétele az alázat, következménye a tartás: „Ismerd meg magad, mondom a régi igazságot, mondom magamnak is. Ismerd meg gyökereidet, családodat, őseidet. Ez akkor is tartást ad, talajt a talpad alá, ha közülük esetleg nem mindenki volt makulátlan. [...] Olvasd a nagy költőket, írókat, ismerd meg a legjobbakat azok közül, akik még élnek. [...] Légy alázatos! A nagy mű csak úgy enged magához, és úgy készül, ha tudod, hogy önmagad milyen kicsi vagy.”

A vershez (is) tudás kell. A tudáshoz pontosság. A pontosság az egész személyiséget igényli: „A vershez fölény kell. Bizonyosság. Birtokolni az egészet. Uralkodni fölötte. Minden benned van, oda nyúlsz, ahová akarsz, azt emeled föl, amit éppen jónak látsz. De inkább ösztönösen. A tudat utólagos, másodlagos. Jó, ha a kettő együtt. Hasznosabb. (Ha van ilyen.) De nem biztos, hogy a legpontosabb, a legjobb.” Talán a modernség tapasztalata, hogy a teljesség nem átlátható, nem megragadható. Viszont Bertók számára ebből nem az következik, hogy föl kellene adni. A részben megsejthető, megérezhető, valamennyire megragadható az egész: „a darabok vannak, a van van, s benne min-

den, ami volt, lesz. A vers belőlük, a darabokból készül, valahol az ismert és az ismeretlen valóság határán. S annál jobb, minél több van benne az ismeretlenből, a megfoghatatlanból”; „Nem a polihisztorok ideje ez, de a részletről mindent meg kéne tudni. Akármelyik múzsa hódít el, a részletekben a tökéletességre törekedj. Bennük van a teljesség.” (Bertók érett költészetének szándékolt és talányos töredékszerűsége és öregségverseinek elmotozó aprólékossága egyaránt itt alapozódik.) Barátjáról, Csűrös Miklósról írva szintén egyfajta egész jelenlétét méltatja, „értő és alapos elemzéseit, mindig az egész pályára tekintő észrevételeit, konklúzióit” említve. (A hatvanéves irodalmárt köszöntő írás a kötet talán legszebb, hagyományos értelemben is vallomásos darabja.) A Bertók egész pályáját meghatározó elköteleződés a szülőföld mellett szintén levezethető rész és egész fenti viszonyából. A szűkebb haza kapu a tágabb(ak) felé: „haza-élménye csak annak lehet, aki szülőföld-élményét tudatosítja magában, s a haza-élményre nagyobb szükségünk van, mint bármikor, mert a ránk zúduló információözönben kényelmesebb világpolgárnak hinni magunkat, mint egy kis ország felelős gazdájának, s divat becs-mérelni, lebecsülni a talajt, melyen a láb áll”.

A jelent máshol is kritikával szemléli. Kitér a tömegtermelés „konfekció”-szerűségére, az érzelmek kiiktatására. A kínálkozó gyökértelenséggel szemben mindig a valóságban megalapozott tartást, a (táji-szellemi-közösségi) otthonhoz fűző elkötelezettséget választja és méltányolja: „Vállalni, hogy nem értenek meg azonnal, hogy nem szeretnek mindnyájan, hogy összefognak ellened, hogy nem tudod pontosan, hogy milyen lesz, mekkora lesz, mennyit ér, de az életedet teszed föl rá, de teljesen az övé vagy.” Bertók világában evidencia a felelősségvállalás, az elköteleződés, az etika. Mivel a személyiség legalább annyira érzelmek, mint ész, a választást az „idegivé” érlelt tudás, vagyis az erkölcs irányítja. Az irodalomban is: „Az írók, még ha megkeményítette is őket a kor, s versenyben a tudománnyal és technikával a rációra esküsznek is, alapjában érzelmi és etikus lények.” Az etika fő parancsai pedig: a szülőföld iránti hűség, a lakóhely otthonná élése (Pákolitzról írja: „Ha valaki ilyen batyúval indul az életbe és a Parnasszusra, az sohasem felejt el a családját, az halálig ragasz-

kodni fog a szülőhelyéhez, s új lakóhelyén is csak akkor lesz otthon, ha aprólékosan megismeri, magáévá öleli-szenvedi azt”), a közösség, a „közös ihlet” szolgálata és kiteljesítése, a megismerés „aprólékossága” és egészlélésége, a foglalkozás hivatásként való megélése.

Ez a tartás amilyen ősi, olyan lényegi. Talán a – mára paródiává koptatott – „haladás” egyetlen történelmi lehetősége: „A felelősség a legközelebbi társak, a család, a munkatársak, a pályatársak, az egyazon templomba járók kisközösségéért, a nagy titokhoz, az örök dolgokhoz való esendő emberi viszony, s a tudat és a hit, hogy az adott helyen és időben, azokban az ügyekben, amelyek ránk vannak bízva, helyt kell állnunk és helyt tudunk állni. Igen, van efféle. S ez nem kispolgári attitűd, ahogy valaki mondta róla, s pláne nem az annak pejoratív értelmében. Ez a legősibb emberi magatartásforma, a megmaradás, az előbbre lépegetés évezredes útja és hatóereje.” A világ rendje, a megismerés természete is ezt az aprómunkát és együttműködést követeli: „Hajlamos az ember arra gondolni, hogy az igazság hatalmas hegy,

egyszerre csak egyik oldalát, sőt, egyik oldalának is csak egyik részét láthatjuk, foghatjuk fel. Körbe kell járni, végig kell gondolni, el kell képzelni, hogy megközelítőleg pontos képed legyen róla. S hogy a közös igazsághoz ennél is többre van szükség. El kell mondanod a többieknek a te igazságodat, meg kell hallgatnod az övékét, aztán pedig beszélni kell róla, megvitatni s együtt fogadni el, mondani ki a pillanatnyilag teljesebb, a közöset. És vállalni a következményeket!” (Jellemző, ahogy Bertók nézete érintkezik a – mondjuk: neoliberalis? – „tolerancia”-szlogennel, de végeredményben a megvitatás és a választás-vállalás igényével túl is megy rajta, tulajdonképpen cáfolja azt.)

A vállalás vallomással jár. És bár az érzelmet lejáratta gyakori túlfeszítésük, „az érzelmeket nem lehet megfojtani emberségünk elpusztítása nélkül”. A modern irodalom egy részének programos szenvtelensége alatt beszakad az erkölcs pallója, így irodalomként is hamis: „Aki a vallomást, bevallást konzervatívnak véli, annak valahol az embersége körül nincs rend.”

Bertók rendjében viszont még az irodalomba vetett ifjú hit is megelevenedni látszik: „a szent, a nagy, a mindenható irodalom”.

DR. PETŐ ZSOLT CSABA

Fodor Ákos: Zaj-szünet

Fekete Sas, 2017

DR. PETŐ ZSOLT CSABA (1970) Debrecen

Sétálunk Budapesten a B utcán, a negyedik kerületben, ahol V lakik. Rejtjelezve írok, ahogy a mester is. V finom kis tenyerében tartja a *Zaj-szünetet*. Ujjai közül kikandikál a borító rajzolata – egy kardiogram. Ritmusos, mint Fodor Ákos töredékes-végigírt versei. Mielőtt elkérem a kötetet, V széthajtja a lapokat, és beleszagol. A kunos, szépen rajzolt arc megriad. Beleolvas. Idegen neki a szöveg. Majd átkezd hozzám. Most már végleg én lapozom.

A véglegesség nemcsak a szándékomban, a posztumuszban is gyökerezik. A szöveg gondozója, „élete társa” (L. Horváth Katalin, *Egy különös minimalista: Fodor Ákos*, Librarius, 2016. online), Podonyi Hedvig írja a kötet fülszövegében, hogy ezek a szavak – „a torkomon rekedt-ragadt Utolsó-előttiék” (F. Á.) – alkalmat adnak a „termékeny és időtlen csend-pillanatok születéséhez”. Megragadom. De alkalmat adok a zajnak is. A kettő együtt lesz ritmus. Amint a haiku formára alkotott versek is a zen eredeti jelentéséhez (a tudat koncentrációja, valódi, mélységes csend, tárgy nélküli meditáció, visszatérés a tiszta, eredeti tudathoz) illeszkedve, a zajból, a szavak általános jelentéséből válnak ki, s lesznek mélységes csenddé. Ahogy a hátsó borítóra – nem jelképtelenül – gépelt cím nélküli vers szól utolsó hangként az olvasóhoz: „Ekkora zajban / szólni csak a Csönd képes. / Ezt gyakorlom.”

A zajban megnyilatkozó Csönd olyan formában, ahogy ebben a haikuban megjelenik, a nagybetűs, ő betűvel írott változat. Fodor Ákosnál a *csend* és a *Csőnd* jelentése olyképpen válik el egymástól, ahogy Karátson Gábor fordításában a *tao* szó érthetővé tétele is bonyodalmas: „beszélni beszélhetsz utakról / csakhogy az sohasem az Örök Út tao” (Lao-ce: *tao te king*, Cserépfalvi, 1990).

„Életem után és halálom előtt / tévován töltöm az időtlen időt. / »Töltöm? Fogyasztom?« / – Itt: se lent, se fönt / beszélget bennem a csend, meg a Csönd” (*Helyzetjelentés*). Felteszem, hogy Fodor is az egyéni és az örök csend–Csönd kettősében gondolkodott. Ami mindkettőben azonos lehet, az maga a ritmus, a zeneiség. Mindehhez társul az a játékoság, amellyel más költőket és zeneszerzőket (akár egyben) is megidéz a kötet, vagy épp csak humorba ágyazva fogalmat magyaráz. („Más” zeneszerzőket

írok, hiszen Fodor Ákos maga is zeneszerző volt, ezt tanulta a Konzervatóriumban, de Zeneakadémiát is végzett.de mire a Zeneakadémiára jelentkezett, már tudta, hogy inkább verseket akar írni. Karvezető szakra ment, ami kevésbé kötelezte a hangszeres muzsikálásra. [...] A komolyzene borzasztóan fontos volt számára, hallgatója és fogyasztója maradt mindig. Rengeteg zenét hallgatott otthon is, állandóan szól valamelyik komolyzenei adó. A könnyűzenei világban is jelen volt olyan értelemben, hogy például a Non-Stop együttesnek írt dalszöveget még ifjú korában. Victor Máté dalainak egy részét szintén ő szövegezte. Például a *Roszkor szöveget* rám és az *A lemezjátészó* szövegét ő írta. Később nagyon sok opera, operett, daljáték szövegeit fordította, illetve írta.” L. Horváth Katalin, *i. m.*)

A forma költője homo ludens, hiszen felrúgja a formát. Látszólagos töredékeket vagy épp egyke szavakat alkot, nehogy az tessék ki, hogy csak a haiku forma adja a tökéletességet. Így született meg a három *hommage à W. S.* egy-egy szópoénja: „GOETHOVEN”, „metafifika” és a „tükörszép”. Vagy épp a haikunál hosszadalmasabban fejtegetett, ám három ponttal befejezetlenséget, egyben folyamatosságot imitáló, a *Posztromantikus (zene)mű* című vers: „Vaskos csomókat bogoz a / Párhuzamosokra / – majd riadalmas mosollyal / nekilát, hogy valahogy, ó, jaj, / némelyét visszabontsa...”

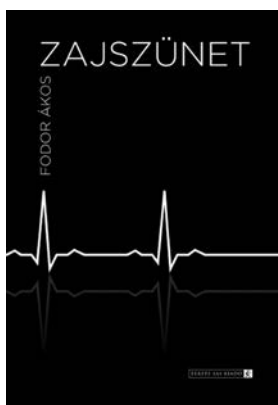
Persze ez a játékos, tökéletes töredékeség nem volt mindig humorba ágyazva. Egy jócskán korábbi, 1989-es kötetben, az *Akupunkturában* így írt Fodor Ákos a töredékekről: „egy forma csonkán tiszteleg / a Törötten-Is-Tökéletes előtt / »Irgalom, édes- / anyám, mama, nézd, jaj kész / ez a vers is!« (V)” (*Hommage*)

Ez a József Attila-i mélység előtti tisztelgés párhuzama a jelen kötetben felbukkanó „tükörszép” szónak. A mély fájdalommal megjelenő József Attila-mű, a semmiből hirtelen felbukkanó, ritmikus, egy szótaggal csonkított haiku-bravúr mellé felsorakozik a szilánkosan töredékes Pilinszky-vers: „Remekbe készült, ovális tükörben / nézi magát az antilop. / Nyakában drágakő. // Azt mondjuk rá, szép, mint egy / faliszőnyeg. / Azt mondjuk neki, te csak nézd magad, / mi majd szülünk, születünk, /

meghalunk. // Ilyesfélétet susogunk neki, / az örületben élő antilopnak” (*Ékszer*). (Pilinszky gondolati jelenlétét más versekben is tetten lehet érni Fodor Ákos *Zaj-szünet* kötetében. Például: *N. N. szobra*; *N. N. töpreng*. Mindehhez rövid kiegészítésül: Fodor Ákos „[...] édesanyja révén közelről ismerte Pilinszky Jánost. Volt valami gyerekzsúr, ahová Pilinszkyt is meghívták. Szokásos módon minden kiscyereket rohangált, tortával dobálózott, ő viszont Pilinszkyt figyelte, és nem nyugodott addig, amíg az ölébe nem ülhetett.” (L. Horváth, *i. m.*)

Ám a ritmus nem törik meg. A zeneiség ott lüktet a *Zaj-szünet* minden versében. A fentebb idézett *Posztromantikus (zene)mű*, amelynek párhuzamosai nemhogy az eukleidészi, de még a Bolyai-geometriát is meg-meghazudtolva a végtelen előtt találkoznak. Akár az út az Örök úttal, vagy a csend a Csenddel. A vers konnotációja Sári József concertója, amelynek pont ez a címe: *A Párhuzamosok, amelyek a végtelen előtt találkoznak. A Posztromantikus (zene)mű* azonban visszautal az *Akupunktúra* kötetre is, a *Pénelopé* című haikura, amelyben a posztumusz kötet versének párhuzamos szálait és bogait már korábban fölfejtette a Tarkaeszű Odüsszeusz tétlenség tervét szövő felesége. „Tétlenség tervét / szövöm éjszaka – nappal / fölfejtem azt is.”

Felelget egymásra kötet és kötet, vers és vers Fodor Ákos költészetében, aki számára a tétlenség terve s még rá annak is felfejtése előbbre való a tetteknél. Miként szintén az *Akupunktúra* kötetben írja, a tett vagy a tettek vezettek el a biblikus bűnbeeséshez. Egyben talán a zen által igen nagyra tartott tökéletes kert, a kert művészetének elvesztését is féli. „Micsoda Kert volt! / Virágszándékainkat / tett-gaz verte föl” (*Ádám*).

Ez a felelgetés, a kötetek, versek zaja és zaj-szünete számunkra tágasabb játéktér, mint Fodor Ákos számára, és zen-buddhista antagónizmusként – mégsem. Hiszen ő maga írta a verseket, ám a most megjelent második posztumusz kötetet más gondozta. Így önmagára vált igazzá a Mozarttal szemben megfogalmazott, grimaszt kiváltó vers, *A tudás határaitól* című haiku: „Mozart nem tudná / fejből felmondani a / KÖCHEL-JEGYZÉK-et.”

Tudvalevő, Mozart műveinek időrendi sorrendbe szedett listája, a Köchelverzeichnis Ludwig Alois Ferdinand Ritter von Köchelről lett elnevezve, aki elsőként állított össze rendszeres jegyzéket a Mozart-művekről. Az opusok eredeti címe helyett betűk és számok állnak. Mozart tehát igencsak nagy nehézségek árán vagy még úgy sem tudná e rendszer szerint felidézni saját alkotásait, zaj-szüneteit. Miként senki nem képes visszaidézni saját tetteit, saját zaját úgy, ahogy mások látják a zaj megcselekvését, és senki nem képes a másik csendjét megélni. Talán ezért ragaszkodott Fodor Ákos a saját csendhez és az Örök Csöndhöz. Hiszen az előbbi az elvégzett tetteket és az azok zaj-szüneteiben megnyíló tökéletes tudatot idézi, míg az utóbbi talán a valamennyiünk által tapasztalt valamennyi zaj és szünet által teremtődött pillanatot és talán annak meg nem történtét is.

Mindezek okán egy kedveskedő vagy tán nem kedveskedő, amolyan Fodor Ákos-féle kis fricskával zárom a könyvbemutatót (s egy kettősponttal, hogy a mester tegye ki a végére a pontot): „Halaszthatatlan / semmittennivalóm van. / Kérlek , ne zavarj” (*Wu-wei [2.]*).

WÉBER ANIKÓ

Haklik Norbert:

Tom Hanks a vizek felett

Scolar, 2017

„Nos, a *Csillagok háborúja* valóságos történelmi eseményeket feldolgozó dokumentumfilm, amit a földönkívüliek hagytak ránk egy hatalmas VHS-kazettán a Holdra rejtve, és az *Úrodüsszei*ában ezt

találják meg” – állítja a *Gyapjas hal* című novella főszereplője Haklik Norbert legújabb prózakötetében, amely 2017-ben jelent meg *Tom Hanks a vizek felett* címmel. A nyolc novella különálló sziget. Látszólag

semmi sem köti össze őket annak ellenére, hogy egy kötetben szerepelnek. Más a témájuk, a helyszínük, sőt még a nyelv is, amelyen megszólalnak. Hihetetlenül színes írói eszköztárat vonultat fel a szerző. Az olvasó pedig törheti a fejét: mégis milyen módon társíthatók egymáshoz a szövegek? Mitől lesz ez a kötet teljes, egész?

A fent említett, *Csillagok háborújáról* érkező szereplő egyik különös tulajdonsága, hogy hihetetlenül merész asszociációkat teremt. Egymástól egészen távoli jelenségekben is megtalálja a közös pontot, miközben a hallgatósága rég elvesztette a fonalat. Valahogy így keresi az olvasó is Haklik kötetében, mi lehet a magyarázata annak, hogy bár egymástól nagyon is különbözőek az elbeszélések, mégis egységes olvasmányélményt teremtenek.

Az egyik történet egy erdélyi faluba repít, Ceaușescu idejébe, és a mesék és balladák világát idézi. A másik Atlantába visz, ahol egy fiú emlékezik vissza gyermekkorára és a rendszerváltás idejére. Berlinben a fal leomlását idézi fel az élettől búcsúzó szereplő. De követjük az elbeszélőt egy szerkesztőségbe is, és elolvashatunk egy tárcanovellát. Ott vagyunk a Titanicon, majd a második világháború végén, nyomon követjük egy karóra sorsát, amelyre Petőfi sorait vészték, vagy épp egy mult cég névtelen szereplőinek mémjein és chatbeszélgetésén nevetünk. Különböző országok, más műfajok, eltérő történetek és eltérő elbeszélés mód. Mégis van valami, ami közös a szövegekben. Minden szereplő életébe így vagy úgy, de beleszól a politika. Nincs olyan novella, ahol a történelmi helyzet ne lenne hatással a karakterek sorsára. Lehetetlen kizárni. Bár a történelmi események sohasem kerülnek előtérbe a szövegekben, a háttérből mégis befolyásolják az egyének döntéseit, tetteit. Ezek az elbeszélések a hétköznapi emberéről, embereiről szólnak, miközben azt is sugallják: az egyén történetében mindig megbújik egy-egy nép, ország történelme is.

Emellett összeköti a novellákat az a – sikeres – törekvése is a szerzőnek, hogy minden egyes elbeszéléshez más nyelvet teremtsen. Néhol tárgyilagos, szigorúan szófukar az elbeszélés, máskor

ütemre kopognak a szavak és a mondatok, de olyan „mesélő” is akad, aki játékosan, bőbeszédűen, az élőszóhoz közelítve mondja-mondja történetét az olvasónak. Mégsem tekinthetők a szövegek csupán játéknak, stílusgyakorlatnak, ahogy azt sem érzi az olvasó, hogy elveszne a stíluskavalkádban. Ennek pedig egyetlen oka van: minden egyes történet a „saját” nyelvén szólal meg. Mindegyik novellában tökéletesen passzol a választott elbeszélés mód és stílus az adott szöveg mondanivalójához, a szereplőkhöz. Mint férj és feleség, úgy sétál végig a szövegeken a történet és a hozzá illő nyelv. Sehol sem válik erőltetetté az összepárosításuk.

Az első novella – *Történet kutyusról, aki medve volt* – például egy legendát mond el, amelyben az erdélyi ember és a medve köt életre szóló barátságot. Itt az elbeszélő nyelve is olyan, mintha csak a tűz mellett ülnénk egy este, és hallgatnánk a nagypapa szájából a népmeséket és az anekdotákat. A *Jovan háborúról álmodik* című novella egyetlen, sodró mondat. Egy bőbeszédű elbeszélő szóáradata, aki csak magyaráz, magyaráz. Nyughatatlan-ság, sietség, őrület árad az elbeszélés módából, ahogy a történetből is, amely egy megbolondult férfi sorsát meséli el. A már korábban említett *Gyapjas hal* egy multinacionális cég falain belül játszódik, ahol mindenki ül a gépe előtt. Nem is csoda, hogy az elbeszélésben átsátrózott nevekké és internetes mémekkel találkozunk, és még egy chatbeszélgetést is olvashatunk.

Haklik Norbert új, 2017-es könyvében bebizonyítja, hogy minden történetéhez mesterien, biztos kézzel társít nyelvet és stílust. Egységes novellakötet a *Tom Hanks a vizek felett*, amely annyi módon szólal meg, ahány történetet elmesél. Mégis, akár mesét mond, akár viccekkel szórakoztat minket az elbeszélő, a humor, az irónia vagy épp a tárgyilagos, rövid mondatok mögött is megbújik a tragédia: a halál, a háború, a betegség és a társunk vagy a szabadság elvesztése. Mintha mindezzel üzenné az elbeszélő: bár a felszínen nevetünk, elmélkedhetünk, játszhatunk és ironizálhatunk bármennyit, valójában a háttérben véresen komoly döntések születnek, amelyek meghatározzák az egyén sorsát.

100 MAGYAR DOKUMENTUMFILM (1936–2013)

Válogatás a magyar dokumentumfilm-történet kiemelkedő műveiből

a Magyar Művészeti Akadémia filmklubja hétfő esténként
a Premier Kultcaféban **(1085 Budapest, Baross utca 1.)**

XII. *Művészet és hatalom*

2017. október 30., 18:00

Kisfaludy András: *Elszállt egy hajó a szélben* (1998)

2017. november 6., 18:00

Péterffy András: *Mozgóképregény* (2010)

2017. november 13., 18:00

Jelenczki István: *Eszmélet után* (2001–2004)

2017. október 9., 18:00

Kovács András: *Extázis 7-10-ig* (1969)

2017. október 16., 18:00

Gulyás János: *Ismeretlenek* (2005)

A vetítések után Szekfü András, a XII. sorozat házigazdája beszélget az alkotókkal, illetve a meghívott szakértőkkel.

